

1100-talets pseudonyma skaldediktning: En kritisk granskning

Av Mikael Males

I denna artikel diskuteras ett antagande som har blivit allt vanligare inom skaldediktsforskningen från mitten av 1900-talet och framåt, nämligen att det under 1100-talet skall ha komponerats åtskillig poesi i de skalders namn som hade levat på 900-talet. Detta antagande förutsätter, åtminstone implicit, att sagorna hade antagit den prosimetriska form vi känner från 1200-talet redan hundra år tidigare. I denna studie granskas här så många tillgängliga indicier som möjligt för att bedöma om skaldediktsprosietrum verkligen var en vanlig form på 1100-talet, och de visar sig alla peka mot att så inte var fallet. Formen tycks snarare ha utvecklats under påverkan av eddadiktsprosietrum i perioden runt och framför allt efter 1200. Antagandet om pseudonym 1100-talsdiktning motsägs därmed av den litterära utvecklingen och detta leder till frågan om vilka kriterier som har använts för att uppställa en hypotes. Dessa befinner bjuda på åtskilliga problem, och det föreslås att företräde istället bör ges åt mät- och falsifierbara kriterier.

I denna artikel granskar jag det jag här kommer att kalla *1100-talshypotesen*. Med denna term avser jag antagandet att skalder på 1100-talets Island producerade stora mängder pseudonym diktning som de tillskrev de skalder som vi känner som sagahjältar och vars historiska förebilder, i den mån vi godtar deras historicitet, hade levat under eller omkring 900-talet.¹ Denna hypotes har blivit allt vanligare inom forskningen, och den framförs vanligen i diskussionen av enskilda sagor, snarare än i ljuset

1. Jag använder här begreppet *pseudonym* i enlighet med bruket inom förmodern filologi (klassisk, biblisk etc.), alltså att en författare skriver i en annan och äldre författares namn (jfr pseudo-Sallustius, pseudo-Mattheus etc.), och inte i den vanliga moderna betydelsen av ett påhittat författar- eller artistnamn. Jag har föredragit beteckningen *pseudonym* framför *oäkta* eftersom äkthetsbegreppet under medeltiden ofta verkar ha skiljt sig från det moderna (angående inställningar till äkthet och skaldedikt, se exempelvis Meulengracht Sørensen 2001).

av korpus och den övergripande litterära utvecklingen. Ett syntetiskt perspektiv på frågan som helhet har ännu inte anlagts. Forskningens gradvis förändrade syn på tillkomsten av pseudonym diktning är därför lätt att förbise, men dess implikationer för hur vi ser på den litterära utvecklingen på Island är i själva verket omfattande. Den punktvisa men likväl omfattande spridningen av 1100-talshypotesen är av både metodologiskt och litteraturhistoriskt intresse, och jag önskar här uppmärksamma båda aspekter. Min främsta målsättning är att bidra till en tydligare bild av sagalitteraturens framväxt, men i detta sammanhang menar jag att det också är viktigt att sätta fokus på de olika premisser som har uppställts för datering av skaldedikt. Dessa förblir ofta mer eller mindre outtalade inom forskningen, vilket gör det svårt att pröva olika slutsatser mot varandra eller mot annat material. Olika premisser, deras grad av tydlighet och deras förhållande till vad vi i övrigt vet om norrön litteratur kommer därför att vara ett återkommande tema i denna artikel.

Låt oss först begrunda hållningen till pseudonym diktning hos den forskare som med sin utgåva, ordbok och litteraturhistoria skapade förutsättningarna för allt senare studium av skaldedikt, nämligen Finnur Jónsson (1858–1934). Liksom hos många senare forskare förblir åtskilliga av hans grundläggande antaganden i huvudsak outtalade, och hans utgåva tydliggör dem på ett klarare vis än någon av de texter där han behandlar frågan. I denna placerade han pseudonym (‘uægte’) poesi i slutet av varje århundrade. Sådan poesi saknas i utgåvan före år 1200; med ett fåtal möjliga undantag för dikter i eddaversmått anser Finnur Jónsson all pseudonym poesi vara diktad senare (jfr Finnur Jónsson 1920–24, 2: 139–66; Finnur Jónsson 1912). Före år 1300 placerar han pseudonym poesi från två ‘klassiska’ islänningasagor (*Njála* och *Svarfdæla*), ett fåtal ‘efterklassiska’ eller ‘fantastiska’ islänningasagor och stora mängder poesi i eddaversmått från fornaldarsagor (*Skj* B II, 210–367; A II, 198–344).² Före år 1400 placerar han strofer från andra efterklassiska islänningasagor, medan den enda fornaldarsagan som är representerad där är *Mágus saga* (*Skj* B II, 462–96; A II, 430–63). Storhetstiden för pseudonym diktning var enligt Finnur Jónsson 1200-talet, och merparten är i eddaversmått. Han ansåg att pseudonyma dikter överlag härrörde från den tid då sagan

2. Daniel Sävborg har problematiserat indelningen i klassiska och efterklassiska islänningasagor, men den torde i alla händelser väl representera Finnur Jónssons syn på saken (Sävborg 2012).

där de förekommer författades, eftersom stroforna ofta är språkligt välbevarade, vilket skulle motsäga en längre tradering, och eftersom de vanligen hänger tätt ihop med omgivande prosa (Finnur Jónsson 1920–24, 2: 140).

Finnur Jónssons syn på dateringen av pseudonym poesi har reviderats av senare forskare, och efterhand har 1100-talet blivit den period där många valt att placera den diktning de anser vara diktad av senare skalder i sagahjältarnas namn. Överlag gäller detta poesi som Finnur Jónsson ansåg vara diktad av de skalder den tillskrevs, och det förtjänar i detta sammanhang att nämnas att han ofta var redo att gå långt för att försvara äktheten i den gamla poesin. Det andra forskare har vänt sig emot är alltså inte i första hand Finnur Jónssons antagande om när pseudonym diktning hade sin mest produktiva period, utan vilken poesi som hör till den pseudonyma gruppen. Orsakerna till att man anser att dikterna inte kan härröra från den tid de tillskrivs varierar, och jag skall inte här gå in i detaljstudier av de enskilda fallen. Fokus ligger snarare på om 1100-talet överhuvud taget är en sannolik period för pseudonym komposition, och i viss mån också på dateringsmetodik.

Oavsett vilka skäl som föranleder forskaren att tro att poesin är ung, finns det ett ofta återkommande argument för att den inte kan vara så ung som från sagaförfattandets tid, nämligen att stroforna uppvisar bristande överensstämmelse med prosan i den saga där de förekommer och alltså inte kan vara komponerade för sagan. De måste därför ha tillkommit någonstans på vägen mellan skald och saga, och mitt emellan sagahandling och sagaförfattande ligger 1100-talet (så exempelvis Foote 1963: 23; Jón Jóhannesson, utg. 1950: lxxii (om *Droplaugarsona saga*); Þórhallur Vilmundarson och Bjarni Vilhjálmsson, utg. 1991: ccxxiii (om *Stjörnu-Odda draumr*); Guðni Jónsson, utg. 1936: xlii; Jónas Kristjánsson, utg. 1956: xci (om *Svarfdæla saga*); Poole 1981; Poole 1985: 280–81; O'Donoghue 1991: 73–77). Även andra skäl att placera dikter på 1100-talet förekommer. Så exempelvis menar Jón Helgason att Egills *Hofudlausn* är pseudonym, men eftersom Snorri uppenbarligen trodde att Egill hade diktat den menar Jón att den bör ha varit diktad på 1100-talet, vilket ger honom några årtionden för glömskans dimmor att sänka sig över diktens ursprung (Jón Helgason 1969: 174–75).³ För att ange för vilket ändamål

3. Dateringen av *Hofudlausn* har diskuterats mycket, se Hofmann 1973; Bjarni Einarsson 1975: 195–207; Baldur Hafstað 1995: 35–66; Jónas Kristjánsson 2006; Haraldur Bernharðsson 2006.

sådana dikter kan ha blivit komponerade hänvisar man gärna till berättelsen om bröllopet på Reykjahólar år 1119 som återfinns i *Porgils saga og Haflíða* (exempelvis Harris 1997: 134–35; för en nyare diskussion och ytterligare referenser, se O'Connor 2005: 133–39). Dateringen av denna saga är omdiskuterad, men den innehåller en referens till biskop Magnús Gizurarsons död som inträffade i 1237 och är därför troligen författad eller åtminstone omarbetad efter det året.⁴ I den aktuella passagen avslutar författaren sin beskrivning av hur mycket det rapades, dansades och brottades på bröllopet med att säga några ord om den narrativa underhållningen, och han hävdar att två sagor med tillhörande poesi framfördes; det rör sig av allt att döma om det vi skulle kalla en fornaldarsaga och en islänningasaga. Med utgångspunkt i denna beskrivning är det alltså möjligt att hävda att pseudonym poesi diktades för muntliga sagor under 1100-talet, och efterhand har denna förklaringsmodell använts för att förklara närvaron av poesi i många sagor. Enligt argumentet var dock muntlighetens plasticitet sådan att en bristande överensstämmelse mellan poesi och prosa uppstod någonstans på vägen från 1100- till 1200-tal. Nedan återkommer jag till båda de huvudargument som nämnts här, alltså bristande överensstämmelse mellan prosa och poesi samt beskrivningen av bröllopet på Reykjahólar, för att närmare analysera deras giltighet för bedömningen av poesins ålder.

Innan dess krävs dock en beskrivning av en annan parameter, och i detta fall en som normalt inte tas med i diskussionen av pseudonym 1100-talspoesi, nämligen den bevarade litteraturens vittnesbörd om utvecklingen av skaldediktsprosimetrum, alltså den blandning av prosa och skaldedikt som återfinns i islänningasagor och kungasagor (för en översikt av bruket av termen *prosimetrum* i västlig tradition, se Ziolkowski 1997: 45–48). Detta är av stor vikt för att bilda sig en uppfattning om vilken funktion pseudonym poesi eventuellt kunde ha fyllt på 1100-talet. Åtskilliga indikationer pekar mot att dessa sagors prosimetriska form utvecklades i perioden runt 1200 och under de följande årtiondena. Den tydligaste av dessa är att de tidiga verk vi känner uppvisar en gradvis progression mot en prosimetrisk form. *Íslendingabók* (ca 1130) citerar ett verspar, den Första grammatiska avhandlingen (ca 1150), som förvisso inte är historiografisk, citerar två (plus en på latin), och den norska *Ágrip*

4. Se Foote 1984: 79. Märk dock att bruket av *of* respektive *um* i texten pekar mot ett något tidigare datum (Foote 1955: 68).

(ca 1190) citerar sex verspar, halvstrofer eller strofer, men eftersom manuskriptet är ofullständigt kan det ursprungliga antalet ha varit aningen högre (se Bjarni Einarsson, utg. 1985: v, 51 n. 1, 54 n. 10). Vi tycks här se en trevande början mot ett något rikligare bruk av poesi i en text som dock i huvudsak förblir prosaisk. Som vi skall se följdes detta snart av liknande och efterhand mer omfattande försök, men jag vill ännu dröja något vid övrig 1100-talslitteratur. Den rikligaste grenen av 1100-talets isländska litteratur, nämligen hagiografi, tycks ha varit en genre där antingen prosa eller poesi användes, men inte en blandning. De talrika översatta prosavitae behöver knappast genomgå här, det kan räcka att konstatera att de endast innehåller prosa. Hagiografi i poetisk form återfinns i exempelvis *Plácítusdrápa*, som är en översättning av *Vita sancti Eustacii* i form av ett traditionellt lokväde.⁵ Åtskilliga hagiografiska eller på annat sätt religiösa dikter som inte är översättningar, men som behandlar utländskt material, har blivit samlade efter *Jóns saga postola* i handskriften AM 649 4to (Nikulás Bergssons *Jónsdrápa postula*, Gamli kanókis *Jónsdrápa*, Kolbeinn Tumassons *Jónsvísur*) (*SkP* 7: 66, 133, 223) och i AM 757 a 4to efter *Skáldskaparmál* (Gamli kanókis *Harmsól*, *Leiðarvísan*) (*SkP* 7: 70, 140), och de visar inga tecken på att härröra från en prosakontext. På liknande vis tycks den inhemska hagiografiska dikten *Geisli*, om Olav den helige, inte ha blivit införlivad i en prosakontext före 1200-talet och senare (*SkP* 7: 6). Inhemska prosahagiografi tycks ha börjat något senare än historiografin, men följer i stort sett samma utveckling vad gäller poetiska citat. *Jóns saga helga* (kort efter 1200; Sigurgeir Steingrímsson et al., utg. 2003, 1: ccxiv) och *Þorláks saga* (ca 1200; Ásdís Egilsdóttir, utg. 2002: xxxii) innehåller ingen poesi, medan *Hungrvaka* (ca 1200–1215; Sigurgeir Steingrímsson et al., utg. 2003, 1: xxiv–xxix) innehåller en strof, *Páls saga* (ca 1200–1215; Sigurgeir Steingrímsson et al., utg. 2003, 1: cxxix–cxxxii) innehåller fyra och *Kristni saga* (ca 1240–50; Sigurgeir Steingrímsson et al., utg. 2003, 1: cliv) innehåller elva.⁶

5. *Plácítusdrápa* är bevarad i den äldsta handskrift som innehåller skaldedikt (ca. 1200). Detta vita finns också som prosatext, och det har hittills inte varit möjligt att avgöra om dikten eller prosaöversättningen är äldst. C-redaktionen av prosasagan är påverkad av dikten, men de andra redaktionerna kan vara äldre (Tucker, utg. 1998: ciii–cxxv).
6. Även om senare hagiografi är av begränsad vikt för denna studie kan det anmärkas att *Árna saga* (1300–1310; Guðrún Ása Grímsdóttir, utg. 2002: xxii–xxvii) och

Denna genre var i sin tur av stor vikt för utvecklingen av isländsk historiografi (Turville-Petre 1953: 115–42 (argumentet sammanfattas på s. 142)).⁷ I samma period prövades också en annan historiografisk modell, nämligen den rent poetiska. Denna återfinns vi i dikter som *Rekstefja*, *Óláfs drápa Tryggvasonar*, *Búadrápa*, *Jómsvíkingadrápa*, alla troligen härörande från 1100- och början av 1200-talet (Fidjestøl 1991: 64–65; Guðrún Nordal 2001b). 1100-talets litterära produktion tycks alltså överlag ha bestått av prosa eller poesi, inte av de senare sagornas sammanflätade form. Detta stöds också av att många av de poetiska citaten i kungasagorna uppenbarligen är excerperade från längre dikter för kompilationen av de sagor vi känner, snarare än att gå tillbaka på äldre prosimetriska texter.⁸ Denna process kunde i princip ha påbörjats före 1200-talet, men man skulle då förvänta att se spår av den i de verk vi känner från 1100-talet. Så är inte fallet, och det är därför rimligt att anta att excerperingen för de stora kungasagorna skedde i samband med deras författande, alltså på 1200-talet.

Det är nu dags att återvända till skildringen av bröllopet på Reykjahólar för att se om den verkliga kan tas till intäkt för ett utvecklat skaldediktsprosimetrum år 1119 eller inte. Texten lyder:

Hrólfr frá⁹ Skálmarnesi sagði sögu frá Hrǫngviði vikingi ok frá Óláfi

Lárentius saga (mitten av 1300-talet; Guðrún Ása Grímsdóttir, utg. 2002: lxiv–lxxv) saknar poesi. Detta kan måhända bero på utländska influenser. Frågan om den ursprungliga mängden poesi i 1300-talets *Guðmundar sögur* är komplex och diskuteras i den kommande utgåvan i Íslenzk fornrit.

7. Turville-Petres påstående om att hagiografen i hög grad bidrog till den stilistiska utvecklingen av norrön historiografi har varit föremål för åtskillig diskussion i senare forskning. Somliga forskare vill se större påverkan än Turville-Petre även på innehåll, medan andra anmärker att stilen i de norröna texterna ofta är nog så säregen. Det kan dock knappast råda tvivel om att hagiografi var den typ av skriven narrativ prosa som hade störst inflytande under 1100-talet (se exempelvis Jónas Kristjánsson 1981; Foote 1994; Phelepstead 2007; Grønlie 2012; Bagge 2016).
8. Detta är i många fall uppenbart, eftersom texten lyder 'som skalden X säger i dikten Y' och liknande. Dessutom har Klaus von See i flera artiklar övertygande argumenterat för att detta gäller även i åtskilliga fall där författarna inte själva redovisar att de enskilda stroforna i själva verket kommer från en och samma dikt (1960; 1977: 78–82; 1981a; 1981b). Von See drar överlag slutsatsen att prosakomponenten i förlitterära prosimetra måste ha varit mycket instabil och rudimentär och att: 'Als literaturgeschichtliches Phänomen ist er [der Prosakommentar] deshalb nicht greifbar' (1981b: 82). Ett liknande argument framförs av Poole (1985).
9. *frá: af* H, Br, V, Ip.

liðsmannakonungi ok haugbroti Þráins¹⁰ ok Hrómundi Gripssyni, ok margar vísur með. En þessari sögu var skemt Sverri konungi, ok kallaði hann slíkar lýgisögur skemtiligstar¹¹; ok þó kunna menn at telja ættir sínar til Hrómundar Gripssonar¹². Þessa sögu hafði Hrólfur sjálfr saman setta.¹³ Ingimundr prestr sagði sögu Orms Barreyjarskálds ok vísur margar ok flokk góðan við enda sögunnar, er Ingimundr hafði ortan, ok hafa þá¹⁴ margir fróðir menn þessa sögu fyrir satt. (Kálund, utg. 1906–1911: 22)

Hrólfur frá Skálmarnes reciterade¹⁵ en saga om vikingen Hrøngviðr och om Óláfr krigarkungen och om Þráinn's högbrott och Hrómundr Gripsson, och många strofer med den. Kung Sverrir blev underhållen med denna saga och han sade att sådana lögnaktiga sagor var de mest underhållande; och likväl kan somliga redogöra för sitt släktskap till Hrómundr Gripsson. Hrólfur hade komponerat denna saga själv. Prästen Ingimundr reciterade sagan om Ormr Barreyjarskáld och många strofer samt ett gott kväde vid slutet av sagan, och många kloka män anser sagan vara sann.

Båda dessa sagor är nu förlorade, men senare *rímur* om Hrómundr Gripsson, rimligtvis grundade på sagan, finns bevarade (Brown 1947–48). Det framgår av dikten att denna saga var en fornaldarsaga och av detta skäl torde den poesi som kan ha ingått i den ha varit eddadikt. Det finns inga som helst spår av sagan om Ormr Barreyjarskáld (skalden från Barra i Hebriderna), men ett fåtal av hans strofer i *dróttkvætt* finns bevarade i *Skáldskaparmál* (Guðrún Nordal 2001a: 283). Hans *floruit* är okänt, men det är troligt att han var aktiv under 900- eller 1000-tal, då det var en stark nordisk närvaro på Hebriderna. Vi får höra att Ingimundr reciterade poesi efter sagan, och denna torde ha varit i form av skaldedikt, eftersom sagor som omhandlar 900- och 1000-talet typiskt innehåller skaldedikt och eftersom det stämmer med den poesi vi har bevarad av

10. *Þráins: Þráins berserks* H, Br.

11. *skemtiligstar: skemtiligar* Ip.

12. *Gripssonar: Greipssonar* Br, V, saknas Ip.

13. *Þessa—setta* saknas Ip.

14. *þá: þó* Br, því V.

15. Även om verbet *segja* bokstavligen betyder 'att säga' anmärker Hermann Pálsson att *segja sögu* vanligen avser högläsning från en skriven text. Detta passar väl med att Hrólfur hade "komponerat" (*saman setta*) sagan själv. Uttrycket är en kalkering på latinets *componere*, som också typiskt hänvisar till skriftlig komposition (Hermann Pálsson 1962: 52).

Ormr. I denna skildring är poesin dock inte integrerad i prosan som i de senare sagor vi känner till. Detta är mycket intressant, eftersom ingen känd saga till fullo svarar till en sådan *opus geminatum*-form.¹⁶ Skildringen bekräftar dock bilden som ges av övriga kända texter som genomgått ovan, där skaldedikt och prosa inte är sammanvävda. Huruvida någon av de dikter som nämnts ovan ursprungligen kan ha följt en prosatext, såsom i Ingimundrs framförande, är okänt, eftersom handskriftsmaterialet antingen är alltför fragmentariskt eller alltför sent för att tillåta säkra slutsatser. Det faktum att vi här får en beskrivning av en sagatyp som stöds av den övergripande uppdelningen i poesi och prosa i annat känt material men som inte längre finns representerad i handskriftsmaterialet antyder att skildringen inte är en projicering bakåt i tid av en litterär form som var vanlig vid tiden för författandet av *Porgils saga ok Hafliða* (troligen första halvan av 1200-talet). Det var den av allt att döma inte.

Snarare är det så att vi här har den enda passage i litteraturen som beskriver en situation som vi annars bara kunde ha postulerat utifrån bevarade texter, nämligen att narrativ prosa och skaldedikt överlag hölls åtskilda under 1100-talet. Alla indicier, såväl beskrivande som deducerbara, stödjer således denna slutsats, och denna iakttagelse har inte tidigare gjorts inom forskningen. Vad gäller **Hrómundar saga*, som torde ha åtföljts av eddadikt, är ordalydelsen oklar (*margar vísur með* 'många strofer med den'). Dessa ord har tolkats som att de syftar till en prosimetrisk saga, men de kan lika gärna betyda att stroferna reciterades vid slutet även av denna saga. Det finns dock en ganska stark indikation på att edda-prosimetra existerade under 1100-talet, nämligen Saxos *Gesta Danorum* (kort efter 1200). Trots att Saxo var en stor latinist avvek han markant från den latinska traditionen i sina citat av poesi. I latinska prosimetra är poesin ofta av författaren och presenteras som sådan, medan poesin i isländska prosimetra tillskrivs protagonisterna eller äldre skaldar som hade kännedom om det som beskrivs. I latinsk litteratur är poesin ofta moraliserande, medan denna funktion är närmast okänd i det isländska materialet. I isländska prosimetra citeras poesi ofta för att bekräfta riktigheten i framställningen, något som sker ytterst sällan på latin. I isländska pro-

16. *Hákonar saga góða* i *Heimskringla* och vissa handskriftsversioner av *Egils saga*, *Qrvar-Odds saga* och Arngrímrs *Guðmundar saga* ger större mängder poesi på slutet, men dessa sagor är också prosimetriska i sig själva.

simetra ingår poesin ofta i handlingen, vilket återigen är mycket ovanligt på latin. Slutligen citerar latinska prosimetra ofta de klassiska poeterna som ren ornamentik och för att förläna texten auktoritet, något som normalt inte sker i sagorna.¹⁷ På punkt efter punkt följer Saxo den isländska snarare än den latinska normen. Saxos skildringar överlappar dessutom delvis med vad vi finner i fornaldarsagor, och i vissa fall tycks han rentav ha översatt befintlig poesi till latin (Friis-Jensen 1987: 29–38, 54–55, 60–62). Även om 1100-talet var en storhetstid för latinska prosimetra verkar Saxo i detta avseende vara mer påverkad av lokala traditioner än av latinsk litteratur, och det rör sig av allt att döma om eddadiktsprosimetra (om 1100-talet som storhetstid för latinska prosimetra, se Laurentius von Durham, utg. Kindermann 1969: 70–74; Friis-Jensen 1987: 29–38; Ziolkowski 1997: 56–57).

Materialet som helhet ger alltså vid handen att 1100-talet hade en etablerad tradition för integrering av eddadikt i prosa, men inte för skaldedikt. Denna skillnad kan måhända tyckas fin, särskilt när vi blickar tillbaka med kännedom om den senare litteraturens karaktär, men funktionellt sett är eddadiktscitat och skaldediktscitat två väldigt olika företeelser. Snorris *Edda* illustrerar detta utmärkt väl. Eddadikt är lättbegripligt och bryter inte upp det narrativa flödet. *Gylfaginning* kan därför läsas som en sammanhängande narrativ där vissa delar är metriskt reglerade, andra inte. Att läsa skaldediktsprosimetrumet i *Skáldskaparmál* som en sammanhängande text, däremot, är och har alltid varit ett intellektuellt stålbad. Skaldediktning är så otillgänglig att den kräver att åhöraren eller läsaren lämnar narrativen för en stunds rådvillt irrande i poesins labyrint. Den vanliga lösningen bland dagens läsare är att helt enkelt hoppa över stroforna och bland översättare att återge dem i enlighet med dagens önskan om en relativt större tillgänglighet. Så var det dock inte då sagorna skrevs, för då hade poesin aldrig hamnat i dem. Skaldediktsprosimetra krävde ett helt annat sätt att läsa än andra texter, och utvecklingen från eddadiktsprosimetra till skaldediktsprosimetra var därför en utveckling

17. Dessa skillnader är så genomgående att det knappast är meningsfullt att ge exempel, och snarare är det så att de fåtaliga undantagen bekräftar regeln. Så citerar exempelvis Henry av Huntingdon sex gånger vad som tycks ha varit en folkspråklig dikt för att bekräfta sin framställning, men detta är marginella förekomster i en krönika där den mesta poesin är Henrys egen (Henry Archdeacon of Huntingdon, *Historia Anglorum*, utg. och övers. Diana Greenway 1996: cvii). Sturla Þórðarson citerar stora mängder av sin egen poesi i *Hákonar saga*. I *Sverris saga* förekommer moraliserande citat på två ställen (Þorleifur Hauksson, utg. 2007: 72, 257).

från tämligen väl sammanhängande narrativ till en uppbruten läsning. Sådillvida är denna distinktion långt ifrån skolastisk, och det är ingenting som *a priori* är underligt med att den ena typen av prosimetra en gång fanns, den andra inte (*pace* Clover 1986: 15–19, 27–28). Detta är också vad källornas samlade evidens pekar på.

Jag avser inte att härmed föreslå att muntlig skaldediktstradering var fristående från prosa. Det framstår som högst sannolikt att stroferna traderades med kopplingar till ett narrativt eller poetologiskt sammanhang, annars vore det svårt att förstå hur de kunde ge nämnvärd mening för dem som traderade dem. Men det är stor skillnad på att det finns, exempelvis, en tillhörande narrativ och att ha en etablerad tradition för integrering av stroferna av det slag som vi ser i senare kunga- och islänningasagor. Skildringen av bröllopet på Reykjahólar ger ett möjligt scenario. Ingimundr berättar sagan och först därefter hänger han och publiken sig åt skaldediktningens dunkla bildspråk. Andra former är måhända också tänkbara, men snarare än att fördjupa sig den svunna muntlighetens hypotetiska former är det mer fruktbart att utifrån källorna dra den slutsats som faktiskt kan styrkas, nämligen att prosa och skaldedikt under 1100-talet ännu inte ingått sin senare symbios.

De idag mest välbekanta typerna av skaldediktsprosimetra – kungasagor och islänningasagor – tycks gradvis ha växt fram under årtiondena runt år 1200. *Sverris saga* innehåller 18 poetiska citat. Exakt hur många av dessa som stått i Karl Jónssons ursprungliga version av sagan – den så kallade *Grýla* – torde vara omöjligt att avgöra, men det är åtminstone högst osannolikt att de var fler (se Þorleifur Hauksson, utg. 2007: lv–lx). Oddr munkrs *Óláfs saga Tryggvasonar* innehåller också 18 citat. Trots att dessa sagor har betydligt fler citat än *Ágrip* är de samtidigt så mycket längre att de snarare kan jämföras med denna än med det rika prosimetrum som snart skulle komma att utmärka kungasagorna.¹⁸ Sex fragment

18. Angående datering och ursprunglig omfattning av *Sverris saga*, se Andersson 1985: 214–15; Þorleifur Hauksson, utg. 2007: xxii–xxiv, lv–lxiv. *Óláfs saga* är ett särskilt invecklat fall, eftersom Oddr författade denna på latin och endast en strof tycks gå tillbaka till denna förlaga. De båda huvudversionerna innehåller dock 17 ½ strof med omgivande prosa som utgör gemensamt stoff i dessa i övrigt nog så olikartade redaktioner. Dessa delar kan därför antas gå tillbaka till den ursprungliga översättningen, som tycks ha blivit utförd senast i början av 1200-talet (se Sveinbjörn Rafnsson 2005: 35–52). Med bakgrund i tidigare forskning föreslår Sveinbjörn Rafnsson att stroferna med omgivande prosa kan vara interpolerade från en *Äldre saga om Óláfr Tryggvason på isländska, men det är också möjligt, och kanske mer troligt, att

som representerar den så kallade *Äldsta Olavssagan har blivit daterade till ca 1225 och själva redaktionen till ca 1200. Fragmenten är tillräckligt omfattande för att visa att stilen här är det rika prosimetrum som vi finner i de något senare kungasagakompilationerna (de innehåller återstoden av sju strofer och första versen av en *drápa*).¹⁹ Detta bekräftas ytterligare av den något senare Legendariska Olavssagan (ca 1225, MS ca 1225–1250), som genom ofta exakta överensstämmelser i ordalydelsen visar sig vara en förkortad version av samma sagaredaktion och därför tillåter en ungefärlig rekonstruktion av den *Äldsta sagans form.²⁰ Den språkliga formen i den Legendariska Olavssagan saga är norsk, men dess prosimetriska form går tillbaka till den *Äldsta sagan (angående den språkliga formen, se Hægstad 1922: xxviii–lvii). Den *Äldsta sagan anses allmänt vara isländsk, på grund av dess genomgående fokus på isländska skaldar.²¹ I ljuset av den övergripande litterära utvecklingen är denna proveniens en god gissning, även om den efterhand har kommit att behandlas mer som ett historiskt faktum än den kanske förtjänar. Detta behöver inte med nödvändighet utesluta norsk inblandning, och man kan exempelvis hänvisa till hur den isländska abboten Karl Jónsson, då han på 1180-talet befann sig i Norge, fick i uppdrag att skriva kung Sverrirs levnadsskildring (Þorleifur Hauksson, utg. 2007: xxii–xxiv, 3). Som led i utvecklingen av den prosimetriska formen synes den *Äldsta sagan dock vara ett vittne till isländska intressen. En annan föregångare till den rika pro-

den omgivande prosan har blivit tillagd för att stroforna skulle passa in i berättelsen och att ingen äldre saga behöver förutsättas.

19. Gustav Storm, utg. 1893: 2, 4, 5, 6, 7, 10. Datering enligt *Ordbog over det norrøne prosasprog. Registre* 1989: 351. Märk att fragment sju och åtta i Storms utgåva sedermera har visats tillhöra en annan text (se Andersson 1985: 212–13, och referenser där). Utformningen av förlorade historiografiska texter kan inte fastställas i nämnvärd grad (se Andersson 1985: 214–15, och referenser där).
20. I förhållande till den *Äldsta sagan innehåller den Legendariska sagan en del förkortningar och två troliga interpolationer (se Andersson 2006: 46–47).
21. Detta argument framfördes av Konrad Maurer (1867: 76–77). Gustav Storm tillfogade argumentet att en passage från *Fóstbræðra saga* hade blivit interpolerad i texten, men få av dagens forskare torde godta påverkan i den riktningen (Gustav Storm, utg. 1893: 23). Anne Holtmark anmärker att förlagan till den Legendariska sagan måste ha innehållit insulära *r*, vilket förekommer sporadiskt i norska handskrifter fram till ca 1200 men inte kan påvisas på Island (Anne Holtmark, utg. 1956: 9; jfr Hreinn Benediktsson 1965: 21 n. 2). Sagan tycks därmed ha haft en tidig historia i Norge. Många andra forskare hänvisar till den *Äldsta sagans isländska ursprung, men jag har inte funnit fler som framför positiva argument i frågan.

simetriska formen är *Orkneyinga saga*, som härrör från början av 1200-talet och citerar 82 strofer, men sagan tycks ha genomgått en större omarbetning och det ursprungliga antalet kan därför ha varit mindre.²² 1220-talets stora kungasagakompilationer – *Morkinskinna*, *Fagrskinna* och *Heimskringla* – citerar hundratals strofer. Denna fylliga prosimetriska form blev typisk inte bara för kungasagor, utan även för islänningasagor. Som Guðrún Nordal anmärker innehåller 22 av dessa, alltså runt hälften, mindre än fem strofer och förtjänar därför knappast att kallas prosimetra (Guðrún Nordal 2007: 221; 2013: 195–21). Dateringen av islänningasagor är en komplicerad och omdiskuterad fråga, men de sagor som med stor sannolikhet kan dateras tidigt är alla prosimetriska, och formen tycks därför ha dominerat då genren etablerades under första halvan av 1200-talet (så exempelvis *Egils saga*; om datering av islänningasagor, se exempelvis Einar Ólafur Sveinsson 1958; Andersson 2006; Mundal, red. 2013). Prosaformen i senare sagor kan ha flera orsaker. I *Laxdæla*, där det rentav tycks som att poetiska citat undviks, är prosaformen troligen grundad på konventionen att översätta hövisk litteratur till ren prosa, eftersom *Laxdæla* är den mest höviska av alla islänningasagor (Guðrún Nordal 2007: 226–27). I andra fall fanns det måhända inte mycket lokal poesi att tillgå, och alla behöver inte ha varit lika benägna som exempelvis *Grettis sagas* författare att lösa detta problem genom att dikta pseudonymt (Om dateringen av dikterna i *Grettis saga*, se Guðni Jónsson, utg. 1936: xxxi–xlii).

Det är i ljuset av denna utveckling från 1100-talets uppdelning i prosa och skaldedikt till 1200-talets sammanflätning av de två som 1100-talshypotesen stöter på problem. Vilken funktion skulle 1100-talets pseudonyma diktning egentligen ha fyllt? Senare pseudonym diktning har uppenbarligen skapats för sagorna själva, men om dessa inte var prosimetriska på 1100-talet får vi anta att den då måste ha fyllt någon annan funktion. I den mån en sådan anges i forskningslitteraturen tycks den vara modellerad på senare sagor och alltså förutsätta ett 1100-talsprosimetrum. Jag tror inte att hänvisningar till flytande, muntliga berättarformer löser frågan. Dessas beskaffenhet kan vi förvisso inte fastställa med säkerhet, men utvecklingen från uppdelning till sammanflätning tyder

22. Om dateringen av *Orkneyinga saga*, se Finnbogi Guðmundsson, utg. 1965: vii–ix, men utgivaren föreslår där ett tidigare datum för den ursprungliga redaktionen (s. xc–cviii). Om omarbetningar och att alla handskrifter representerar den omarbetade versionen, se s. xvi–lxxxix, cix.

på att dåtidens islänningar sökte sig fram till en litterär form och omsider fann den. Detta talar emot att en sådan sammanflätning skulle ha varit väletablerad inom den muntliga sfären på 1100-talet. Snarare menar jag att 1100-talshypotesen bör överges för mer kontextuellt sannolika hypoteser, om inte särskilda skäl föreligger i det enskilda fallet.

Om den övergripande analys som presenterats här är riktig leder den till ett antal följdfrågor. En av dessa gäller bristande överensstämmelse mellan poesi och prosa. Som vi såg ovan är detta ett ofta anfört argument för att den pseudonyma poesin inte kan stamma från sagaförfattaren och alltså måste vara äldre. Det finns dock skäl att kritiskt granska giltigheten i detta påstående. Här är Snorri's *Háttatal* ett belysande exempel. Anthony Faulkes har funnit tio fall av bristande överensstämmelse mellan poesi och prosa i denna avhandling (Snorri Sturluson, *Edda. Háttatal*, utg. Faulkes 2007: vii–ix). Faulkes finner det likväl sannolikt att Snorri själv har författat prosakommentaren, och det kan anmärkas att Wormianusredaktören ca 1350 hänvisar till kommentaren som Snorris egen.²³ Vi har dessutom bara belägg för en version med kommentar, och hela Snorris *Edda* är uppbyggd som exempel med kommentar. Sannolikheten att kommentaren är Snorris egen är alltså stor, och de två måste åtminstone ha kombinerats under 1200-talet. I denna process har bristande överensstämmelse mellan poesi och prosa uppenbarligen inte setts som ett problem, och förklaringen är inte att poesin är gammal. Orsaken är snarare att den som skapade denna enhet av prosa och poesi inte ställde samma krav på texten som moderna forskare gör.

Med detta i åtanke kan bristande överensstämmelse mellan poesi och prosa inte utan vidare användas för datering. Diskrepansen kan måhända i många fall bero på att poesin är gammal, men *Háttatal* visar att så inte behöver vara fallet. Möjligen kunde en typologisering av olika skillnader göra detta till ett användbart dateringskriterium, men en sådan har hittills inte uppställts. I nuvarande läge menar jag att detta skillnadskriterium är en otillräcklig grund för att anta att poesi inte kan vara diktad för de sagor vi har. Det vanligaste skälet till att placera pseudonym diktning på 1100-talet är sålunda av tvivelaktig giltighet.

Om skillnaden mellan poesi och prosa har föranlett en datering före

23. '[...] kenningar eigi lengra reknar en Snorri lofar' (kenningar som inte är förlängda bortom vad Snorri tillåter) (Björn M. Olsen, utg. 1884: 154). Referensen är till kommentaren till *Háttatal* 8 (Snorri Sturluson, *Edda. Háttatal*, utg. Faulkes 2007: 8).

sagaförfattandets tid är det andra omständigheter som har gjort att man valt att tro att poesin är pseudonym och alltså inte kan vara så gammal som den utges för att vara. I denna fråga kan man hos många forskare iakttä en tendens att tillmäta indicier på en sen tillkomsttid större vikt än dem som tyder på en tidig. Detta är något motsägelsefullt, eftersom yngre drag i princip kan tillkomma under tradering, medan närvaron av äldre drag i en yngre text kräver att de förklaras som på något sätt skenbara – alltså en mer komplex förklaringsmodell. Den relativt större tron på den diagnostiska styrkan hos yngre drag är troligen kopplad till ett mer övergripande ifrågasättande av en traditionell syn på sagorna som historiska sanningsvittnen. Den minskade tron på traditionen har gjort att den enkla modell där äldre drag tas som indicier på hög ålder ofta får stå tillbaka för en där de tolkas som arkaismer som senare tiders poeter använde sig av för att ge poesin en ålderdomlig karaktär.

Det största problemet med detta tillvägagångssätt är att ingen undersökning har företagits för att belägga att poeter faktiskt sysslade med sådan arkaisering, och vilka drag det i så fall skulle gälla. Så exempelvis hänvisar man till att hiatusformer (*fáar* för *fár*, *sæing* för *sæng*, *fiandi* för *fjandi* etc.) kunde användas för arkaisering och att de i alla händelser, efter att de försvunnit under 1100-talet, senare återkom. Det som då inte nämns är att åtskilliga av dem inte återkom och inte heller kan påvisas i senare diktning (så exempelvis *sæing* och *fiandi*). En typ av rimställning där rim till nästa vers ersätter versinternt rim försvann under tidigt 1000-tal och tycks vara ett närmast absolut dateringskriterium (Kuhn 1981: 306–07; Myrvoll under utgivning). Detta är helt förbisett i denna typ av studier. Detsamma tycks gälla helrim på /a/ : /o/, som inte har kunnat påvisas efter ca 1200 (Hreinn Benediktsson 1964; Myrvoll 2014: 147–63). Dessa exempel kan räcka för att förtydliga att påståenden om arkaisering borde ta hänsyn till de enskilda typerna av förändring. Så exempelvis påvisar Klaus Johan Myrvoll närvaron av alla de ovan nämnda dragen i Gísli Súrssonss diktning (Myrvoll under utgivning). Dessa har tidigare förklarats som arkaisering av en pseudonym diktare, men med tanke på deras antal och skiftande karaktär är det då mycket underligt att inget av dem kan påvisas hos någon yngre diktare. Antalet exempel kunde mångfaldigas, men detta torde vara tillräckligt för att visa att det är metodologiskt problematiskt att ge yngre drag företräde framför äldre drag som tycks ha varit helt försvunna vid den tid då forskaren menar att dikterna tillkommit.

I vissa fall kan den generaliserande analysen av arkaismer som utslag av arkaisering vara kopplad till att dessa formella kriterier bedöms som mindre diagnostiska än andra parametrar. Jag tänker här särskilt på de fall då forskare tillmäter en övergripande likhet i innehåll avgörande vikt. Detta kan gälla Gíslis till synes kristna uppdelning av verkligheten i gott och ont, Egills påstått platonska eller bibliska karaktär eller Kormáks kontinentala känslor av kärlek. Dessa drag har alla föranlett en ung datering av skaldernas poesi, men många frågor har då lämnats obesvarade (se exempelvis om *Gísla saga*: Turville-Petre 1944 [1972]; Foote 1963; om *Egils saga*: Baldur Hafstað 1995; Torfi H. Tulinius 2004; om *Kormáks saga*: Bjarni Einarsson 1961). Vet vi att den historiska Gísli inte var påverkad av kristna tankegångar? Sagan själv antyder ju att han var det när den säger att Gísli efter sin vistelse i Danmark slutade att blota eller, i den längre versionen, att han blev primsignad där (Björn K. Þórolfsson och Guðni Jónsson, utg. 1963: 36; Loth, utg. 1960: 20). Och är de platonska och bibliska parallellerna i Egills fall specifika nog för att utesluta slumpen? Fanns det bara två former av erotisk kärlek – en tidig och inhemsk och en sen och utländsk? Dessa frågor kan inte utan vidare besvaras jakande, inte minst som premisserna för hur vi mäter likhet och hur den skall tolkas är så oklara. När det gäller ett rimmönster som inte kan påvisas efter år 1000 eller 1200 kan andra forskare söka påvisa dess senare närvaro eller ange varför materialets utsagokraft är otillräcklig. Detta är mycket svårt att göra när det gäller dessa allmänna likheter. Av detta skäl menar jag att det är problematiskt att åtskillig forskning tillmäter sådan likhet större vikt än formella kriterier. Problemet är utbrett, men gäller särskilt diskussionen kring *Gísla saga*, *Egils saga* och *Kormáks saga*. Studier grundade på formella kriterier antyder att dessa sagors poetiska korpus huvudsakligen är sammansatt av 900- och 1200-talsmaterial, med övervikt på den äldre perioden (Males 2011; Myrvoll under utgivning). Forskning grundad på innehåll ger däremot en datering av den största delen av korpus till 1100- och 1200-tal, men de oklara premisserna gör det närmast omöjligt att kontrollera eller ompröva dessa resultat. Även om åtskilliga av de observationer de grundar sig på kan vara giltiga menar jag därför att företräde bör ges till metoder som tillåter andra forskare att ta ställning till premisserna. Detta är överlag lättast när de är av formell karaktär, om inte särskilda omständigheter tillåter en sannolikhetsbedömning av vilken grad av likhet i innehåll som är förenlig med en viss datering. Detta är, såvitt jag kan bedöma, ovanligt (ett av de mest lyckade exemplen är Paasche 1928).

Även bland de formella kriterierna är det viktigt att uppställa en hierarki, men så sker sällan. Ett översiktsverk om dateringskriterier för skaldedikt har länge lyst med sin frånvaro efter att Finnur Jónsson år 1901 gav ut sin *Det norsk-islandske skjaldesprog omtr. 800–1300*. Vi har inte sedan dess fått någon motsvarighet till sådana verk som, exempelvis, inom fornengelskan: R.D. Fulke, *A History of Old English Meter* (1992) eller Ashley Crandell Amos, *Linguistic Means of Determining the Dates of Old English Literary Texts* (1980) – detta trots att mycket har hänt inom datering sedan Finnur Jónssons dagar och att behovet av ett översiktsverk är stort. Den nya skaldediktsutgåvan (*Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*) undviker överlag problemet, vilket kanske kan vara förståeligt med tanke på vilket omfattande företag det redan rör sig om. Hans Kuhn och Kari Ellen Gade är två av de forskare som gjort mest för studiet av formella kriterier efter Finnur Jónsson, men deras studier begränsar sig till ganska få parametrar och de har inte lagt nämnvärt fokus på sena drag. Detta är en allvarlig begränsning, eftersom det ofta är just dessa drag som tillåter en stratifiering av korpus (Kuhn 1981; Gade 2001). Först i 2014, med doktorsavhandlingen *Kronologi i skaldekvæde. Distribusjon av metriske og språklege drag i høve til tradisjonell datering og attribuering*, öppnade Klaus Johan Myrvoll frågan i all dess bredd i en omfattande studie av många parametrar i ett stort material som även inkluderar senare diktning. Jag har inte här för avsikt att gå in på de enskilda parametrarna som Myrvoll granskar, utan låter det räcka att konstatera att han i avhandlingen och i en kommande artikel övertygande visar att formella kriterier kan användas för datering. Jag vill dock framför allt understryka att Myrvoll genom sin avhandling har försett oss med ett redskap som gör det möjligt att upprätta en hierarki av olika kriterier. Med utgångspunkt i denna hierarki, såväl som i föregående observationer om mätbarhet och kontextuell sannolikhet grundad på vad vi vet om den litterära utvecklingen, kan kraftfulla och kontrollerbara metoder utformas. En sådan kan exempelvis se ut enligt följande: Vid dateringen av ett material ges företräde till de kriterier som har visat sig vara säkrast, men andra parametrar, såsom om en strof också är belagd i andra källor eller om en grupp av strofer av olika skaldar uppvisar en misstänkt likartad rimfördelning, kan också vägas in, under förutsättning att parametrarna är mätbara. Resultaten kan så kombineras med en kontextuell sannolikhetsbedömning, grundad på källmaterialets övergripande karaktär och utveckling, såsom exempelvis när vi tidigast har belägg för prosimetriska

sagor. Åtskilliga svårigheter kommer naturligtvis att kvarstå, men genom en progression från det hierarkiska till det mätbara men icke-hierarkiska och slutligen till det kontextuellt sannolika kan vi likväl sträva mot en så hög grad av tydlighet och kontrollerbarhet som den komplexa norröna litteraturen tillåter.

1100-talshypotesen är inte i sig av avgörande vikt för norrön litteraturhistoria. Snarare är det implikationerna av den som försvårar en rekonstruktion av den litterära utvecklingen, eftersom den förutsätter ett utvecklat skaldediktsprosimetrum på 1100-talet, medan andra indicier pekar i motsatt riktning. Det är på grund av dessa implikationer som jag har valt att underkasta hypotesen en kritisk granskning, för att undersöka om de parametrar som använts vid dess uppställande är kraftfulla nog att kasta en tvivlets skugga över andra litteraturhistoriska indicier. Så är knappast fallet. 1100-talshypotesen grundar sig vanligen på ett skillnadskriterium som aldrig har prövats och som åtminstone i somliga fall kan påvisas vara ogiltigt. Vidare går den hand i hand med en tendens att tillmäta unga drag större utsagokraft än gamla, utifrån ett antagande om arkaisering. Myrvolls studier visar att detta antagande i många fall torde vara felaktigt. Slutligen är hypotesen ofta förknippad med en dateringsmetod som fokuserar på övergripande likhet i innehåll med andra litteraturer, utan att premisserna för varför denna likhet är signifikant tydliggörs. Flera av de antaganden som ligger till grund för 1100-talshypotesen är alltså problematiska, och hypotesen som helhet motsägs av formen på kända 1100- och tidiga 1200-talsverk, skildringen av bröllopet på Reykjahólar, 1200-talets relativt tydliga excerperingsmetodik och den faktiska daterbarheten hos åtskilliga språkliga och metriska drag. Resultatet av denna undersökning är därmed att det faktiskt är möjligt att urskilja en utveckling av skaldediktsprosimetrum och att denna form, måhända under påverkan av eddadiktsprosimetrum och möjligen med inspiration från latinsk litteratur, utvecklades under årtiondena runt och framför allt efter 1200. Om denna analys godtas medför den en påtaglig ökning av vår förståelse av den norröna litteraturens uppkomst, och inte minst av bakgrunden till två av de genrer som i modern tid har väckt störst beundran – islänningasagor och kungasagor – och som är just skaldediktsprosimetra.

Bibliografi

- Amos, Ashley Crandell. 1980. *Linguistic Means of Determining the Dates of Old English Literary Texts*. Cambridge, Mass: Medieval Academy of America.
- Andersson, Theodore. 1985. "Kings' Sagas (*Konungasögur*)." I: *Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide*, red. Carol J. Clover och John Lindow, 197–238. *Islandica* 45. Ithaca: Cornell University Press.
- . 2006. *The Growth of the Medieval Icelandic Sagas (1180–1280)*. Ithaca: Cornell University Press.
- Ásdís Egilsdóttir, utg. 2002. *Biskupa sögur 2*. Íslenzk fornrit 16. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- Bagge, Sverre. 2016. "The Old Norse Kings' Sagas and European Latin Historiography." *Journal of English and Germanic Philology*, 115: 1–38.
- Baldur Hafstað. 1995. *Die "Egils saga" und ihr Verhältnis zu anderen Werken des nordischen Mittelalters*. Reykjavík: Rannsóknarstofnun kenningarháskóla Íslands.
- Bjarni Einarsson. 1961. *Skáldasögur. Um uppruna og eðli ástaskáldasagnanna fornu*. Reykjavík: Bókaútgáfa menningarsjóðs.
- . 1975. *Litterære forudsætninger for "Egils saga"*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar.
- . utg. 1985. *Ágrip af Nóregskonunga sögum. Fagrskinna – Nóregs konungatal*. Íslenzk fornrit 29. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- Björn K. Þórólfsson and Guðni Jónsson, utg. 1963. *Vestfirðinga sögur*. Íslenzk fornrit 6. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- Björn M. Ólsen, utg. 1884. *Den tredje og fjerde grammatiske avhandling i Snorres Edda tilligemed de grammatiske avhandlingers prolog og to andre tillæg*. *Skifter* 12. København: Samfund til Udgivelse af Gammel Nordisk Litteratur.
- Brown, Ursula. 1947–48. "The Saga of Hrómund Gripsson and Þorgils-saga." *Saga-Book of the Viking Society* 13: 51–77.
- Clover, Carol. 1986. "The Long Prose Form." *Arkiv för nordisk filologi* 101: 10–39.
- Einar Ólafur Sveinsson. 1958. *Dating the Icelandic Sagas. An Essay in Method*. London: Viking Society for Northern Research.
- Fidjestøl, Bjarne. 1991. "Sogekvæde." I: *Deutsch-nordische Begegnungen. 9. Arbeitstagung der Skandinavisten des deutschen Sprachgebiets 1989 in Svendborg*, red. Kurt Braunmüller och Mogens Brøndsted, 57–76. Odense: Odense University Press.

- Finnbogi Guðmundsson, utg. 1965. *Orkneyinga saga*. Íslenzk fornrit 34. Reykjavík: Hið íslenszka fornritafélag.
- Finnur Jónsson. 1901. *Det norsk-islandske skjaldesprog omtr. 800–1300*. København: Møllers bogtrykkeri.
- . 1912. “Sagaernes *lausavisur*.” *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* 3 (2): 1–57.
- . 1920–24. *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*, 3 vol. København: G.E.C. Gads forlag.
- Foote, Peter. 1955. “Notes on the Prepositions of and *um(b)* in Old Icelandic and Old Norwegian.” *Studia Islandica* 14: 41–83.
- . 1963. “An Essay on the Saga of Gisli and its Icelandic Background.” I: *The Saga of Gisli*, övers. George Johnston, 93–134. London: University of Toronto Press.
- . 1984 [1955–56]. “Sagnaskemtan: Reykjahólar 1119.” I: Peter Foote, *Aurvandilstá*, red. Michael Barnes, Hans Bekker-Nielsen och Gerd Wolfgang Weber, 65–83. Odense: Odense University Press.
- . 1994. “Saints’ Lives and Sagas.” I: *Saints and sagas. A Symposium*, ed. Hans Bekker-Nielsen och Birte Carlé, 5–26. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Friis-Jensen, Karsten. 1987. *Saxo Grammaticus as a Latin Poet*. *Analecta Romana Instituti Danici. Supplementum* 14. Roma: L’erma di Bretschneider.
- Fulk, R. D. 1992. *A History of Old English Meter*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gade, Kari Ellen. 2001. “The Dating and Attribution of Verses in the Skald Sagas.” I: *Skaldsagas. Text, Vocation, and Desire in the Icelandic Sagas of Poets*, red. Russell Poole, 50–74. Berlin: De Gruyter.
- Grønlie, Siân. 2012. “Saint’s Life and Saga Narrative.” *Saga-Book* 36: 5–26.
- Guðni Jónsson, utg. 1936. *Grettis saga*. Íslenzk fornrit 7. Reykjavík: Hið íslenszka fornritafélag.
- Guðrún Ása Grímsdóttir, utg. 1998. *Biskupa sögur* 3. Íslenzk fornrit 17. Reykjavík: Hið íslenszka fornritafélag.
- Guðrún Nordal. 2001a. *Tools of Literacy. The Role of Skaldic Verse in Icelandic Textual Culture of the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Toronto: University of Toronto Press.
- . 2001b. “Samhengið í íslenskum fornþókmennntum.” I: *Sagnaheimur. Studies in Honour of Hermann Pálsson on his 80th Birthday, 26th May*

- 2001, red. Ásdís Egilsdóttir och Rudolf Simek, 91–106. Wien: Fassbaender.
- . 2007. “The Art of Poetry and the Sagas of Icelanders.” I: *Learning and Understanding in the Old Norse World. Essays in Honour of Margaret Clunies Ross*, red. Judy Quinn, Kate Heslop och Tarrin Wills, 219–37. Turnhout: Brepols.
- . 2013. “Skaldic Citations and Settlement Stories as Parametres for Saga Dating.” I: *Dating the Sagas. Reviews and Revisions*, red. Else Mundal, 195–212. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Haraldur Bernharðsson. 2006. “Göróttur er drykkurinn. Fornmálsorð í nútímabúningi.” *Gripla* 17: 37–73.
- Harris, Joseph. 1997. “The Prosimetrum of Icelandic Saga and Some Relatives.” I: *Prosimetrum. Crosscultural Perspectives on Narrative in Prose and Verse*, red. Joseph Harris och Karl Reichl, 131–63. Cambridge: D.S. Brewer.
- Henry Archdeacon of Huntingdon, *Historia Anglorum. The History of the English People*, utg. och övers. Diana Greenway. 1996. Oxford: Clarendon Press.
- Hermann Pálsson. 1962. *Sagnaskemmtun íslendinga*. Reykjavík: Mál og Menning.
- Hofmann, Dietrich. 1973. “Das Reimwort *giör* in Egill Skallagrímssons *Höfuðlausn*.” *Mediaeval Scandinavia* 6: 93–101.
- Holtsmark, Anne, utg. 1956. *Legendarisk Olafssaga*. Corpus Codicum Norvegiarum medii aevi. Quarto serie 2. Oslo: S.T.U.A.G.N.H.
- Hreinn Benediktsson. 1964. “Phonemic Neutralization and Inaccurate Rhymes.” *Acta philologica Scandinavica* 26: 1–18.
- . 1965. *Early Icelandic Script as Illustrated in Vernacular Texts from the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Íslenzk handrit. Series in Folio 2. Reykjavík: The Manuscript Institute of Iceland.
- Hægstad, Marius. 1922. “Um maalet i Ólafs saga hins helga.” I: *Olafs saga hins helga efter pargamenthaandskrift i Uppsala Universitetsbibliotek, Delagardieske samling nr. 8^{II}*, utg. Oscar Albert Johnsen. Kristiania: Jacob Dybwad.
- Jón Helgason. 1969. “Höfuðlausnarhjal.” I: *Einarsbók. Afmæliskevðja til Einars Ól. Sveinssonar 12. desember 1969*, red. Bjarni Guðnason et al., 156–76. Reykjavík.
- Jón Jóhannesson, utg. 1950. *Austfirðinga sögur*. Íslenzk fornrit 11. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.

- Jónas Kristjánsson, utg. 1956. *Eyfirðinga sögur*. Íslenzk fornrit 9. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- . 1981. “Learned Style or Saga Style?” I: *Speculum Norroenum: Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre*, red. Ursula Dronke et al., 260–92. Odense: Odense University Press.
- . 2006. “Kveðskapur Egils Skallagrímssonar.” *Gripla* 17: 7–35.
- Kuhn, Hans. 1981. “Vor Tausend Jahren. Zur Geschichte des skaldischen Innenreims.” I: *Speculum Norroenum: Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre*, red. Ursula Dronke et al., 293–309. Odense: Odense University Press.
- . 1983. *Das Dróttkvætt*. Heidelberg: Carl Winter.
- Kålund, Kristian, utg. 1906–11. “*Sturlunga saga*” efter membranen *Króksfjarðarbók udfyldt efter Reykjarfjarðarbók*, 2 vol. København: Gyldendal.
- Laurentius von Durham, *Consolatio de morte amici*, utg. Udo Kindermann. 1969. Erlangen: Opublicerad doktorsavhandling vid Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg.
- Loth, Agnete, utg. 1960. *Membrana regia deperdita*. Editiones Armamanæanæ A 5. København: Munksgaard.
- Males, Mikael. 2011. “Egill och Kormákr – trading och nydiktning.” *Maal og Minne*: 115–46.
- Maurer, Konrad. 1867. *Ueber die Ausdrücke. Altnorwegische, altschwedische und isländische Sprache*. München: Straub.
- Meulengracht Sørensen, Preben. 2001. “The Prosimetrum Form 1: Verses as the Voices of the Past.” I: *Skaldsagas: Text, Vocation, and Desire in the Icelandic Sagas of Poets*, red. Russell Poole, 172–90. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 27. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Mundal, Else, red. 2013. *Dating the Sagas. Reviews and Revisions*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Myrvoll, Klaus Johan. 2014. *Kronologi i skaldekvæde. Distribusjon av metriske og språklege drag i høve til tradisjonell datering og attribuering*. Oslo: Opublicerad doktorsavhandling vid Universitetet i Oslo.
- . Under utgivning. “The Authenticity of Gísli’s Verse.” *Journal of English and Germanic Philology*.
- O’Connor, Ralph. 2005. “History or Fiction? Truth-Claims and Defensive Narrators in Icelandic Romance-Sagas.” *Mediaeval Scandinavia* 15: 101–69.

- O'Donoghue, Heather. 1991. *The Genesis of a Saga Narrative. Verse and Prose in "Kormáks saga."* Clarendon Press: Oxford.
- Ordbog over det norrøne prosasprog. *Registre*. 1989. København: Den arnamagnæanske commission.
- Poole, Russell. 1981. "Compositional Technique in some Verses from *Gunlaugs saga*." *Journal of English and Germanic Philology* 80: 469–85.
- . 1985. "The Origins of the *Máhlíðingavísur*." *Scandinavian Studies* 57: 244–85.
- Paasche, Fredrik. 1928. "Esras aabenbaring og pseudo-Cyprianus i norrön litteratur." I: *Festskrift til Finnur Jónsson, 29. Maj 1928*, red. Johannes Brøndum-Nielsen et al., 199–205. København: Levin & Munksgaard.
- Phelpstead, Carl. 2007. *Holy Vikings. Saints' Lives in the Icelandic Kings' Sagas*. Tempe: ACMRS.
- See, Klaus von. 1960. "Der Skald Torf-Einar." *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 82: 31–43.
- . 1977. "Skaldenstrophe und Sagaprosa. Ein Beitrag zum Problem der mündlichen Überlieferung in der Altnordischen Literatur." *Mediaeval Scandinavia* 10: 58–82.
- . 1981a. "Mündliche Prosa und Skaldendichtung. Mit einem Exkurs über Skaldensagas und Trobadorbographien." *Mediaeval Scandinavia* 11: 82–91.
- . 1981b. "Das Problem der mündlichen Erzählprosa im Altnordischen: Der Prolog der *Piðriks saga* und der Bericht von der Hochzeit in Reykjahólar." *Skandinavistik* 11: 91–95.
- Sigurgeir Steingrímsson, Ólafur Halldórsson och Peter Foote, utg. 2003. *Biskupa sögur* 1, 2 vol. Íslenzk fornrit 15. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- Skj* = Finnur Jónsson, utg. 1912–15. *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, 4 vol. (A I–II; B I–II). København: Gyldendal.
- SkP* = Margaret Clunies Ross, Kari Ellen Gade, Diana Whaley et al., utg. 2007–. *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*. Turnhout: Brepols.
- Snorri Sturluson, *Edda. Háttatal*, utg. Anthony Faulkes, andra utgåvan. 2007. London: Viking Society for Northern Research.
- Storm, Gustav, utg. 1893. *Otte bruddstykker av den ældste saga om Olav den Hellige*. Christiania: Det norske historiske kildeskriftsfond.

- Sveinbjörn Rafnsson. 2005. *Ólafs sögur Tryggvasonar. Um gerðir þeirra, heimildir og höfundar*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Sävborg, Daniel. 2012. "Den 'efterklassiska' islänningasagan och dess ålder." *Arkiv för nordisk filologi* 127: 19–57.
- Torfi H. Tulinius. 2004. *Skáldið í skriftinni. Snorri Sturluson og "Egils saga"*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Tucker, John, utg. 1998. *Plácitus saga. With an Edition of "Plácitus drápa" by Jonna Louis-Jensen*. Editiones Arnamgnæanæ B 31. Copenhagen: Reitzel.
- Turville-Petre, Gabriel. 1944. "Gísli Súrsson and his poetry: traditions and influences." *Modern Language Review* 39: 374–91 (Upptryckt i Turville-Petre, Gabriel. 1972. *Nine Norse Studies*. London: Viking Society for Northern Research, 118–53).
- . 1953. *Origins of Icelandic Literature*. London: Clarendon Press.
- Þórhallur Vilmundarson och Bjarni Vilhjálmsson, utg. 1991. *Harðar saga*. Íslensk fornrit 13. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- Þorleifur Hauksson, utg. 2007. *Sverris saga*. Íslensk fornrit 30. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- Ziolkowski, Jan. 1997. "The Prosimetrum in the Classical Tradition." I: *Prosimetrum. Crosscultural Perspectives on Narrative in Prose and Verse*, red. Joseph Harris and Karl Reichl, 45–65. Cambridge: D. S. Brewer.

Abstract

This article analyses a hypothesis that has become increasingly common in the study of skaldic poetry from the mid-twentieth century onwards, namely that substantial amounts of poetry were composed in the twelfth century in the name of poets who had lived in the tenth. This hypothesis presupposes, at least implicitly, that the sagas had assumed the prosimetrical character known from the thirteenth century already in the twelfth. In this study, many different sources from the period are compared in order to shed light on the question, and they all indicate that skaldic poetry and prose had not yet merged into prosimetra in the twelfth century. Rather, this form seems to have developed under the impact of eddic prosimetra around and mostly after c. 1200. The claim that poetry was composed for skaldic prosimetra in the twelfth century thus runs counter to the literary development, and the article goes on to discuss the criteria

MIKAEL MALES

used for dating poetry to the twelfth century. It concludes that they have generally not been tested and that some of them are not susceptible to testing. The article concludes that precedence ought to be given to criteria that are measurable and falsifiable.

Mikael Males
Inst. for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
Postboks 1102, Blindern
NO-0317 OSLO
Mikael.males@iln.uio.no

Balladen om Falkvor Lommannsson – Eit historisk trekantdrama frå tidleg 1300-tal

Av Olav Solberg

Det har ikkje vore vanleg i norsk balladeforskning å diskutere kven som ein gong i fortida kan tenkjast å ha vore opphavsmenn og -kvinner til balladar. Grunnen ligg i dagen, vi har ikkje særleg mange kjelder som tillet noka slik drøfting. Forskinga har derfor vore meir oppteken av balladetradisjonen, balladetekstane og til ein viss grad av balladesongarane. Likevel hender det at kjeldene finst til i det minste å stille opp ein mogleg hypotese om kven som ein gong kan ha dikta ein bestemt ballade. Det er dette eg freistar å gjera i denne artikkelen. Det dreiar seg om den historiske balladen “Falkvor Lommannsson” som handlar om eit brurerov på svensk jord i 1288.

Fleire historiske personar var involverte i denne hendinga, først og fremst dei to hovudaktørane i balladen: stormannen Folke Algotsson og Ingrid Svantepolksdotter, dotter til lagmannen i Västergötland, Algot Brynolfsson. Av politiske årsaker var ho trulova med den danske drottseten David Torstensson, men Folke ville det annleis og rømte til Noreg med henne. Her vart rømlingane vel mottekne ved det norske hoffet. Det same vart fleire av brørne til Folke, blant dei Peter Algotsson. Peter Algotsson var ein studert mann og hadde vore kanslar i heimlandet. I Noreg gjorde den norske kongen seg nytte av kunnskapane og evnene hans, Peter gjorde ved fleire høve teneste som norsk sendemann. Den tidlegare svenske kanslaren har av fleire blitt foreslått som den som i dei nærmaste åra etter 1300 – ved det norske hoffet – gjendikta dei tre såkalla “Eufemiavisene” på svensk, med grunnlag i fransk-, tysk- og norrønspåklege tekstar. Vi kjenner ingen andre som hadde kunnskapar og bakgrunn til å gjennomføre eit slikt prosjekt.

Kan det tenkjast at Peter Algotsson også dikta balladen om Folke Algotsson og Ingrid Svantepolksdotter? Når eg stiller spørsmålet, er det ikkje berre fordi Peter må ha hatt det som skulle til for å dikte balladar. I tillegg kjem at dei norske variantane av “Falkvor Lommannsson”, samla inn frå munnleg tradisjon på 1800-talet, overraskande nok inneheld personnamn og andre detaljar som vantar i dei atskillig eldre svenske og danske variantane. Etter mitt syn må grunnen vera at den norske tradisjonen frå byrjinga har kunna stø seg på ei skriven form av “Falkvor Lommannsson”. Denne skriftlege

balladen må etter alt å dømme ha blitt til ved det norske hoffet, der to av hovudaktørane og andre impliserte i brurerovet oppheldt seg.

Ein ballade om brurerov

Balladen om Falkvor Lommannsson (TSB C 15) blir rekna til dei mest kjende mellomalderballadane. Den finst både på norsk, dansk og svensk, og sidan visa etter alt å dømme høyrer til det eldste balladesjiktet i Norden, har den blitt ein viktig del av grunnlaget for andre balladar med same og liknande tema – *brurerovet*. “Falkvor Lommannsson” er altså ein brurerovsballade. Ikkje utan grunn kallar litteraturforskarer Karl-Ivar Hildeman visa for “brudrovvisornas klassiker” [...] den “skapade ett mönster [...]”. Temat visar en yvig produktivitet med svåröverskådliga om- och nydiktningar” (Hildeman 1985: 84, 93).

I Noreg kan “Falkvor Lommannsson” trygt reknast til kjernen av balladestoffet. Sidan midten av 1800-talet har visa vore blant dei mest brukte og omtykte mellomalderballadane. Det er ein såkalla *historisk* ballade, noko som likevel ikkje vil seia at innhaldet er historisk korrekt. Mange balladar med historiske emne er dikta lenge etter at hendingane gjekk føre seg, på grunnlag av skriftlege kjelder, og ber preg av det. Det gjeld såleis dei to balladane om dronning Dagmars død (TSB C 6) og kong Håkon Håkonssons død (TSB C 11). Den danske dronninga Dagmar var som kjent gift med Valdemar Seier og døydde i 1212, mens Håkon Håkonsson døydde i 1263. Verken i dei nærmaste åra etter 1212 eller i 1260-åra har vi grunn til å tru at det vart dikta balladar i Norden.

Når det gjeld “Falkvor Lommannsson”, er det påfallande at mykje av det som står i teksten, er i samsvar med historia. Det er like eins grunn til å merke seg at det er dei norske tradisjonsoppskriftene frå midten av 1800-talet som i størst grad gjev att historiske omstende tilnærma korrekt, og ikkje dei danske og svenske viseformene som er skriftfeste langt tidlegare. Korleis kan dette ha seg – at norsk visetradisjon har greidd å halde på hovuddrag i hendingar som gjekk føre seg så langt attende som kring år 1300? Er det mogleg å koma på sporet av miljøet der balladen ein gong vart laga – og kanskje til og med dikteren? Forutan ein brei presentasjon av “Falkvor Lommannsson” blir ei drøfting av desse spørsmåla hovudsaka i det følgjande.

“Falkvor Lommannsson” i tradisjon og på trykk

Det finst mellom tjue og tretti norske tekstoppskrifter av “Falkvor Lommannsson”, og mest alle er frå Vest-Telemark. I tillegg kjem eit par fragmentariske oppskrifter frå Agder-fylka. Ei slik geografisk fordeling er ikkje uvanleg, særleg ikkje når det dreiar seg om verkeleg gamle viser. Både Landstad og Olea Crøger skreiv som kjent opp balladar i 1840-åra, og Landstad trykte ei form av “Falkvor Lommannsson” i *Norske Folkeviser* (Landstad [1853] 1968: 297–302). Dette var i all hovudsak ei oppskrift frå 1846 etter Anne Anundsdotter Lillegård (1792–1863) frå Lårdal. Fleire av Landstads tekstar i *Norske Folkeviser* er etter henne.

Sophus Bugge, som møtte Anne Lillegård første gong i 1856, gjorde bruk av fire av visene hennes i *Gamle norske Folkeviser* (Bugge [1858] 1971: 21–29, 66–71, 92–95, 115–22). Alt i alt hadde Anne Lillegård eit kjent repertoar på 36 balladar, og ho er utan tvil ein av dei aller fremste Telemarks-songarane. Jørgen Moe, som skreiv opp viser etter henne sommaren 1847, vurderte henne høgt: “Hun var yderst troværdig og nøiagtig i sin Meddelelse, rettede sig selv strax, naar hun mærkede, at hun havde sunget feil, og angav omhyggelig alle Lacuner og de Varianter af Vers eller Strofer, hun vidste af” (Jonsson og Solberg 2011: 437–42).

Elles er det Sophus Bugge som har skrive opp flest variantar av “Falkvor Lommannsson”, heile 11 stykke, etter nokre av dei beste balladesongarane. Ei av oppskriftene sine sende han til sin gode ven og fagkollega Svend Grundtvig, som trykte den i *Danmarks gamle Folkeviser* (DgF III: 739–40). Dette var ein tekst etter Elen Jensdotter Rollevstad (1793–1876) frå Skafså. Det var Bugge – og berre han – som skreiv opp Elen Rollevstads repertoar på 27 balladar (Jonsson og Solberg 2011: 544–47).

Det finst to melodioppskrifter av “Falkvor Lommannsson”. Den eine skreiv Ludvig Mathias Lindeman opp i 1851 etter Olea Crøger, den andre skreiv same samlar opp i 1868 etter Samuel Hansen Hellen/Hella (Ressem, utg. 2011: 309–10). Samuel Hansen (1813–92), fødd på Nøtterøy, levde eit på mange vis omvekslande liv, utanfor og til dels innanfor fengselsmurane. Uansett var han ein framifrå songar. Han song mellom 40 og 50 melodiar, til ulike slag tekstar (Paulsen 1994/95: 32–46). Det er likevel Crøgers melodi som stort sett blir brukt, ein fengjande durmelodi. Melodien vart trykt i musikkbilaget i *Norske Folkeviser* (Landstad [1853] 1968: musikkbilaget nr. XXIX). Det var like eins denne melodien Hulda Garborg brukte då ho trykte visa i *Norske Dansevisur* (1913).

Garborgs bok vart mykje brukt i ungdomslagsrørsla, noko som gjorde at “Falkvor Lommannsson” vart allment kjend. Dessutan tok songaren Thorvald Lammers “Falkvor Lommannsson” opp på konsertprogrammet sitt, som han turnerte med over store delar av landet, og Lindeman arrangerte melodien for piano og laga eit korarrangement.

Handling

Som mange andre balladar er “Falkvor Lommannsson” eit trekantdrama, der to riddarheltar kjempar om same kvinne. Visa byrjar med å fortelja at Torstein Davidsson har fest jomfru Mendelin og byr inn til eit drus-teleg bryllaup:

Deð var Torstein Daviðson
han vilde til bryllaups bjóðe,
og deð var Falkvorð Lommannsson
han lét sine hestar ringskóe.
Riddaren, vágar han livið fer ei jomfru
(Landstad [1853] 1968: 297).

Men dette har ikkje Falkvor Lommannsson tenkt å finne seg i. Som vi ser, salar han hesten, og i brodden for eit væpna følgje av riddarar og sveinar rir han dit jomfru Mendelin held til. Jomfrua kjenner Falkvor frå før og veit kva og kven han er ute etter. Det kan sjå ut som om ho prøver å hindre at han skal oppdage henne:

De taka af meg mit hovudgull,
og sete meg með neðre bórdsende,
kem han in Falkvorð Lommannson
han má meg inki kenne!
(Landstad [1853] 1968: 299).

Mest truleg er dette berre spel for galleriet, og uansett kjenner Falkvor den vakre jomfrua att:

Deð var Falkvorð Lommannson
han gjorðest i hándo sterk,
sá tók han fruga Mendelin
og sette pá högan hest
(Landstad [1853] 1968: 300).

Mendelins småsvein skundar seg alt han kan og rir med bod til Torstein Davidsson, som sjølv sagt blir rasande. Han kommanderer mennene sine til å kle seg i panser og brynje og set etter brurerøvaren. Det blir eit oppgjer mellom dei to på liv og død, og Falkvor Lommannsson går av med sigeren. I samsvar med eldre balladestil stiller sluttstrofene dei to motstandarane – tapar og sigerherre – antitetisk opp mot kvarandre:

Heimtil reið Torstein Daviðson
með brotne saðlar og tóme,
Falkvorð spelar fer bergjo norð
alt með si rosens plóme
(Landstad [1853] 1968: 302).

Personnamn, stadnamn og språk

Det er karakteristisk for munnleg dikting at person- og stadnamn og språket i det heile blir slipt, forma og allmenngjort i tradisjonsprosessen. Ofte har ikkje personane namn, men heiter berre kongen, dronninga, mora, faren, dottera, sonen. Alternativt er namna så vanlege at dei får preg av å vera spesielle “balladenamn”, som t.d. herr Peder, stolt Margjit, liti Kjersti, liten Lavrans. Stadnamn som kan knytast til konkrete og identifiserbare lokalitetar, finst det lite og ingenting av, derimot mange allmenne og stereotype nemningar som *leikarvollen*, *kongsgarden*, *rosens lund*, *villande hav*, *ute ved å*, *på kvite sand*.

Som Sven-Bertil Jansson skriv, er ikkje “Falkvor Lommannsson” særleg detaljrik. Årsaka er at stoffet er tilpassa litterære konvensjonar, særleg i første del av teksten, “där en romantisk situation målas upp: den förälskade riddaren som beger sig till jungfrun, väktaren som skall underätta henne om riddarens ankomst, förklädnaden” (Jansson 1995: 53).

Likevel finst det meir historisk stoff i “Falkvor Lommannsson” enn i dei fleste balladar som har vore rekna som historiske. For det første er helten i visa ein historisk person som i det verkelege livet heitte Folke Algotsson, og som var son til den mektige svenske lagmannen Algot Brynolfsson frå Västergötland. *Folke* er eit lite brukt namn i Noreg, det har blitt omlaga til det lett gjenkjennelege *Falkvor*. Tilnamnet *Lommannsson* er eit resultat av regressiv assimilasjon og går attende på norrønt *logmaðr* = lagmann. Namnet er i samsvar med dei historiske

omstenda. At ein høgætta mann i mellomalderen kunne titulerast ved ei tilvising til farens embete eller stilling, var ikkje heilt uvanleg. Eit kjent døme er Håkon Håkonssons sysselmann Munan Biskopsson, kanskje son til baglarbisen Nikolaus Arnesson. I balladen “Ivar Elison” blir elles ein av aktørane kalla *Per prestsonen*.

I mest alle oppskrifter som ikkje er reine brot, har Telemarks-songarane også hugsa namnet på motstandaren til Falkvor, *Torstein Davidsson*. Rett nok har det skjedd ei ombyting av personnamn og patronym, vedkomande heitte i realiteten *David Torstensson*. Han var ein dansk stormann, som kort tid etter brurerovet (1289) vart utnemnd til drottsete av kong Erik Menved. Nokre av dei norske songarane har også hatt klart for seg at Torstein Davidsson/David Torstensson var i slekt med kongehuset og nemner han derfor “kongens frende”.

Kva så med den tredje og kvinnelege aktøren i trekantdramaet? I det verkelege livet heitte ho Ingrid Svantepolksdotter, og nemningane *Mendelin*, *Bendelin* og *Vendelin* som blir brukte om henne i tradisjonen, ser såleis ut til å vera poetiske kvinnenemningar, utan samband med den historiske personen. Suffikset *-lin*, ev. *-li*, assosierer i balladediktinga til stoffet *lin*, som vart brukt av rike og mektige kvinner, og karakteriserer dessutan personen det gjeld som elegant og smekker, jf. suffikset *-liti* med tilsvarande innhald.

Men truleg er dei nemnde nemningane avleidde av morsnamnet til Ingrid Svantepolksdotter. Mora heitte Benedikta Sunesdotter, og var dotter til den svenske stormannen Sune Folkesson og kongsdottera Helena Sverkersdotter. I 1244 vart Benedikta røva og bortført til Noreg av östgötagalagmannen Lars Petersson. Etter at han var død, kom ho tilbake til Sverige, der ho gifte seg med stormannen Svantepolk Knutsson. Dei fekk fem barn, og eitt av dei var Ingrid. Det er såleis likskapen i lagnad mellom mor og dotter som har ført til at dei er blitt forveksla i tradisjonen. Eit namn som *Benedikta* kan i balladetradisjonen relativt enkelt bli til *Mendelin*, *Vendelin* og ikkje minst *Bendelin*. Alle desse tre nemningane vart brukte av Telemarks-songarane.

Av konkrete, gjenkjennbare stadnamn finst det, slik vi kan vente, få eller ingen. Eitt mogleg unntak er likevel *Demanheiði* hos Landstad, om staden der striden mellom dei to motstandarane står:

Dei möttest út pá Demanheiði
úti sá tykk ein móe [dis, skodde],

sóli gat 'kje pá núdo skíne
fer røyken af manneblóði
(Landstad [1853] 1968: 302).

Demanheiði er ikkje noko vanleg namn i oppskriftene, men finst i eit par variantar, forutan hos Landstad. Elles har ein av songarane – forståeleg nok – oppfatta kamplassen som ein stad for døde menn, og kallar staden *døemanns hei*. Heilt umogleg er det likevel ikkje at *Demanheiði* kan henge saman med stadnamnet *Dimbo* eller *Dimmingadalen* i Västergötland. Her stod det vidgjetne slaget ved Lena mellom danske og svenske hærstyrkar (1208). Slaget ved Lena vart elles emne for ein svensk ballade, truleg dikta noko seinare enn “Falkvor Lommannsson”. Sidan to av dei tre aktørane i “Falkvor Lommannsson” har tilknytning til Sverige og Västergötland, og sidan den fiktive striden i visa kan oppfattast som ein parallell til slaget i den verkelege verda, kan stadnamnet *Demanheiði* vera eit lån. Det er Bengt R. Jonsson som har gjort seg desse tankane, men legg til at meir “än en lockande gissning är dette emellertid inte” (Jonsson 1992: 1–10).

“Falkvor Lommannsson” er ikkje nokon spesielt alderdommeleg ballade språkleg sett. Men vi finn nokre tradisjonelle “balladeord”, delvis med poetisk klang, som uttrykket *ringsko hesten*, dvs. “skoe en Hest paa alle Fødder” (Aasen). Fruga Mendelin seier om Falkvor Lommannsson at han har stunda etter henne i lang tid – “han hev meg *lengstom* trátt”. Dette opphavleg norrøne uttrykket finst også i fleire andre balladar. I staden for gullkrone på hovudet ber Mendelin *hovuðgull*, og vidare *striki smá*, som ifølgje Landstad tyder snorer. Det gammalvorne balladeordet *ørs/øs* – avleidd av norrønt *hross* (n) = hest – finn vi eitt døme på, og vidare det poetiske *brand* = sverd. Det er mest ingen teikn til dansk-språkleg påverknad gjennom skillingstrykk og bøker, noko som må oppfattast som eit uttrykk for at songarane på 1800-talet har oppfatta “Falkvor Lommannsson” som ein vellykka og fasttømra heilskap der det ikkje trong gjerast endringar.

Det historiske grunnlaget. Algotssønene

Som alt nemnt er det den svenske stormannen Folke Algotsson som løyner seg bak balladehelten Falkvor Lommannsson. Han har gått både til

historiebøkene og balladediktinga som brurerøvar. Men Folke Algotsson opererte ikkje på eiga hand. Heile den store familien vart dregne inn i skandalen som følgde då Ingrid Svantepolksdotter vart røva. Det heiter gjerne at Folke tok henne ut av Vreta kloster, eit benediktinarkloster i Östergötland, men det stemmer etter alt å døme ikkje – det var derimot på herregarden Lindö ved Bråviken i nærleiken av Norrköping ho heldt til. Derimot kom ho langt seinare til Vreta kloster, då ho etter at Folke Algotsson var død, vart nonne her og med tida abbedisse.

Brurerovet var ei hending som fortente plass i årbøkene, og annalskrivarane i fleire kloster noterte ned hovudpunkta i det som hadde skjedd. Den fyldigaste skildringa av brurerovet og det som skjedde i dei nærmaste par åra, finn vi likevel hos 1400-talshistorikaren Ericus Olai, som blir sett på som ei truverdig kjelde. Ericus Olai skriv:

1288. Eodem anno mense Martio rapuit Dnus. Folcho, filius Dni. Algoti Legiferi Vest-gothorum, Domicellam Ingridem, filiam domini Suantapolk, desponsatam Domino David Torstensson de Dacia, et cum ea fugit in Norvegiam. Hac de causa eodem mense captus est Dominus Algotus pater ejus, et Dominus Róricus frater ejus. Alii autem fratres sui, Dominus Petrus Cancellarius, Benedictus in Norvegiam et a rege Norwegia sunt recepti.

1289. Eodem anno liberati sunt a captivitate Dominus Algotus et Róricus filius ejus. Carolus autem frater ejus Rórici in Lindóo decapitatus, ubi rapuerat Ingridem Domicellam. Róricus autem fugit in Norvegiam, ubi et mortuus est.

(Axelson 1957: 249–50).

Omsetjing:

1288. Det same året i mars månad røva herr Folke, son til herr Algot, lagmann over vestgøtane, jomfru Ingrid, dotter til herr Svantepolk, og rømte til Noreg med henne. Ho var då trulova med herr David Torstensson frå Danmark. Av denne grunnen vart i same månad herr Algot, far hans, teken til fange, og herr Rørek, bror hans. Men andre av brørne hans, herr Peter kanslar og Bengt, vart mottekne i Noreg av den norske kongen.

1289. Same året vart herr Algot og Rørek, sonen hans, sette fri frå fangenskap. Men Karl, bror til Rørek, vart halshoggen på Lindö, der han hadde røva jomfru Ingrid. Rørek rømte til Noreg, der han døydde.

Vi kjenner til sju Algotssøner: Brynolf, Folke, Karl, Bengt, Peter, Magnus og Rørek. Kanskje høyrer også Gunnur Algotdotter og kanniken Nils Algotsson med i flokken (Harrison 2002: 255). Den eldste og mest vidgjetne av dei alle var Brynolf Algotsson. Han hadde studert teologi i Paris i 1260- og 1270-åra, og på den tid brurerovet skjedde, hadde han vore biskop i Skara i ti år. I dette embetet sat han så lenge han levde, dvs. til 1317. Forutan teologiske evner hadde Brynolf Algotsson diktar-talent, og skreiv fleire officium, tidebøner. Eitt av desse officia har ei særleg tilknytning til Noreg, det blir gjerne kalla “Tornekroner-officet”, og vart skriva etter at Brynolf i 1304 hadde motteke ein torn frå Kristi tornekroner i gåve, av Håkon V Magnusson.

Den franske kongen Ludvig den heilage hadde i si tid betalt dyrt for denne relikvien, og bygde kyrkja Sainte Chapelle på Île de la Cité i Paris som ein høveleg kvilestad for tornen. Sonen Filip III gav likevel i sin tur tornen vidare til Magnus Lagabøte, far til Håkon V. Det var ei venegåve. Kanskje var den dyrebare gåva frå Håkon noko liknande, ein takk for at Brynolf Algotsson hadde gjeve opphald til den landflyktige norske erkebispem Jon Raude (1282), og for at han ytte økonomisk stønad til den brannskadde domkyrkja i Stavanger.

Trass i Brynolf Algotssons høge stilling vart han likevel straks mistenkt for å ha teke del i planlegginga av brurerovet. Han måtte møte for kongen og sverje truskap, og skriva under ei erklæring om aldri å blande seg borti den svenske kongen sine planar. Etter at han var død, vart Brynolf Algotsson dyrka som helgen, men vart aldri kanonisert (<http://www.katolsk.no/biografier/historisk/brynskar> 11. februar 2015).

Som det går fram av Ericus Olai si framstilling, vart situasjonen meir kritisk for dei andre Algotssønene. Verst gjekk det med Karl Algotsson. Han skal ha vore den som planla brurerovet og rømte derfor til Noreg. Då han våga seg attende året etter, vart han arrestert og halshoggen (decapitatus), nettopp på Lindö der brurerovet truleg hadde skjedd. Det finst elles ein ballade om Karl Algotsson, “Herre Karl lever fredlaus” (TSB C 18). I motsetning til i balladen om broren, er det lite historisk igjen i denne visa, særleg ikkje i dei norske variantane. Handlinga er noko betre bevart i danske viseformer (Heggstad og Grüner Nielsen 1912: 88, DgF III: 750–67).

Forutan Folke og Karl rømde også Peter og Bengt Algotssøner til Noreg. Folke Algotsson vende aldri attende til Sverige, fornuftig nok etter at han hadde sett korleis det gjekk med broren. I ekteskapet med Ingrid

Svantepolksdotter fekk han sonen Knut, som seinare vart hertug på svensk jord. Bengt Algotsson kom attende til Sverige etter ei tid. Peter Algotsson gjorde på si side karriere i det nye heimlandet sitt, og det er usikkert om han nokon gong drog attende, jf. nedanfor. Rørek Algotsson, som vart fengsla etter brurerovet, vart sett fri året etter, men måtte bøte med eigedomane sine. Han "vågade inte stanna i Sverige utan tog även han sin tillflykt till det västra grannlandet" (Harrison 2002: 256). Magnus er ikkje nemnd hos Ericus Olai, men han skal også ha site fengsla ei tid.

Eit stormannsekteskap i mellomalderen var normalt ei politisk handling og hadde lite eller ingen ting med romantikk å gjera. Ingrid Svantepolksdotter var dotter til den danskvenlege stormannen Svantepolk Knutsson, og ekteskapet med David Torstensson var meint å skulle styrke den svensk-danske tilnærminga, som både den svenske og den danske kongen ynskte. I dette nøye planlagde politiske spelet var Ingrid ei brikke. Men nå vart spelet slege over ende. "Algotssönernas ingripande träffade således själva nerven i den nära anknytningen mellan Sveriges och Danmarks regerande kungahus," skriv Jerker Rosén (1939: 18).

At Algotssønene rømte til Noreg, kan sjølvstakt forklarast ved at det ikkje var langt frå Västergötland til norskegrensa. Og kvar skulle dei elles ta vegen? Uansett var Noreg på denne tida eit særskilt trygt land for både danske og svenske stormenn som var på kant med sine eigne kongehus. To år tidlegare hadde den danske kongen Erik Klipping blitt myrda ved landsbyen Finderup, sørvest for Viborg. Det vart funne 56 knivstikk på liket. Truleg var mordet politisk motivert, og året etter (1287) vart ni danske stormenn dømde til fredløyse for å ha drepe kongen. Dei fredlause stormennene med grev Jakob av Halland og marsken Stig Andersen i brodden rømte til Noreg, der dei vart vel mottekne av den norske kongen Eirik Magnusson. Året etter følgde Algotssønene etter. Det norske hoffet i Bergen vart med dette samlingsstad for nokre av dei mektigaste opposisjonelle stormennene i Norden. Om fleire av dei vart det dikta balladar, med utgangspunkt i dei dramatiske hendingane dei hadde vore innblanda i.

Balladesjangren blir til

Innrykket av danske og svenske stormenn til det norske hoffet fell i tid saman med balladens entré i norsk og nordisk litteraturhistorie. Bengt

R. Jonsson skriv grundig og utførleg om dette emnet i *Sumlen*, og hevdar at “balladens tillkomstmiljö är kretsarna vid eller i närheten av det norska hovet,” og nemner 1280- eller 1290-åra som den mest sannsynlege skapingsstida (Jonsson 1989: 111–13).

Det er allmenn semje om at vi finn dei første sikre spora av balladen i dei såkalla Eufemiavisene, tre versromanar som vart omsette til svensk ved det norske hoffet kort tid etter 1300. Dei tre versromanane byggjer på norrøne, fransk- og tyskspråklege forteljingar. Det dreiar seg om Chrétien de Troyes’ vidgjetne *Le Chevalier au Lion – Herr Ivan Lejonriddaren* (1303) – som bl.a. har *Ívens saga* som grunnlag, vidare om *Hertig Fredrik av Normandie* (1308) og *Flores och Blanzeflor* (1312). Den sistnemnde byggjer bl.a. på *Flóres saga ok Blankiflúr*. Nemninga “Eufemiaviser” skuldast Hákon Vs litterært interesserte dronning Eufemia av Rügen, som gjorde opptaket til omsetjingane. Med omsetjingane ynskte ho å gjera stas på han som skulle gifte seg med den norske prinsessa Ingebjørg Håkonsdotter, den svenske hertugen Erik Magnusson.

Det er balladeformlane, faste språklege klisjéar og viktige byggesteinar i balladediktinga, som avslører at den personen som har ført Eufemiavisene i pennen, har hatt kjennskap til balladediktinga, og meir enn det – vedkomande må ha hatt balladen klingande i øyra. I det følgjande vesle utdraget frå *Herr Ivan* ser vi tydeleg likskapen mellom formlane slik dei blir brukte i Eufemiavisene, og balladeformlar frå balladediktinga. Formlane, som eg har kursivert, kan kallast tids- og kontaktformlar og er svært vanlege i alle slags balladar:

Han [Herr Ivan] la the nat *til dagber var lius*;
 tha kom een prester fore thet hws
 ok *klappadhe a dør medh finger sin*,
badh herra Iwan *lata sik in*
 (Solberg 2012: 184–93).

At så mange opposisjonelle danske og svenske stormenn oppheldt seg ved det norske hoffet i 1280- og 90-åra, var ikkje avgjerande for at balladesjangren oppstod, jamvel om fleire av dei som nemnt dukka opp som hovudpersonar i balladediktinga. Avgjerande var derimot den sterke stillinga som litteraturen og ikkje minst den fransk-høviske litteraturen hadde. Slik hadde det vore sidan 1220-åra då Hákon Håkonsson engasjerte ein viss broder Robert til å omsetja den romantiske forteljinga om Tristan og Isolde til norrønt. *Tristrams saga ok Ísondar* vart den første

av ei lang rad lengre og kortare omsette riddarsagaer ved det norske hoffet (Halvorsen 1959: 17–26).

Dei norske kongane etter Håkon Håkonsson heldt oppe den litterære interessa. Både den omsette fransk-høviske litteraturen og anna dikting vart lesen høgt ved hoffet, og vi må tenkje oss at denne høgtlesinga inspirerte enkelte av tilhøyrarane med talent til å laga sine egne forteljingar med utgangspunkt i det dei høyrde, på vers – kortare, enklare, tilpassa munnleg formidling. Også eddadikt som t.d. “Trymskviða” vart omdikta og tilpassa balladesjangren. Det vart også dikta balladar om naturmytiske vesen, som etter folketrua levde i skog, berg og vatn. Emna for balladediktinga vart såleis tekne både frå litteraturen og frå “det verkelege livet”. Når det gjeld balladens ytre form, ser det ut til at fransk-høvisk dikting også på dette området har danna mønster. Dei innlagde visene i Jean Renarts versroman *Guillaume de Dole* frå tidleg 1200-tal blir gjerne dregne fram som døme.

Ei av desse visene handlar om ungjenta “la belle Eglantine”. Ho sit i systova og saumar på ei skjorte mens mora står og ser på. Det er ein klassisk balladesituasjon, emnet er meir eller mindre det same som i “Liti Kjersti” (TSB A 54) og andre kjærleiksviser. Eglantine er ugift, men likevel gravid, noko mora med sitt skarpe blikk lett oppdagar. Formelt svarar strofene om Eglantine godt til firelinja balladestrofer, med omkvede som blir gjenteke gjennom heile viseteksten. Nedanfor følgjer eit lite utdrag, sitert etter Patricia Terry og Nancy Vine Durlings engelske omsetjing av den gammalfranske originalteksten. Denne er dessverre enkelte stader uleseleg, og desse linjene står derfor opne:

In a royal chamber, beautiful Eglantine
was sewing a shirt, with her mother there to see,

...

when thoughts of love enflamed her suddenly.

Now hear the tale –
Eglantines’s wit did not fail.

She cuts and sews the cloth; the lady stays.
Eglantine had more skill on other days.
She pricks her finger when her attention strays –
all this her mother notices right away.

Now hear the tale –
Eglantine’s wit did not fail.

“Eglantine,” said her mother, “please undress.

...

I want to see your body’s loveliness.”

“No, my lady, it’s cold; I’ll catch my death.”

Now hear the tale –

Eglantine’s wit did not fail.

“Beautiful Eglantine, what is the matter?

It seem to me you’re pale and getting fatter.”

...

...

Now hear the tale –

Eglantine’s wit did not fail.

“From you, my gentle lady, I can’t hide
the truth: I fell in love with a valiant knight;
that is Henri, in whom his lord takes pride.
So may your love take pity on my plight.”

Now hear the tale –

Eglantines’s wit did not fail

(Terry og Durling, utg. 1993: 49–50).

Korleis dette utviklar seg vidare, skal eg la liggje her. Men det er sannsynleg at viser av denne typen har inspirert balladediktarane.

“Falkvor Lommannsson” og svenske og danske viseformer

Ein av dei norske variantane av “Falkvor Lommannsson” skil seg ut ved at hovudaktørane ber andre namn, og ved at handlinga er noko annleis. Det er den nemnde varianten etter Elen Jensdotter Rolleivstad, som Sophus Bugge sende til Svend Grundtvig, og som vart trykt i *Danmarks gamle Folkeviser*. Her heiter dei to mannlege hovudmotstandarane “drust [drottsete] herr Lommand” og “Magnus Alegrevens sön”. Den kvinnelege representanten i trekantdramaet er “stolten frú Elensborg”.

Elen Rolleivstads tekst byggjer utan tvil på Peder Syvs kjende visebok: *Kjempeviseboka* eller *Tohundreviseboka* (1695). Dette var ei nytgåve av Anders Sørensen Vedels *Hundreviseboka* (1591). Syv hadde lagt til hundre nye viser i boka si, og den vart populær både i Danmark og

Noreg. Elen Rolleivstads tekst er noko kortare enn Syvs, men likskapen mellom dei to viseformene er tydeleg:

Syv:

Det var Magnus Aalegrevens søn,
Tog hende i sin arm:
“I mindes det, stolten Ellensborg,
I var mig given et [“at”] barn”
(DgF III: 748–49).

Elen Jensdotter Rolleivstad:

De va' nå Magnus Alegrevens søn,
han tog hende udi sit fang:
“Mindes i, stolten frú Elensborg,
i var givet mig et barn?”
(DgF III: 739–40).

Det var slett ikkje uvanleg at norske balladesongarar lærte seg danske viser frå *Tohundreviseboka*, heller ikkje frå danske skillingstrykk. Her skal likevel varianten etter Elen Jensdotter Rolleivstad illustrere noko anna – det innfløkte tilhøvet mellom eldre og yngre former av “Falkvor Lommannsson”. Karl-Ivar Hildeman har skrivne utførleg om samanhengen mellom “Falkvor Lommannsson” og balladen om Magnus Alegrevens son, men kjem ikkje til nokon eintydig konklusjon på dette punktet (Hildeman i DgF X: 464–77). Hildeman er ikkje den første, fleire balladeforskarar heilt frå Svend Grundtvigs tid har lagt seg i selen for å løyse problemet. Mange har likevel konkludert med at det er dei norske viseformene som inneheld mest av det opphavlege i denne brurerovsballaden. Visa om Magnus Alegreven ser såleis ut til å vera nydikting på bakgrunn av den eldste brurerovsballaden, dvs. “Falkvor Lommannsson”.

Det ingen likevel har gått nærmare inn på, er korleis den munnlege tradisjonen kan halde fast på relativt korrekte opplysningar i så lang tid som frå om lag 1300 til langt inn på 1800-talet. Det har heller ikkje vore gjort nokon freistnad på å seia noko om kvar “Falkvor Lommannsson” har blitt dikta, jamvel om det synest vera allmenn semje om at visa er dikta i samtida eller like etter: “På annan väg kan man dock fastställa, att balladen måste vara författad medan Folkes brudrov ännu stod levande för minnet,” skriv Karl-Ivar Hildeman (DgF X: 473). Dette kjem eg tilbake til nedanfor.

Peter Algotsson og “Falkvor Lommannsson”

Som nemnt gjorde Peter Algotsson karriere i Noreg. Etter alt å dømme hadde han studert i Paris, sidan han blir kalla magister i norske diplom. I Sverige er han første gongen nemnd i 1278, og han var då kannik i Skara. Han kunngjer valet av broren Brynolf til biskop, og kallar seg “legiferi”, dvs. lagmannssonen. Året etter møter vi han som den svenske kongens kanslar.

Men alt i april året etter brurerovet (1289) er Peter Algotsson nemnd i eit brev frå kong Eirik Magnusson til kong Edvard I av England. Peter Algotsson skal saman med tre andre vyrde menn dra på sendeferd til England “for å forhandle og rådslå om saker vedkomande kong Eiriks og dottera Margaretas interesser i samband med hennar stilling som Skottlands dronning” (*Regesta Norvegica* II: 198).

Frå 1289 til 1293 er Peter Algotsson nemnd i seksten norske diplom. Som sendemann har han delteke på høgste nivå i ekteskapsforhandlingar mellom den norske prinsessa Margrete Eiriksdotter, ho som døydde på overfarten til Skottland i 1290, og den engelske prins Edvard. Peter Algotsson har jamvel lånt kong Eirik ein pengesum, og til dekking av denne har han fått tilvist pengar som kongen hadde til gode i Skottland (*Regesta Norvegica* II: 259). I eit anna brev takkar kong Edvard I av England magister Peter Algotsson for to vakre jakthaukar, to vakre falkar og fleire andre gåver som Peters brevberar har sendt kongen (*Regesta Norvegica* II: 260).

Etter 1293 finst det ikkje sikre spor etter Peter Algotsson verken i norske eller svenske arkiv. Kva gjorde han etter 1293? Det synest lite truleg at han drog tilbake til Sverige, dels fordi han var mistenkt for å ha vore delaktig i brurerovet i 1288, og dels fordi han hadde gått i eit anna lands teneste. Rett nok har eit pavebrev blitt brukt som argument for at Peter Algotsson fekk ei høg kyrkjeleg stilling i Sverige, men at han døydde i Noreg i 1290-åra, før han rakk å ta imot stillinga. I pavebrevet (1290) blir Peter nemnd som “decanus ecclesie Lincopensis” – men i 1294 er det likevel ein annan person som sit i stillinga som dekan i Linköping. Dette skulle då tyde på at Peter var død i mellomtida. Men det treng ikkje vera slik. Den enklaste forklaringa er truleg at han ikkje ville ha denne stillinga likevel. Og at kjeldene teier om Peter Algotsson etter 1293, kan like gjerne hengje saman med at norsk utanrikspolitikk vart lagt om frå 1295, frå å vera engelsk- til franskvenleg. Peter Algotsson, som hadde

hatt mykje å gjera med den engelske kongen og etter alt å døme stod på god fot med han, har truleg ikkje vore aktuell som sendemann i den nye politiske situasjonen (Jonsson 2010: 205–6).

Etter mi meining er det meir truleg at Peter Algotsson vart verande i Noreg, og at ein nyttiggjorde seg evnene og kunnskapen hans ved det norske hoffet. Ikkje mange sat inne med ein kompetanse som hans. Då tenkjer eg særleg på teorien – for det kan ikkje bli meir enn ein teori – om at det var Peter Algotsson som gjendikta Eufemiavisene på svensk. Det finst ei rad argument som talar for at nettopp han har vore mannen. For det første har det ikkje vore mange som hadde den kulturbakgrunnen og den språklege kompetansen som skulle til. I tillegg til svensk måtte diktaren beherske fransk, tysk, og norrønt. Latinkunnskapar var heller ikkje av vegen, og som lærd magister kunne Peter Algotsson latin.

Vidare tyder språklege undersøkingar av Eufemiavisene på at det har vore same person som har dikta alle dei tre versforteljningane. Ordtilfang og stil gjer dette sannsynleg. Språkforskaren Valter Jansson, som har gått Eufemiavisene etter i saumane, peikar dessutan på at diktaren må ha vore frå Vest-Sverige. Som nemnt kom Peter Algotsson frå Västergötland. Dessutan tyder norvagismar i tekstane på at vedkomande har levd i Noreg ei tid, slik Peter gjorde. Det er då heller ingen tvil om at den som dikta Eufemiavisene, må ha opphalde seg i lengre tid ved det norske hoffet, for det var her – og berre her – det materialet fanst som Eufemiavisene byggjer på. Alt i alt synest eg det er gode grunnar til å seia seg samd med Carl Ivar Ståhle: “Det är knappast för djärvt att påstå, att av de personer som vi känna från denne period är Peter Algotsson den som bäst svarar med de upplysningar som dikterna själva ger om sin översättare” (Ståhle 1967: 66).

Også Bengt R. Jonsson har tru på Peter Algotsson som omsetjar av Eufemiavisene. Han trekker fram eitt av diploma der Peter er på sendeferd til Skottland:

På resan till mötet i Berwick 1292 bestod den norska delegationen av Peter Algotsson och fyra andra män. En av dessa var [...] Bjarne Erlingsson som 1286/1287 visat sitt litterära intresse. En annan var korsbrodern och kaniken Arne från Bergen [...]; förteckningen över Arnes böcker är som bekant bevarad, och den upptar bl.a. Didriks saga av Bern. Peter Algotsson reste således i litteraturintresserat sällskap till en litterärt givande miljö (Jonsson 1989: 74).

Når det gjeld baronen Bjarne Erlingsson, hadde han frå ei sendeferd til Skottland i 1286 med seg attende til Noreg ein engelsk tekst av forteljinga om Olif og Landres, den andre tåtten i *Karlamagnús saga*.

Kan det tenkjast at Peter Algotsson er mannen bak “Falkvor Lommannsson”? Det har rett nok aldri vore god tone i balladeforskinga å førestelle seg nokon bestemt opphavsmann eller –opphavskvinne bak noka vise. Det einaste kjende dømet er Ivar Mortensson-Egnunds tankar om at ein viss abbed Ranulv i Lysekloster skulle ha dikta “Draumkvedet” i julehelga 1147, og det framlegget var han ikkje heldig med (Solberg 2011: 71). Det ligg liksom i nemninga *folkevise*, som har vore i bruk frå romantikken, at dei gamle tradisjonsvisene er blitt dikta av fleire. Dette er heller ikkje heilt gale, for det er ingen tvil om at kreative songarar har påverka visene med til- og omdikting i den munnlege tradisjonen. Men ingen meiner vel likevel at nokon ballade har blitt til i eit fellesskap og nærmast er resultatet av eit slags gruppearbeid. Frå nyare tid, når dei skriftlege kjeldene blir fleire, er det ikkje spesielt vanskeleg å finne døme på at enkeltpersonar kunne laga viser, som deretter vart del av den munnlege tradisjonen (Venås 1990: 15–34).

I det følgjande prøver eg meg med ein argumentasjon for at det var Peter Algotsson som laga “Falkvor Lommannsson”. Avgjerande prov har eg ikkje, men eg vonar å kunne sannsynleggjera påstanden. Eg tek utgangspunkt i det som har vore den vanlege oppfatninga sidan Grundtvigs tid – dei svenske og danske viseformene er utvaska og relativt fattige på konkrete detaljar. Dei norske variantane inneheld derimot overraskande mange historisk korrekte opplysningar, og det er godt samsvar mellom dei. Det er også semje om at balladen om Folke Algotsson må ha vore dikta mens minnet om brurerovet var levande.

Dersom “Falkvor Lommannsson” hadde blitt laga i Sverige eller Danmark, skulle vi venta oss svenske og danske variantar som var fyldigare og i større grad i samsvar med dei faktiske hendingane. At balladen ikkje vart dikta her, kan ikkje minst sannsynleggjerast ved at dei som visste mest om brurerovet, hadde rømt til Noreg. Det dramatiske brurerovet representerte dessutan eit sviande nederlag for leiande svenske og danske stormenn. Dei hadde knapt sett med blide augo på den eller dei som dikta ei vise som framstilte brurerøvaren som ein helt. Av dei fire Algotssønene som rømte til Noreg, står Peter fram som den mest sannsynlege diktaren. Karl Algotsson var snart ute av saga, som vi har sett – og Bengt Algotsson drog også tilbake til Sverige. Og brurerøvaren

Folke Algotsson har knapt dikta ein ballade om seg sjølv. Peter Algotsson var ikkje berre skrivefør, han hadde akademisk utdanning. Kanskje hadde han diktarevner også, som den eldre broren Brynolf, jf. ovanfor.

Den som ser nærmare på “Falkvor Lommannsson” og kjenner den historiske bakgrunnen for brurerovet, ser straks at det er stor skilnad på brurerovet slik det truleg må ha gått føre seg, og sjølv balladehandlinga. Vi kan i alle høve vera visse på at det ikkje stod nokon stor strid mellom Folke Algotsson og følgjet hans og den danske stormannen David Torsensson – mens striden er sjølv det dramatiske høgdepunktet i balladen. Tyder ikkje dette på at “Falkvor Lommannsson” må vera dikta i ei fjern ettertid, då minnet om det som hadde hendt var bleikna?

Etter mi meining treng det ikkje vera slik. Truleg har det ikkje skjedd dramatiske endringar med det som ein gong var den opphavlege teksten, og dei variantane som Landstad, Bugge og andre skreiv ned på 1800-talet. Balladen er inga historisk diktning i den meining at dikteren prøver å gjengi handlingsgangen i ei historisk hending korrekt på alle punkt. Det er meir naturleg å sjå ein ballade som “Falkvor Lommannsson” i høve til riddardiktinga, t.d. til dei samtidige Eufemiavisene. I begge sjangrar er kamp og strid mellom to motstandarar ein hovudingrediens, ikkje minst kappestrid om vakre jomfruer. Trekantmotivet som er så utbreidd i balladediktinga, finst i rikt monn også i Eufemiavisene. Ein kan godt seia at handlinga i “Falkvor Lommannsson” og andre riddarballadar er romantisk, men då må ein vera klar over at denne romantikken skriv seg frå 1100-talet og vart sett i scene av Chrétien de Troyes og andre diktarar i hans tid.

I ein artikkel i *Maal og Minne* (2011) har eg argumentert for at skrift har vore inne i bildet i den norske balladetradisjonen, meir enn ein tidlegare har meint. Landstad skriv såleis i *Norske Folkeviser* at presten Wille i Seljord hadde funne “Draumkvedet” (TSB B 31) på ein gard, skrive på gammalt mål, som vel må tyde norrønt – og på pergament. Det skal ha vore ein lang versjon – om det då verkeleg var “Draumkvedet”. Også frå tida kring 1900 har vi opplysningar om at “Draumkvedet” var skrive ned på papir.

Det har elles ikkje vore uvanleg at folk med viseinteresse åtte såkalla “visefuggar” – handskrivne visebøker – der favorittvisene deira var skrivne ned. Kjempevisa “Roland og Magnus kongen” (TSB E 29) stod såleis i ein fugg som tilhørde seljordingen Lavrans Gunleiksson Groven (1801–42). Frå 1500-talet og fram til 1800-talet, då dei norske balladane

systematisk vart skrivne ned, har vi mange vitnemål om at enkeltballadar og andre viser fanst i skrift (Solberg 2011: 67–95). Vi veit derimot lite eller ingen ting om kva rolle skrift kan ha spela i den første tida etter at balladesjangren vart til. Men eg ser ingen grunn til at skrift *ikkje* skulle ha vore inne i bildet.

Konklusjon

Vi må finne oss i at mellomalderdiktinga oftast er anonym, og det gjeld i særleg grad balladane. Likevel kan det vera fruktbart å stille spørsmål som det ikkje kan svarast sikkert på, dersom spørsmålet kan setja i gang tankar kring sjølv balladesjangren og korleis den har utvikla seg. Når det gjeld den balladen eg har drøfta her – “Falkvor Lommannsson” – er det bortimot uråd å forklare korleis Telemarks-variantane på 1800-talet viser så stor grad av samsvar seg imellom og har halde fast på så mykje av den opphavlege handlinga, dersom den ikkje har vore skriffest. Ingen ting tyder på at den fanst i skrift på 1800-talet, men den må etter mitt syn ha vore skriffest tidlegare. Det mest logiske er at “Falkvor Lommannsson” eksisterte i skrift frå første stund. I den tidlege skriffforma har truleg namnet på Folke Algotssons motstandar vore korrekt, altså *David Torstensson* og ikkje *Torstein Davidsson*, slik Telemarks-songarane kalla han på 1800-talet. Ei omlaging kan meir naturleg ha skjedd seinare i ein reint munnleg samanheng.

Litteratur

- Axelson, Sven. 1957. “Folkvisorna om junker Lars’ klosterrov, Vreta klosterrov och Folke Algotssons brudrov”. *Historisk Tidskrift*. Häfte 3. Vol. 77: 225–54. Stockholm. Svenska Historiska Föreningen.
- Bugge, Sophus. [1858] 1971. *Gamle norske Folkeviser*. Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget.
- DgF = *Danmarks gamle Folkeviser* I–XII. Utgitt av Svend Grundtvig m.fl. København. 1853–1976.
- Garborg, Hulda. [1913] 1917. *Norske Dansevisur*. Andre (auka) utgaava. Kristiania: Aschehoug.

- Halvorsen, Eyvind Fjeld. 1959. *The Norse Version of the Chanson de Roland*. Bibliotheca Arnamagnæana. Vol. XIX. København: Munksgaard.
- Harrison, Dick. 2002. *Jarlens sekel. En berättelse om 1200-talets Sverige*. Stockholm: Ordfront Förlag.
- Heggstad, Leiv og H. Grüner Nielsen. 1912, *Utsyn yver gamall norsk folkevisedikting*. Kristiania. Olav Norli.
- Hildeman, Karl-Ivar. 1985. "Brudrovsvisornas klassiker." *Tillbaka till balladen*: 84–121. Stockholm: Svenskt Visarkiv.
- <http://www.katolsk.no/biografier/historisk/brynskar> 11. februar 2015.
- Jansson, Sven-Bertil. 1995. "Algotssönerna och den höviska kulturen." Karl-Erik Tysk [utg.]. *Brynolf Algotsson – scenen, mannen, rollen*. Skara. Viktoria Bokförlag.
- Jansson, Valter. 1945. *Eufemiavisorna. En filologisk undersökning*: 51–67. Uppsala: Uppsala universitets årsskrift.
- Jonsson, Bengt R. 1989. "Brävalla och Lena. Kring balladen SMB 56". *Sumlen. Årsbok för vis- och folkmusikforskning*: 49–166. Stockholm: Svenskt Visarkiv / Samfundet för Visforskning.
- . 2010. Under medverknad av Sven-Bertil Jansson. *Erikskrönikans diktare – ett försök till identifiering*. Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet.
- . 1992. "Från Västgötaberget till Aberdeen". Stockholm: Svenskt Visarkiv.
- Jonsson, Bengt R. og Olav Solberg. 2011. "Vil du meg lyde." *Balladsångare i Telemark på 1800-talet*. Oslo: Novus.
- Landstad, Magnus B. [1853] 1968. *Norske Folkeviser*. Oslo: Norsk Folkeminnelag / Universitetsforlaget.
- Paulsen, Helge. 1994/95. "Fattiggutten og tukthusfangen fra Hella, som ble en av landets store folkemusikksamlere". *Njotarøy*: 32–46. Årsskrift. Nøtterøy Historielag: 32–46.
- Regesta Norvegica* II. 1264–1300. 1978. Utg. for Kjeldeskriftfondet av Narve Bjørge og Sverre Bagge. Oslo: Grøndahl & Søn Trykkeri.
- Ressem, Astrid Nora, utg. 2011. *Norske middelalderballader. Melodier*. Bind 1. Oslo: Norsk Visearkiv / Norsk Folkeminnelag / Aschehoug.
- Rosén, Jerker. 1939. *Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder*. Lund: A.–B. Gleerupska Univ.-bokhandeln.
- Solberg, Olav. 2012. "Eufemiavisene og balladen." I: *Eufemia – Oslos middelalderdronning*, red. Bjørn Bandlien, 184–93. Oslo: Dreyer.

- . 2011. “Paa gammelt Maal og paa Pergament’. Har det funnest ein skriftleg norsk balladetradisjon?” *Maal og Minne*. Hefte 2: 67–95.
- Ståhle, Carl Ivar. 1967. “Medeltidens profana litteratur”. I: *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*, bind I, red. E.N. Tigerstedt, 37–124.
- Terry, Patricia og Nancy Vine Durling, utg. 1993. *The Romance of the Rose or Guillaume de Dole*. Middle Age Series. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Venås, Kjell. 1990. *Den fyrste morgonblånen*. Oslo: Novus.
- Aasen, Ivar. 1918. *Norsk Ordbog*. Kristiania: Cammermeyer.

Abstract

In 1288 the Swedish nobleman Folke Algotsson abducted Ingrid Svante-polksdotter from Lindö Manor in Sweden. Ingrid was the daughter of the magnate Svante polk Knutsson who for political reasons had arranged for her to be married to the Danish Lord Chief Steward David Torstensson. The two of them were in fact engaged, which made it necessary for Folke and Ingrid to flee to Norway where they were welcomed at the Norwegian court in Bergen. One of the most interesting Scandinavian historical ballads is based on this incident, the ballad of Folke Algotsson and Ingrid Svante polksdotter, usually called “Falkvor Lommannsson”.

Even some of Folke’s brothers who had taken part in the abduction fled to Norway, among them Peter Algotsson. Peter was a learned man. He had probably studied at the University of Paris. In his homeland he had been the Swedish King’s chancellor, in Norway he became diplomat and represented Norway abroad. It has been suggested that it was Peter Algotsson who at the Norwegian court and at the behest of Queen Eufemia, wrote the so-called “Eufemiavisor” in Swedish, on the basis of French, German and Old Norse texts.

In my article I argue that Peter Algotsson was also the one who composed the ballad about Folke Algotsson and Ingrid Svante polksdotter. It is a striking fact that the Norwegian variants of the ballad, which were collected from oral tradition in the 19th century, have preserved most of what once must have happened, even the names of the protagonists – whereas the much older Swedish and Danish variants are far vaguer. In my opinion, the reason must be that the Norwegian oral tradition was based on written texts. These texts probably originated in

OLAV SOLBERG

Norway where two of the protagonists and their followers went after the abduction. It is not possible to prove beyond any doubt that it was Peter Algotsson who composed the actual ballad – but on the other hand, there are no indications of a more likely candidate.

Olav Solberg
Høgskolen i Sørøst-Noreg
NO-3800 Bø
olav.solberg@usn.no

Mara – Uttrykk for fri kvinnelig seksualitet i norrøne kilder og norsk folketro

Av Inga Bērziņa

I norsk folketro beskrives *mara* på forskjellige, til dels motstridende måter. Det gjør at disse forestillingene er vanskelig å forstå og tolke på en fornuftig måte. Tolker man maretradisjonen i lys av norrøn mytologi og norrøne kilder hvor det fortelles om ulike ridende vesener, kan man se en sammenheng mellom alle marebeskrivelsene i norsk folketro. Både norrøne kilder og norsk folketro gir rom for den tolkning at mare var uttrykk for dødelig begjær. Men selv om døden er forbundet med erotikk i flere kulturer, også i den norrøne, ifølge Gro Steinsland, vil det være forhastet å hevde at mare skulle føre til ettertraktet ekstase. Tvert imot, mareforestillingene kan ha vært uttrykk for fri kvinnelig seksualitet som virket så skummel og problematisk på det personlige planet at den var høyst uønsket. Fri kvinnelig seksualitet utgjorde dessuten en fare for hele samfunnsordenen. Derfor måtte den undertrykkes. I denne artikkelen blir maretradisjonen tolket i lys av norrøne kilder for å skape en sammenhengende tolkning av mareforestillingene, og forholdet til fri kvinnelig seksualitet står sentralt i disse.

Innledning

I folkesagnene beskrives maren på vidt forskjellige, til dels motstridende måter, og det kan være vanskelig å danne et helhetlig bilde av maren. Som oftest forteller norske folkesagn om et farlig kvinnelig vesen som angriper både mennesker og husdyr, særlig hester, men mare kan også være en kjønnslig abnorm person. Maren kan til og med se ut som en svart gris eller katt. Det fortelles også at trollkjerringer kunne skape seg om til marer. Maren kan ri både folk og fe til døde, og oftest er det en erotisk undertone i disse angrepene, eller den erotiske undertonen kommer fram i råd om vern mot henne. Noen ganger sies det at maren begjærer sitt offer, og det er nærliggende å tenke at det er fysisk begjær det er snakk

om. Enda mer uklar er forestillingen om at en mare er en persons kjærlighet som kommer i menneskeskikkelse.

Vanligvis er erotikk/seksualitet koblet med ekstrem vold i mareforestillinger. Det ser vi både i marenes opptreden og i vernerådene mot maren – maren er selv voldelig, så måten man blir kvitt henne på, er minst like voldelig. Folketradisjonen forteller at vern mot maren er stål og marekvist. I tillegg finnes det forestillinger om marehustruer, hvor en mann forelsker seg i en mare, stenger henne inne ved å tette nøkkelhullet i døren og tar henne til kone. Det kan gå flere år, men så snart maren ser en mulighet, forsvinner hun dit hun kom fra.

De ulike og dels motstridende fortellinger og forklaringer gjør at forestillinger om maren blir vanskelige å forstå og tolke. Tolket man derimot maretradisjonen i lys av norrøne kilder hvor det fortelles om ridende vesener med forskjellige navn som *kveldriða* 'kveldsrytterske', *myrkriða* 'mørkets rytterske', *trollriða* 'trollrytterske', *munnríða* 'munnrýtterske' eller *túnriða* 'tunets rytterske' (se *Betegnelsen* for kilder og nærmere forklaring), kan man se en viss sammenheng mellom alle marebeskrivelsene i norsk folketro. Samtidig er det minst like viktig at det senere materialet kan kaste lys over de norrøne kildene. Det er nærliggende å hevde at det finnes en uavbrutt maretradisjon fra norrøn tid fram til våre dager, selv om tradisjonen har utviklet seg og folks oppfatning av det samme fenomenet har forandret seg gjennom tidene.

Kildegrunnlaget

Kilder til norske mareforestillinger er presentert i *Norsk Folkeminnelags skrifter*, en bokserie utgitt av kulturvernorganisasjonen Norsk Folkeminnelag som ble stiftet i 1920 (Bonnievie & Lindblad 1978: 2). Folkeminnelaget har sikret en solid kulturarv som stammer fra muntlig tradisjon, blant annet eventyr, sagn, skikker og folkeviser. De norske folkesagnene som forteller om maren og hennes opptreden, og som det er henvisning til i denne artikkelen, er utgitt mellom 1929 og 1969, og de vitner om forestillinger fra forskjellige steder i landet.

Betegnelsen *mara* er belagt i det norrøne skaldekvadet *Ynglingatal*, et lovkvad fra ca. 900 av skalden Tjodolv fra Kvine, diktet til ære for ynglingekongen Ragnvald Heidumhære, og dessuten i *Ynglingesaga* fra *Heimskringla* (ca. 1230). I og med at *Ynglingatal* er hovedkilde til *Yng-*

lingesaga, er det egentlig én episode det er snakk om. Men på grunn av innholdsmessig sammenheng blir det trukket inn flere andre norrøne sagaer, samt eddadikt og lovbestemmelser fra middelalderen. Det er klart at disse tekstene representerer ulike sjangre, og derfor forholder de seg ulikt til realitetene, men de ble skapt til bruk i et samfunn som må ha hatt felles grunnleggende verdier som var gjeldende på tvers av sjangre, eller som Preben Meulengracht Sørensen skriver (1980: 16–17):

Hvad er forbudt, umuligt eller alt for usandsynligt i virkeligheden, kan jo meget vel gøres tilladt, muligt eller sandsynligt i litteraturens verden; men denne verden får kun sin betydning i kraft af forholdet til virkeligheden og dens normer.

Selv om premissene for tilblivelse og overlevering av norrøne sagaer og norske folkesagn er ulike, har begge deler sin opprinnelse i muntlig tradisjon. Det er på dette grunnlaget disse kildene kan sammenlignes. Felles for muntlig overleverte tekster er at det har rådet en viss enighet i samfunnet om innholdet på det tidspunktet når teksten ble skrevet ned. Det kan også defineres som synkretisk sannhet:

Den som fortalte en synkretisk sannhet om fortiden, strevde samtidig både etter å oppnå nøyaktighet og beskrive virkeligheten i dens levende mangfold. Dermed var det ikke bare sannhet i ordets direkte betydning, men også kunst eller en organisk sammensmelting av det som i det moderne menneskets bevissthet ikke kan forenes. (Steblin-Kamenskij 1975: 17)

Dessuten: Det at noe blir skrevet ned, betyr ikke nødvendigvis enden på den muntlige tradisjonen. I de fleste tilfeller vil den leve videre og utvikle seg. Ved å sammenligne eldre og yngre kilder vil det bli gjort et forsøk på å få tak i de folkelige forestillingene som rådet om et fenomen på ulike tidspunkter.

Lignende mareforestillinger finnes i hele Norden, og det er god grunn til å undersøke om disse forestillingene kan ha felles opprinnelse, som ikke er utenkelig på grunn av historisk tett kontakt. Derfor skal det trekkes inn eksempler fra forestillinger i andre kulturer. Det at mareforestillingene i de forskjellige kulturene kan ha en sammenheng, støttes ikke bare av innholdsmessig likhet, men også av etymologi eller folke-etymologi. Med henvisning til etymologien alene er det vanskelig å påvise ideenes utspring, men når den følges opp av sammenlignbare folke-

minner i flere kulturer, kan man ikke se bort fra muligheten for at forestillingene stammer fra felles tankegods.

Både Dag Strömbäck (1935; 1977) og Catharina Raudvere (1993) har påvist at det finnes en sammenheng mellom forestillinger om ridende vesener som er nevnt i norrøne kilder, og maretradisjonen i nordisk folketro. I sin avhandling skriver Strömbäck at maren og hennes gjerninger “står i nära överensstämmelse med vad vi genom moderna uppteckningar veta om maran” (2000 [1935]: 36). Også Raudvere argumenterer for kontinuitet mellom de ridende vesenene og maretradisjonen i nordisk folketro. Hun skriver at de ridende vesenene deler flere egenskaper med maren: “Deras uppsåt beskrivs som entydigt ont. De är utsända av och knutna till vissa individer och deras egenskaper [...] de verkar under natten, i mörkret, och de antastar, plågar, orsakar sjukdomar och till och med mördar i vissa fall” (1993: 71).

Betegnelsen

I norsk folketro brukes ordet *mare* oftest i bestemt form *mara* eller *maren*, eller *muru*, *murua* i østlandske dialekter. I norrønt heter det *mara*, og det forekommer bare i *Ynglingatal* (str. 3) og *Ynglinga saga* (kap. 16) i *Heimskringla*. I Fritznors ordbok er *mara* oversatt med ‘Mare’ som i latinsk ‘incubus’ (1886–96 2: 649). Jan de Vries setter det norrøne verbet *merja* pret. *marði* ‘schlagen, zerschlagen’ (‘slå, forslå’) i forbindelse med *mara* (1962: 385). Ordet *merja* pret. *marði* har bevart betydningen ‘slå kraftig, skade’ i moderne færøysk (Jacobsen & Matras 1995: 273, 78). I nyislandsk betyr *merja* v. ‘støte, slå, kryste, klemme’ og *marinn* adj. ‘for-slått; gul og blå’ (ISLEX).

Utenom *mara* nevner norrøne kilder ridende vesener som også skal drøftes i denne sammenhengen, fordi deres opptreden ligner i stor grad på det som er fortalt om maren. Følgende tre begreper er forklart i Fritznors ordbok: *kveldriða* f. ‘kvindeligt Væsen som man forestillede sig ridende [...] omkring i Mørket og tilføiede Mennesker Skade eller Døden’ (1886–96 2: 369), nevnt i *Kvadet om Helge Hjørvardsson* (str. 15) og i *Saga om Øyrbyggerne* (kap. 16); *myrkriða*, det samme som *kveldriða*, finnes i *Hårbardsljod* (str. 20), og *trollriða* f. ‘Væsen der riðr manni eða búfé sem troll’ (vesen som rir menn eller bufe som troll) eller adj. i betydningen ‘trollridd’ i *Sagaen om Øyrbyggerne*, kap. 34 (Fritzner 1886–96 3:

772). Ifølge Wolfgang Golther er *mara* det eldste fellesgermanske navnet på ridende vesen (Reichborn-Kjennerud 1927: 86).

Det er opplagt at etterleddet *-riða* er innholdsmessig forbundet med det norrøne sterke verbet *riða* 'ri', og ifølge Fritzner (1886–96 3: 102) ble dette verbet brukt om "kveldriða, tröllriða, som siges at riða manni", det vil si om vetter som sies å ri mennesker, jf. substantiver *riða* eller *riðusótt* f. 'koldfeber, malaria' – som er en alvorlig infeksjonssykdom som kan gi krampeanfall, besvimelse eller koma (ifølge Helse Norge) – og *riðskelfár*, *riðusjúkr* adj. 'syk med koldfeber'. Dette er eksempler på at *riða* var et produktivt ord som ble brukt til å danne en rekke ord i andre ordklasser ved å beholde det samme meningsinnholdet som verbet. Det kan tenkes at etterleddet *-riða* refererer til et vesen som foretar ridningen og kan oversettes til *rytterske*.

Strömbäck mener at *myrkriða* i *Hårbardskvad* (str. 20) er et annet navn for *mara* (1977: 282). Videre er det verdt å se nærmere på to benevnelser – *munnríða* 'munnrutterske' og *túnriða* 'tunets rytterske' – som ifølge Strömbäck inngår i samme begrepsapparatet idet han forklarer at ordet *túnriða* betyr 'gjerderytter' ('stängselridare') hvor forleddet *tún-* ikke skal forstås som 'gårds plass', men som 'grind' (2000 [1935]: 169). Det henger sammen med senere forestillinger om at hekser farer gjennom luften med kosteskaft. Dessuten har Strömbäck løftet fram ordet *munnríða* 'den som rider den sovendes munn', og han mener at det er en forsømt benevnelse for *mara*. Ifølge Strömbäck skal Snorre Sturlason ha listet det opp sammen med andre betegnelser på trollkvinner *trollkvinneheiti* i *Navneremser* (Nafnapulur: str. 15), men tekstutgivere har i senere tid konsekvent erstattet det ordet med *myrkriða* (2000 [1935]: 36). Strömbäck henviser her til en utgave av Snorres Edda (1848: 552) hvor det står skrevet *Myrkriða* etter to forlegg, men en fotnote opplyser at *Codex Regius* og *Codex Wormianus* har formen *munnríða* og at det står *Munnríða* i et annet manuskriptfragment. Anthony Faulkes har *Munnríða* i sin utgave (1998: 112).

Det er en påfallende likhet mellom de norrøne ordene for 'hingst' eller 'hoppe' og 'mare'. Det norrøne ordet *marr* m. II 'hingst' er et poetisk synonym for 'hest' med positiv konnotasjon, som forekommer ganske hyppig i norrøne tekster, særlig dikt, og kan sees på som grunnbetydningen av ordet *marr*. Men ordet *merr* f. 'hoppe' er hunnskjønnsvariant, og det har ofte negativ konnotasjon. Det er interessant at *mara* som et ridende vesen er forbundet med ondskap og at det feminine ordet for 'hest' har negative konnotasjoner.

Tilsvarende likhet finnes også i andre germanske språk. Det norrøne ordet *marr* m. II 'hest' stammer fra urgermansk *marhaz. I gammelhøytysk er ordet *marah* brukt for 'hest' og *mara* f. for 'mare' (Heggstad 2004: 288, 90, 94). I gammelengelsk står ordet *mearh* for 'hest' og *mare* m. for 'mare' (de Vries 1962: 379–80). Den tyske *Alptraum*-troen, hvor den onde *Alp*, som er etymologisk beslektet med norrøne *alfr* m., oppsøker mennesker i drømmene, ligner i høy grad de norske forestillingene om mareritt. Det fortelles at *Alp* presser, rir, dytter tungen sin eller fingrene sine i munnen på folk for å telle tennene, sluker pusten til et menneske, klorer opp ansiktet, suger blod som en vampyr osv. Det sies også at *Alp* kan forvandle mennesker til hester for å ri dem hele natten (Hoffmann-Krayer & Bächtold-Stäubli 1927: 293). I Nordtyskland, helt fra Nederland til Østpreussen, brukes den germanske benevnelsen *Mahr* om dette fenomenet. Selv om den etymologiske sammenhengen mellom 'hingst', 'hoppe' og 'mara' kan virke uklar, kan disse ordene ha en folke-etymologisk forbindelse. Det at et ord er produktivt og at det finnes lignende forestillinger i flere nærliggende språk, kan tyde på at forestillingen springer ut av felles tankegods.

Den tredje betydningen av *mare* er sterkt knyttet til døden, men den er mer synlig i andre språk og/eller forestillinger. I buddhismen er *Māra* en demon som representerer både død og seksualitet. I sanskrit betyr ordet *mārah* 'død, pest', også i litauisk (Karulis 2001 [1992]: 582), som er det mest arkaiske europeiske språk. I latvisk mytologi er *Māra* ofte kalt for *Veļu māte*, 'de dødes mor'. Det samme ordet *mara* finnes også i slaviske språk (Reichborn-Kjennerud 1927: 86). *Mara* er et av navnene på en slavisk dødsdugdinne. Ifølge Eduard Hoffmann-Krayer finnes det paralleller mellom *mara* og slavisk *Mora* (polsk), *Zmora* (kasjubisk) og *Murawa* (vendisk) (1927: 283). Jan de Vries mener at det ligger gammel-slavisk *mora* 'heks' bak disse (1962: 379).

Men det er ikke alltid like enkelt å bestemme hva leddet *mar-* i sammensatte ord betyr, jf. *marr* m. 'sjø, hav' (Fritzner 1886–96 2: 655). De ulike betydningene av sammensettingsleddet *mar-* har utløst en diskusjon om betydning av *marliðendr* m.pl. 'om eit slag vonde vette' (Heggstad m.fl. 2004: 290). Ifølge Fritzners ordbok skulle de betegne "saadanne Væsener, der som *kveldriður*, *myrkriður* om Natten ride Menneskene til døde; men paa den anden Side synes det at svare til ags. *saliðend* (Beowulf)" eller det kunne brukes om fiender og slemme mennesker i sin alminnelighet (Fritzner 1886–96 2: 654). Det er flere som har satt ordet i forbindelse med sjø. Strömbäck har diskutert dette grundig.

På engelsk er det blitt oversatt til 'sea-sliders' eller 'sea-farers' og frasen *margir eru marliðendr* fra *Eyrbyggja saga* lyder "many there are who slide over the sea" i engelsk oversettelse. I tillegg kan det nevnes at *Mardǫll* 'den som lyser over havet' er et av Frøyas tilnavn (Gylfaginning 35). I moderne færøysk blir *marbakki* forklart som 'sted hvor havbunnen hever seg brått og plutselig tett inne ved land' (Jacobsen & Matras 1995: 273). Strömbäck argumenterer for Fritzners oppfatning, nemlig at *marliðendr* må settes i sammenheng med *kveldriður* og *myrkriður* som er betegnelser for vesener som rir mennesker til døde. Strömbäck konkluderer med at *marliðandi* betyr 'der als *mara* Dahinschwebende' (1977: 286), og *margir eru marliðendr* betyr da 'mange svever som mara'.

Det ser ut til at forklaringene på ordet *mara* er begrenset til fire temaer: plageånd, hest, sjø og død. Samtidig kan det være vanskelig å trekke et klart skille mellom etymologisk og folke-etymologisk forklaring, som i visse kontekster kan gli over i hverandre eller smelte sammen. Grunnen til det kan være nettopp den at begrepet har oppstått og vært i kontinuerlig bruk i en felles forestillingsverden som også innebærer at det kan ha forandret seg og muligens beveget seg fra et bruks- og betydningsområde til et annet uten at det nødvendigvis kan tidfestes. Som vi skal se senere, gir norrøne kilder rom for å sette alle forklaringene på *mara* i en sammenheng fordi de opptrer i en slags felles betydningsområde selv om de virker veldig ulike.

I dag kjenner vi igjen *mare* i ordet for *mareritt* 'vond drøm' i alle nordiske språk (ifølge de respektive ordbøkene): dansk *mareridt*, svensk *mardröm*, islandsk *martröð* og færøysk *marra*; også i engelsk *nightmare*, tysk *Nachtmahr* og fransk *cauchemar*. I tillegg til at ordet 'mareritt' brukes om en ubehagelig opplevelse i overført betydning, som for eksempel *krigen var et mareritt for det norske folk* (Norsk ordbok, Guttu 1998: 543), forklares fenomenet på en rasjonell måte: "*mareritt* er et intenst uvelbefinnende, som opptrer i søvne og gir seg til kjenne ved engstende drømmer og en følelse av trykk og klemming over brystet, oftest uttrykk for en psykisk urotilstand. Anfallet kan også utløses av legemlige faktorer" (*Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon*, 1980: bind 8, s. 100). Færøysk *marra* f. er forklart som 'mare, noget som rider el. trykker en for brystet i søvne, mareridt' (Jacobsen & Matras 1995: 274). I dansk ordbok står det at *mare* er et 'væsen der ifølge folketroen plagede sovende ved at sidde (ride) på brystet af dem og derved forårsage trykken for brystet, åndenød og onde drømme' (Den Danske Ordbog).

Til tross for en nærmest fysiologisk forklaring ser vi at det er flere elementer som minner om mareangrep slik det er beskrevet i norrøne kilder og folkesagn, det karakteriseres nemlig ved trykking og klemming over brystet og psykisk uro.

Maren og utsenderen

Maretradisjonen kan sammenlignes med norrøne forestillinger om hamløp. Strömbäck skriver at marens opprinnelige form først og fremst kommer fra et levende menneske, dvs. hun er en slags *ham* eller *utsending*, som representerer det aktuelle mennesket og utfører hans ønsker og intensjoner (1977: 282). I likhet med Strömbäck knytter også Raudvere maretradisjonen til norrøn sjelsoppfatning og hamferd, hvor visse mennesker kunne “verka utanför och långt bortom sin synliga gestalt och materialisera tankar och begär” (1993: 102). Videre mener Raudvere at flere sagn bygger på en forutsatt analogi mellom marens forvandlede kropp og den menneskelige (1993: 64).

Den norrøne litteraturen forteller om trollkyndige folk som kunne skifte ham. De er beskrevet som *hamramir* ‘som kan eller pleier iføre sig Dyreskikkelse’ eller ‘som kan eller pleier gaa Berserksgang (hamast)’ (Fritzner 1886–96 1: 718) eller kalles for *hambleypa* ‘menneskeligt Væsen der under anden Skikkelse (ham) farer omkring paa en overnaturlig Maade’; ‘Troidkvinde, der [...] sees eller synes ridende paa Dyr eller andre Vehikler at fare omkring fjernt fra det Sted, hvor hun virkeligen er’ (Fritzner 1886–96 1: 716). Disse ordene kan best forklares utifra norrøne sjelsforestillinger. Ifølge disse kunne en del av mennesket, hugen, forlate kroppen for å utrette ærend. Det vil si at disse menneskene kunne sende sin hug ut i dyreham, mens kroppen lå livløs: “Hamskifteskunnige under själva aktens utövande befann sig i ett tillstånd av sömn eller extatisk dvala” (Strömbäck 2000 [1935]: 182). Det kunne være hvilket som helst dyr eller det dyret som var personens *fylgje*, en verneånd (Strömbäck 2000 [1935]: 162–64, 74). Else Mundal (1975) har beskrevet dette fenomenet i *Fylgjemotiva i norrøn litteratur*. Et kjent eksempel på slikt hamskifte er *Ynglinga saga* (kap. 7). Der fortelles det hvordan Odin skiftet ham. Kroppen hans lå som sovende eller død, mens han selv var som fugl eller dyr osv. og fór rundt i eget eller andres ærend. Hugen var tenkt å kunne frigjøre seg fra kroppen og fare rundt (Strömbäck 2000

[1935]: 174). Nordiske folkesagn har bevart noen av disse forestillingene: “In Scandinavian folklore, and particularly in more recent material, physical feelings or symptoms often have a very loose connection with the idea of somebody’s *fylgja* or *hugr* as a forerunner” (Strömbäck 1975: 11).

Strömbäck mener at *kveldriða*, *myrkriða*, *trollriða*, *munnríða* og *túnriða* nettopp var slike hamløpere. Men i motsetning til andre ferder (for eksempel søken etter kunnskap) var disse vesenene farlige. De ville skade folk og fe ved å ri på dem (Strömbäck 1975: 19–20). De var ute om natten, akkurat som maren i folketradisjonen. Utseendet til slike ridende vesener beskrives ikke nærmere, noen ganger kalles de bare for *kvikindi*, et vesen, for eksempel i *Illuga saga Gríðarfóstra* (kap. 2).

I *Ynglinga saga* (kap. 16) fortelles det at Driva forgjeves venter på sin mann Vanlande. Hun betaler trollkvinnen Huld for at hun skal seide Vanlande til Finland eller drepe ham på en annen måte. Huld lykkes ikke med å seide Vanlande til Finland. En kveld sa Vanlande at han var blitt søvngig og gikk for å sove. Etter å ha sovet litt, sa han at *mara trað hann*, maren trampet på ham. Folk prøvde å hjelpe ham, men forgjeves. Når de var borte ved hodet, trampet hun på føttene så de nesten brakk, men når de var ved fotenden, *kvalte hun hodet* slik at der døde han.¹ I strofen etter prosateksten står det: *mara kvaldi*, maren pintet. Den presise betydningen av formen *trað* av *troða* v. ‘træde paa noget’; ‘stoppe ned i eller ind i et Gjemme’; ‘stoppe fuld med noget’ (Fritzner 1886–96 3: 721–22) i denne konteksten er litt uklar fordi samme verbet er benyttet både om å skade hode og føtter. Det er nærliggende å tolke *troða* i den første betydningen ‘trække, presse, trampe’ både når det gjelder føtter og hode. Det kan også stemme med *þá kafði hon höfuðit*, da kvalte hun hodet, hvis man tenker seg at maren var så stor og/eller mektig at hun kunne legge seg over hele hodet og presse det slik at mannen ble kvalt, jf. norske sagn som forteller at maren kan legge seg over folk og kjøve dem (Strompdal 1929: 123).

Det sies ikke direkte at Huld er denne maren. Men ut ifra tankegangen om hamskifte som Strömbäck skriver om, kan det tolkes slik at Huld angrep Vanlande i mareskikkelse. I norrøne tekster finnes

1. En er hann hafði lítt sofnað, kallaði hann ok sagði, at mara trað hann. Menn hans fóru til ok vildu hjálpa honum; en er þeir tóku uppi til höfuðsins, þá trað hon fótleggina, svá at nær brotnuðu; þá tóku þeir til fótanna, þá kafði hon höfuðit, svá at þar dó hann.

det flere eksempler på en forutsatt forbindelse mellom den trolldoms-kyndige personen/utsenderen og det ridende vesenet/maren. Slik tolker Strömbäck fortellingen om Sunnlød i *Illuga saga Gríðarfóstra* (1975: 19). Sunnlød er en *kveldriða* som angriper Illuge sent på kvelden. Vesenet hopper på skuldrene til Illuge og rir på han. Illuge bærer henne et langt stykke, men klarer å knuse ryggen på vesenet mot en stein. Da dør både vesenet og kvinnen Sunnlød, der hun befinner seg på det tidspunktet. Denne tolkningen støttes av Raudvere (1993: 77).

Det at de norrøne forestillingene om forbindelse mellom utsenderen og vesenet til en viss grad har overlevd i den norske folketroen, ser vi klarest i de rådene som gis for å bli kvitt maren. Et sagn forteller om en hest som stadig ble mareridd. Det hjalp å sette en kvass ljå over hesten. Da ble han aldri plaget mer, men “på same tid var det ein mann i grannelaget som vart so fælt forderva-skoren ei natt” (Hermundstad 1936: 117). Et annet sagn forteller om en mare i skikkelse av en fjær. Det var fortalt om en husmor som ofte jamret seg i søvnen. Det pleide å skje etter at en fjær la seg på brystet hennes. Da kastet mannen hennes fjæren på glørne, og fjæren brant opp. Dagen etter fikk de høre at et kvinnfolk i nabolaget hadde brent opp (Fjellstad 1954: 18).

Mareforstillinger kan også settes i forbindelse med det norrøne begrepet *elskr* adj. ‘besjælet af Kjærlighed til’; ‘kjær efter noget’ (Fritzner 1886–96 1: 325) som om *elsk* var noe som man kunne bli rammet av, eller at det kunne bli sendt til en. Danske folkesagn forteller: “Maren er én, som man ikke kjender, men dog på en måte er elsket af” (Kristensen 1893: 241). Det er noe passivt, til og med tvangspreget ved det, som om *elsk* trenger seg på eller blir kastet over folk: “People believed that it [*elsk*] was contracted from outside. In tradition, we also find the *elsk* being imposed by the supernatural beings who desire a mortal as a partner, or by a dead person” (Gullveig Alver 1971: 14). Det at man blir plaget av hugen til en som er forelsket i en, blir kalt for *elsk* i norsk folketradisjon (Raudvere 1993: 116). Norske folkesagn forteller at maren er sendt av underjordiske eller døde personer (Mørch 1932: 44). Den slags oppfatning viser at elskov kunne virke skremmende og ikke spesielt romantisk, men det viktigste i denne sammenhengen er at den personen som opplevde *elsk*, var passiv.

Marens kjønn

Ifølge Strömbäck (2000 [1935]: 181–82) vitner de norrøne tekstene bare om **kvinner** som var *kveldriður* eller *myrkriður*, men når det gjelder *trollriður*, finnes det belegg for at både menn og kvinner kunne oppfattes som det. Han viser til Magnus Håkonssons nyere *Gulating's Kristenrett* §3 (Keyser & Munch 1848: 306): “sa er kallar nokorn *mann* trollridu [...] (min kursivering)” som kan oversettes med ‘den som kaller noe *menneske* for trollrida [...]’. Her er ikke kjønnen nevnt, og det kan bety at menn så vel som kvinner kunne være *trollriður*. Strömbäck nevner også et annet eksempel. Slik står det skrevet i *Jons Kristenrett* § 65: “Ef *karlum* æda *konum* uærdr þat kært, at þau sé trol æda fordædur æda ridi manne eða bufe oc værdr þat at sannu [...] þá skal *hann* eða *hona* flytja a sjo ut [...] (min kursivering)” (Keyser & Munch 1848: 385–86). Her er begge kjønn nevnt eksplisitt, og det må tolkes slik at de norrøne lovene anså menn så vel som kvinner for å være i stand til å trollri folk eller fe.

Det ser ut som om det var en forskjell mellom *kveldriður* og *myrkriður* på den ene siden og *trollriður* på den andre, som mest sannsynlig gikk ut på kjønn. *Kveldriður* og *myrkriður* var kvinner, mens *trollriður* kunne være både menn og kvinner. Muligens har forestillingene om de ulike ridende vesenene smeltet sammen etter hvert. Norrøne kilder sier for lite for å kunne trekke konkrete slutninger, men man finner støtte for en slik oppfatning i norske folkesagn.

Sagn forteller at selv om folk oppfatter maren som et kvinnelig vesen, og ordet ‘mare’ er hunnkjønn, kan maren oppleves som en mann i enkelte tilfeller (Opedal 1930: 99). Det kan være rester av forestillinger om *trollriður*. Tross alt vitner norske folkesagn om at det var mest *kvinner* eller kvinnelige skapninger som kunne ri folk eller fe. Det er også påfallende at det er mest menn som lider av ridende vesener/mare.

Det finnes knapt nok et eneste norrønt tekststed hvor det fortelles om et kvinnelig mare-offer. Likevel kan mangelen på referanser i norrøne tekster skyldes at den norrøne litteraturen er mest opptatt av de problemene som angikk menn, og kvinner stort sett bare opptrer for å forklare noe i forhold til menn. Det kan tenkes at kvinner kunne bli

2. Dersom menn eller kvinner blir beskyldt for å være troll, eller å drive med trolldom, eller ri menn eller bufe, og det blir bekreftet, [...] skal han eller hun fordrives ut på havet [...]

rammet av ridende vesener like mye som menn, men at det ikke ble fortalt om det i norrøne kilder. Men det kan også tenkes at på et tidligere tidspunkt var forestillingene om ridende vesener et uttrykk for først og fremst mennenes angst.

Hvis det stemmer at maren var oppfattet som en utsending fra en trollkyndig person eller seidutøver *seiðmaðr*, *seiðkona*, *seiðberandi* eller lignende, så kan man tenke seg at en trollkyndig mann kunne sende en mare i kvinneskikkelse for å gjøre skade. Derfor, ifølge norrøne lover, kunne også *menn* bli straffet for å *trollriða* folk eller fe, det vil si at utsenderen måtte stå til ansvar. Dessuten var trollmenn eller seidmenn sett på som kvinneaktige, og det kan se ut “som trolldomskunnige *menn* sender ut *kvinneleige* åndeutsendingar” (Heide 2006: 299). Det kan forklare folkesagn at maren “er fylk som ikkje er som andre, kjønnsleg. (Kjønnsleg abnorme.)” (Mørch 1932: 44). Folkesagn fra Numedal vitner også om folketro at maren kan være en mann, men det fortelles at i så fall var de menn med feminint utseende, for eksempel skjegggløse menn (Reichborn-Kjennerud 1927: 87).

Det viktigste argumentet som taler for at maren var tenkt som først og fremst kvinnelig, er at fallossymbolikk er helt fraværende i motsetning til beskrivelse av mannlige guder, vesener og folketroskikkelser. Hvis det skulle dreie seg om mannlige vold, særlig i forbindelse med erotikken, da ville det være merkelig at det ikke fantes fallos-assosiasjoner verken når det gjelder menn eller kvinner som ofre, jf. “fallisk aggresjon” som karakteriserer seksuelle forhold som er styrt av aggresjon snarere enn av libido (Sørensen 1980: 31). Mareangrepene er derimot beskrevet på en måte hvor det henspilles på erotikk, men assosiasjoner med fallos er fraværende.

Seksualitet og kjønnsroller

Ære er kanskje et av de viktigste nøkkelordene for å forstå mellommenneskelige relasjoner i norrøn tid både på det personlige planet og i samfunnet generelt. Æresbegrepet var i stor grad knyttet til kjønn. Kjønn kan ifølge Sørensen ikke i noe samfunn forstås som en rent biologisk kategori, og kjønn stilte bestemte sosiale krav til individet (1993: 212). Skriftlige kilder forteller at skillet mellom kjønnene var kraftig markert ved bestemte kjønnsroller. Det som var maskulint og feminint, ble ut-

trykt gjennom forskjellig klesdrakt, livsstil og holdninger, men ikke minst gjennom arbeidsfordeling som tilsa at mennenes oppgaver lå utenfor dørstokken, i det offentlige rommet (Steinsland 2005: 372–73). Mannens ære var avhengig av de kvinnene han var i familie med og av kvinnen han giftet seg med (Sørensen 1993: 214), og det var hans ansvar å opprettholde familiens ære, fordi det hørte til oppgavene hans i det offentlige rommet.

Selv om sagalitteraturen gir eksempler på at både kvinner og menn beveget seg utenfor de etablerte kjønnsrollene, var det klart at kjønns-overskridende atferd ikke var allment akseptert, og slik opptreden fikk konsekvenser både for menn og kvinner, men ifølge Meulengracht Sørensen mest negativt for menn:

Imidlertid er de to køn ikke definert symmetrisk i forhold til grænsen imellem dem. [...] Mens det er ødelæggende for en mands anseelse at opptrede kvindeligt, er kvinden ikke underlagt tilsvarende skarpe begrænsninger over for det, som bliver defineret som mandlige egenskaber og funktioner. Under visse omstændigheder opnår kvinden prestige ved at træde ind i mandens rolle; mens det omvendte aldrig er muligt for manden [...] Mandens indgrænsede kønsrolle udelukker ikke, beforder måske tværtimod, at han bliver det dominerende køn (1993: 213).

Loven var klar på det. I *Grágas* leser vi:

Hvis kvinder gør sig så perverse, at de går i mandsklæder, eller hvilken mandsskik de anlægger for at være afvigende, og ligeledes med de mænd, der antager kvinders skik, på hvilken måde det nu er, så straffes det med landsforvisning, hvem det end er”³ (Vilhjálmur Finsen 1852: 47).

I *Laksdølenes saga* fortelles det om en konflikt hvor overtredelse av den kjønnsbestemte kleskoden og rollefordelingen spiller en stor rolle, men det får forskjellige konsekvenser for hver av de involverte personene.

Gudrun og Tord elsket hverandre, men var gift på hver sin kant. For å få skilsmisse satte de ut rykter om at Gudruns ektemann Torvald gikk med kvinneskjorte og at Tords hustru Aud kledde seg i bukser. Etter dette ble Gudrun og Tord gift, men Aud, som satt tilbake med skammen,

3. Ef konur gerask svá afsiða, at þær ganga í karlfötum eða hverngi karla sið er þær hafa fyrir breytni sakir, ok svá karlar þeir er kvenna sið hafa hverngi veg er þat er, þá varðar þat fjörbaugsgarð, hvárum sem þat gera.

tok selv hevn fordi hennes brødre ikke var villige til å stille opp for henne. Med et sverd i hånden red hun opp til en seterbu der Tord lå og sov, og denne gangen hadde hun sannelig bukser på. Hun vekket ham, stakk ham i høyre hånden med et sakssverd og såret begge brystvortene. Hun stakk så hardt at sverdet ble sittende fast i sengen. Når Usviv tilbød seg å dra etter henne, ville ikke Tord la det skje og sa: “ho hadde gjort som ho skulde” (kap. 34–35). På denne måten overtrer Aud sterke kjønnsbestemte tabuer, men slipper fra det med ære, mens Tord sitter igjen med dobbelt så stor skam. Aud hadde klart å opprette den sosiale orden selv om det ikke var hennes oppgave ifølge den etablerte rollefordelingen.

Et annet eksempel på kjønnsoverskridende atferd finnes i den norrøne mytologien. Eddadiktet *Trymskvadet* skildrer en burlesk fortelling om guden Tor som var nødt til å kle seg i kvinneklær for å se ut som bruden Frøya. Slik lurte han jotnen Trym og klarte å hente tilbake hammeren sin Mjølne og dermed gjenopprette verdensordenen.

På det seksuelle området skulle gifte så vel som ugifte kvinner være passive og tilbakeholdne. Samtidig var de bare i begrenset grad ansvarlige for ærekrenkende seksuelle handlinger som de var involvert i, for også slike forbrytelser ble avgjort menn imellom; under visse omstendigheter kunne også kvinnen gjøres æreløs hvis hun selv hadde tatt initiativet til utukt (Sørensen 1993: 235–36). Men verken sagaer eller lovbestemmelser forteller om noen så drastiske represalier som drap eller lemlestelse rettet mot kvinner som har overtrådt de fastsatte grensene for seksuell atferd (Sørensen 1993: 236).

I forbindelse med menns seksualitet gjaldt det motsatte, nemlig at seksuell passivitet var oppfattet som skam (Sørensen 1993: 214), og homoseksualitet var ikke akseptert i det hele tatt, den var tabubelagt. “Kvinner hadde sine funksjoner og symboler, menn hadde sine roller. Hvis en mann tok steget over i kvinneverollen, reelt eller symbolsk, brakte det skam over ham selv og slekten” (Steinsland 2005: 324), og det som var utilgivelig ved den passive formen for mannlig homoseksualitet, var nettopp det at mannen inntar kvinneverollen. Derfor var beskyldninger for passiv homoseksualitet noe av det mest ærekrenkende en mann kunne oppleve, mens den aktive parten opptrådte som en mann og derfor ikke ble rammet på samme måte (Sørensen 1980: 31).

Sagaene forteller ikke åpenlyst om ekte homoseksuelle forhold, men eddadiktene mer eller mindre klare vendinger viser til gudenes over-

skridelse av kjønnsrolle, for eksempel Loke som skal ha født barn, eller Heimdall som alltid står med våt rygg, det vil si at det hentydes til en passiv rolle i et homoseksuelt forhold. Et annet unntak er guden Odin “som skal ha praktisert det meste, også kjønnskifte som ser ut til å henge sammen med seiden” (Steinsland 2005: 185), som i sin tur kan tyde på at seidmenn hadde andre regler å forholde seg til enn menn ellers. Både lovene, sagalitteraturen og eddadiktene viser at det eksisterte strenge kjønnsbestemte roller, og at man hadde et veldig bevisst forhold til overskridelse av disse rollene.

Hester og ridning

På et vis assosieres maren med hester både i norrøne tekster og folketradisjonen. Det mest karakteristiske er at hun rir både folk og fe, og når det gjelder dyr, fortelles det mest nettopp om hester som blir mareridd. Raudvere skriver om maren: “Hon gav konkretion åt ångest och skräck och hon gestaltade även bakomliggande konflikter, då hon som ett kvinnligt erotiskt väsen attackerade mannen och hans viktiga arbetsredskap hästen” (1993: 100).

Angrep på alle dyr utgjorde en alvorlig trussel i det norrøne jordbrukssamfunnet, men hesten var spesiell, fordi den ikke bare var et arbeidsredskap. Det ser ut som om hesten ble satt i forbindelse med selve manndommen. En mann uten hest var ikke noen mann. Det er bare småfolk, tjenere og gutter som går til fots. Helten rir. I norrøne sagaer og eddadikt er hesten ofte nevnt ved navn og beskrives nesten like utførlig som mannen selv.

I *Hrafnkels saga Freysgoða* (kap. 3) kan vi lese:

Hrafnkell átti þann grip í eigu sinni, er honum þótti betri en annarr. Þat var hestr brúnmóalótr at lit, er hann kallaði Freyfaxa sinn. Hann gaf Frey, vin sínum, þann hest hálfan. Á þessum hesti hafði hann svá mikla elsku, at hann strengði þess heit, at hann skyldi þeim manni at bana verða, sem honum riði án hans vilja.⁴

4. Ramnkjell hadde en ting som han syntes var bedre enn alle andre. Det var en brunborket hest med svart ryggål, som han kalte Frøyfakse. Han gav halve hesten til Frøy, sin venn. Han elsket denne hesten så høyt at han lovet å bli den mannen til bane som reid på ham uten hans vilje. (Min oversettelse.)

Det ender med at Ramnkjell dreper Einar som rir på hesten hans Frøyfakse (kap. 6). Denne type uautorisert ridning av hester fordømmes og skal bekjempes også i nyere tids jordbrukssamfunn. Både norske og danske folkesagn beretter at maren kan ri hester om natten slik at hestene er svette og helt utslitte om morgenen. Noen ganger er manen deres så flokete at det er nesten umulig å få gredd den. Det fortelles om en rekke knep man kan bruke for å få bukt med marens besøk hos hester, for eksempel å tegne et marekors eller klippe av hestens man og henge den ut på tunet slik at maren fletter den der (Kristensen 1893: 249–50). I danske folkesagn fortelles det at man skal henge en stein/flintstein med hull i over hestens bakdel for at maren ikke skulle få makt over hesten (Kristensen 1893: 249).

Episoden med Frøyfakse i *Ramnkjells saga* kan tolkes slik at angrepet – og ridning ble i dette tilfellet ansett som et angrep, selv om det å ri en hest normalt ville bli oppfattet som en vanlig aktivitet – på hesten samtidig var et angrep på mannen selv. Frøyfakse var det kjæreste Ramnkjell eide, og han hadde viet hesten til Frøy. Ved å ri på den forbudte hesten ble både guden Frøy og Ramnkjell krenket. Ramnkjell må ha blitt krenket på flere plan. Først og fremst var han ikke mandig nok til å frede den hesten som han selv hadde viet fruktbarhetsguden Frøy. Men denne episoden kan også bli satt i forbindelse med begrepet *ragr* eller *ergi* som betyr ‘perversitet i seksuell henseende’ (Sørensen 1980: 22), men ordet rommer også beskyldninger om passiv homoseksualitet (1980: 39), og bare en antydning om det var nok til å ramme Ramnkjell personlig.

Man kan ikke unngå å legge merke til at det ofte er en slags seksuell konnotasjon forbundet med hester, og verbet ‘å ri’ vekker seksuelle assosiasjoner i mange moderne språk, bl.a. norsk, engelsk og latvisk. I nysjandsk har verbet *riða* to betydninger. Grunnbetydningen er ‘å sitte på en hest’, men i den andre betydningen er *riða* et vulgært ord for ‘å ha samleie’. Det å ri og å bli ridd på har dessuten en klar rollefordeling mellom den aktive og passive parten. Rollebytte er en del av forestillinger om mareangrepet.

Med disse konnotasjonene i mente kan forestillingene om de ridende vesenene knyttet til det strenge kjønnsmonsteret som var rådende i norrøn tid. *Illuga saga Gríðarfóstra* forteller at Illuge blir angrepet av en *kveldriða* på den måten: “var hlaupit á bak honum svá hart, at hælarnir kómu framan á bringuna. Þetta kvikendi hafði vönd í hendi ok barði

Illuga með [...] hann bar flagð þetta langa leið” (kap. 2). Ved første øyeblikk kan utsagnet minne om kroppsposisjoner som er knyttet til forestillinger om *ergi*, som i høy grad er forbundet med homoseksualitet og dermed også har anale hentydninger eller symboler ved seg (Sørensen 1980: 79–83, 91–92). Sagaen nevner de samme kroppsdelenene eller en lignende posisjon som kan bli forbundet med den i norrøn tid foraktelige stillingen for en mann. Hvis en annen mann bare hadde stått bak Illuge, ville det vært et ubestridelig tegn på en *ergi*-stilling. Men denne *kveldriða* var mest sannsynlig en kvinnelig skikkelse. Dessuten sies det “hlaupit á bak honum”, hvor *hlaupa* v. betyr ‘hoppe, gjøre et Hop, ved en samtidig rask og kraftig Muskelbevegelse i begge sine Ben hæve sig opad fra det Stade, som man indehaver’ (Fritzner 1886–96 2: 3). Uttrykket *hlaupa á bak honum* tolkes som ‘hoppe på ryggen hans’. Andre stillinger som en mann kunne befinne seg i og av den grunn bli beskyldt for *ergi*, var for eksempel når mannen bøyer seg framover og faller ned på alle fire, eller faller bakover og slynger føttene opp over hodet (Sørensen 1980: 92). Muligens kunne også *hælarnir kómu framan á bringuna* isolert sett tenkes å være en slik stilling hvis det hadde vært snakk om mannens egne hæler som treffer hans eget bryst. Men det gir ikke mening i konteksten.

En annen mulig forklaring er at *kveldriða* hopper på ryggen til Illuge, slynger beina rundt ham, så hælene hennes dermed kommer fram på Illuges bryst. Siste del av sitatet *hann bar flagð þetta langa leið* bekrefter denne tolking, fordi det innebærer en slags bevegelse i rom, mens det som to homoseksuelle menn kan tenkes å gjøre, er av mer stillestående art. Alle tre deler av utsagnet tyder på at mannen blir ridd på. Dessuten hadde *kveldriða vönd í hendi ok barði Illuga með*. Det at vesenet holdt en *vönd* m. av *vöndr* ‘zweig, stock’ (de Vries 1962: 674), kvist eller stav, i hånden og brukte den til å slå Illuge med, gjør at vesenet får menneskelige egenskaper. I tillegg kan en kvist/stav oppfattes som maktsymbol.

Her finnes det en idémessig sammenheng mellom disse ridende vesenene og forestillinger om *Walriderske* som er utbredt i Frisland (Hoffmann-Krayer & Bächtold-Stäubli 1927: 283). Det første leddet er sannsynligvis *valr* m. ‘de falne på slagmarken’, dermed betyr ordet ‘de

5. [...] det ble hoppet på ryggen hans så hardt at hælene kom fram på bringen. Dette vesenet hadde en kvist i hånden og slo Illugi med den [...] han bar dette vesenet et langt stykke. (Min oversettelse).

dødes rytterske'. Det kan muligens tyde på at *Walriderske* rir dem til dødsriket. Som vi skal se senere, kan dette knyttes til Frøya, kjærlighetsgudinne som også er herskerinne i Folkvang, og får halvparten av de døde på slagmarken (Grimnesmål: str. 14).

Det ser ut som om menn kunne tenkes å bli rammet av lignende angrep også når de var på sjøen, det vil si når de befant seg i et utpreget mannsdomene. *Rimgjerdmål* som er en del av *Kvadet om Helge Hjørwards-son*, forteller om Atle og Helges trette med jotunkvinnen Rimgjerd. Atle henvender seg direkte til Rimgjerd og sier: "Atli ek heiti, / atall skal ek þér vera, / mjök em ek gifrum gramastr; / úrgan stafn / ek hefi opt búit / ok kvalðar kveldríður"⁶ (str. 15). Atle forbinder jotunkvinnen med gygrer og kveldsryttersker, samtidig har dette vesenet noe med havet å gjøre. Spurt om det var hun som la seg foran fyrstens langskip, sier Rimgjerd nei, "móðir mín lá fyrir mildings skipum; ek drekkða Hlōðvarðs sonum í hafi"⁷ (str. 19). Den trusselen som Rimgjerd uttrykker, kan assosieres med farlige bølger eller noe som 'svever nær overflaten', jf. nyisl. *mara* (de Vries 1962: 379). Her kan vi huske på Strömbäcks tolking av *marliðendr*, nemlig 'de som svever som mara' (se slutten av *Betegnelsen*).

Det er interessant at tretten mellom Atle og Helge på den ene siden og Rimgjerd på den andre omfatter både hav og land. De begynner med hav- og går over til landtematikken. Ifølge Ludvig Holm-Olsen må det opprinnelig ha vært en strofe hvor Atle beskylder Rimgjerd for å være en hoppe (2001 [1985]: 334), for hun svarer frekt *gneggja myndir þú, Atli, ef þú geldr né værir* (str. 20), knegge du gjorde, / gjekk du 'kje skoren,⁸ men han truer med å gå på land og vise hva hingsten er god for. Bølger kan bevege båten på en måte som både skalden og hans tilhørere lett kan assosiere med hesteridning. Dessuten var båt og hest viktige framkomstmidler i eldre tid. De var en del av hverdagen, og da er det ikke rart at lignende forestillinger omfattet begge deler. Det er et tegn på at menns angst for å bli mareridd kan knyttes både til fastlandet og havet.

Ifølge Raudvere vitner de nordiske sagnene om at mareritt kunne forbindes med skam like mye som med angst (1993: 106). Det er klart at denne heste- og hoppetematikken har erotiske konnotasjoner, samtidig

6. Atle eg heiter, / eg atal deg røyneest, / gygrom er eg gram; / vaat i stamni; / stod eg ofte / og kjövde kveldsridur (til nynorsk ved Ivar Mortensson-Egnund).
7. Min mor lå foran høvdingens skip; jeg druknet Lodvars sønner i havet (min oversettelse).
8. Til nynorsk ved Ivar Mortensson-Egnund.

som det har med makt å gjøre. Det er i samsvar med mellommenneskelige forhold i norrøn tid. Seksuell seier var ensbetydende med å få eller beholde makt over personen. Samtidig var det med på å definere og opprettholde kjønnsroller. Tatt i betraktning at skillet mellom kjønnene og dermed også kjønnsroller var kraftig markert i norrøn tid, kunne rollebytte, nemlig det å bli dominert av en kvinne, ha virket både skrekkelig og temmelig skammelig for menn. Derfor er det god grunn til å tro at forestillinger om ridende vesener og mare springer ut av mannens angst for å mislykkes både som forsørger og partner, samt også angst for å miste sin makt og dermed posisjon i samfunnet. Eller mer konkret sagt, det kan tenkes at forestillinger om ridende vesener og mare på et tidlig stadium kunne ha vært uttrykk for mannens angst for å bli dominert av en kvinne, da det ville innebære et uakseptabelt kjønnsrollebytte.

Erotikk og død

Både norrøne forestillinger om ridende vesener og maren i norsk folketro er knyttet til døden. Norrøne kilder vitner om at ridende vesener kan forårsake død. Folketroen har bevart de gamle forestillingene om maren i form av angst, noen ganger mer konkret – angsten for å dø.

Billedsteinene som er reist over døde menn, er blitt tolket som uttrykk for reisemåter til dødsriket. Man kunne seile med skip eller ri på hest. Ifølge Gro Steinsland forteller diktningen at folk fra overklassen ankommer dødsriket til hest (1997: 106). Det aktualiserer igjen hele båt- og hestetematikken i forbindelse med menn. På de mindre, kisteformede steinene som er reist til minne om kvinner, blir de døde kvinnene derimot trukket i vogn eller slede (Steinsland 1997: 107). Det kan tolkes slik at menn gjerne hadde tenkt seg en mer aktiv rolle i selve overgangen til dødsriket enn kvinner. Og det kan være at menn oppfattet passivitet og rollebytte som mest skremmende ved døden. Det kunne føre til forestillinger om at maren, en kvinnelig skapning, rir dem til døden.

I *Eyrbyggja saga* (kap. 16) blir det fortalt at Katla inviterer Gunnlaug på overnattingsbesøk, men han avslår tilbudet og reiser hjem. Samme natt blir Gunnlaug mareridd. Senere innrømmer Katla: “[...] ek hefi valdit meini Gunnlaugs Þorbjarnarsonar, er þessi vandræði hafa ǫll af hlotizt”⁹

9. Det var eg som gjorde Gunnlaug Torbjørnson det meinet som hev avla alle desse

(kap. 20). I samsvar med forestillinger om hamløpere er det nærliggende å tolke kapittel 16 slik at Katlas kropp lå i sengen, mens hennes hug fór i hamferd for å gjøre skade, nemlig ri Gunnlaug til døde. Det kan oppfattes som utfoldelse eller en slags materialisering av kvinnelig begjær.

Strömbäck skriver om de ridende vesener: “An interesting feature in their practice is that they so often try to get hold of young men. It seems as if something libidinous was connected with these witch-activities indeed” (Strömbäck 1975: 20). Raudvere viser til den sterke koblingen mellom vold og kvinnelig seksualitet i maretradisjonen: “I tekster där marans biologiska kön accentueras sker det ofta med erotiska antydningar, på så vis framhävande bilden av en hotande kvinnlig sexualitet” (1993: 17). Der er det ikke rom for nytelse eller ømhet. I norsk folketradisjon sies det at maren “låg over honom og vilde kjøva honom” (Strompdal 1929: 123) eller at han “skuva og skuva ho unda, men like trå var ho” (Mørch 1932: 44).

Det er interessant at norske folkesagn fra Søgne forteller at maren la seg over folk og ville telle tennene, og dersom hun fikk telle alle, måtte man dø (Lunde 1969: 89). Tenner nevnes også i færøysk tradisjon:

Marra er eitt trøll, sum líkist teirri fagrastu gentu. Um nætur, tá ið fólk liggur og svevur, kemur hon inn og leggur seg á tey og trýstir so hart á bróst teirra, at tey fáa ikki drigið andan, ei heldur rørt hvørki lið ella lim; hon fer við fingrum sínum inn í munnin á teim at telja tennirnar; sleppur hon at fáa tær taldar, missur maðurin andan og verður straks livleysur.¹⁰ (Hammershaimb 1849–51).

Danske folkesagn vitner om forestillingen at maren kan komme om natta, kaste seg opp på sengen og holde en for munnen slik at man ikke kan snakke (Kristensen 1893: 248), eller at man ikke kan skrike når man blir angrepet av maren (Kristensen 1893: 249). I motsetning til noen andre fortellinger om mareangrep, som kan framstå diffust, er dette forholdsvis klare beskrivelser. Tenner befinner seg i munnen, tale og pust er også forbundet med munnen. Derfor er det mulig å knytte slike fortellinger til tekststedet i *Ynglingasaga* hvor maren kveler Vanlande, til

ulukkorne (oversatt av Jakob Sverdrup).

10. Mara er et troll som ligner den fagreste jenta. Om natta når folk ligger og sover, kommer hun inn og legger seg opp på dem og presser brystet så hardt at de verken kan puste eller bevege seg; hun putter fingrene sine i munnen og teller tenner; dersom hun rekker å telle alle, mister mannen pusten og blir straks livløs.

benevnelsen *munnríða*, og til den tyske Alp som dytter tungen sin eller fingrene sine i munnen på folk (se. s. 52).

Mange nordiske folkesagn forteller at maren angriper folk i sengen mens de sover. Soverommet og spesielt sengen tilhører den intime sfæren i folks privatliv som oftest er forbundet ikke bare med hvile og trygghet, men også med erotisk utfoldelse. I samsvar med kjønnsrollemønsteret, som nevnt tidligere, skulle kvinner på det seksuelle området være passive, men karakteristisk for mareforestillinger er at maren er den handlende parten, og mannen framstår som maktesløs. Det er en form for ufrivillig kjønnsrollebytte. Slik gir både norrøne kilder og norsk folketro rom for tolkningen at på et tidspunkt kunne forestillinger om maren ha vært forbundet med fri, ukontrollerbar kvinnelig seksualitet som av den grunn ble oppfattet som voldelig.

Undertrykkelse og bryllup

Raudvere påviser at nordisk maretradisjon gir uttrykk for hvordan en fri kvinnelig seksualitet underkues: “[...] sexuellt har hon [maren] övertaget. Han kan bara få makt över henne genom att använda våld” (1993: 48, 114). Det ser vi bl.a. i sagn om vern mot maren. Ofte anbefales det å bruke stål, kniv eller ljå, mot maren. Eddadikt speiler også undertrykkelse av kvinnelig seksualitet. I *Hårbarðskvad* (str. 20) “miklar manvélar ek [Oðinn] hafða við myrkriður, þá er ek vélta þær frá verom”.¹¹ Ordet *manvél* ‘kjærlighetsknepp’ har erotisk konnotasjon. Raudvere er enig med Else Mundal og Gro Steinsland i at det er en “betegnelse på magi som blir brukt for å vinne kvinners kjærlighet” (1993: 75). Verbet *vélta* (pret. av *véla*) forteller at Odin brukte list. Hele strofen kan kanskje oppfattes som underkuelse av *myrkriður*. I alle fall viser det til Odins overlegenhet. I *Kvadet om Helge Hjordvardsson* gir Rimgjerd uttrykk for at hun begjærer Helge: “Eina nótt kná hon hjá jöfri sofa, þá hefr hon þolva bætr”,¹² men hun blir avvist. Helge/Atle rammer Rimgjerd med helruner, drøyer ut natten, og hun forsteines til latter for alle (red. Jónsson: str. 29–30).

11. Mange kjærlighetsknepp brukte jeg [Odin] mot mørkets ryttersker, når jeg lokket dem fra mennene.

12. En natt får hun [Rimgjerd om seg selv] hos fyrsten sove, vil hun få bot for sorg.

Dette er eksempler på en voldelig og/eller listig måte å vinne over en mare på, hentet fra norrøne kildetekster, men det fantes en annen måte å undertrykke kvinnelig seksualitet på. Steinsland mener at et ganske utbredt middel til underkuelse var ekteskap (1991: 36). Det var en skarp motsetning “i det islandske middelaldersamfunn mellom synet på ekteskapet som en lovregulert, pragmatisk institusjon kontra den individuelle erotiske pasjon som det var i samfunnets interesse å undertrykke” (Steinsland 1991: 102). Fri kvinnelig seksualitet utgjorde en fare for hele samfunnsordningen. Derfor måtte den undertrykkes med alle midler, ofte ved ekteskap som var den sosialt aksepterte måten.

Steinsland mener det finnes mange eksempler i den norrøne kulturen på at døden ikke bare ble knyttet til elskov, men også til fruktbarhet og liv – i mer positiv forstand. Det kan man bl.a. se i bildene på forskjellige gjenstander som har med død og begravelse å gjøre. Hun argumenterer for sammenhengen mellom død og eros: “Ankomstscenen [til dødsriket] er framstilt som et møte mellom mann og kvinne”, og på to av de store, soppformete steinene som er reist til minne over menn, er rytteren framstilt fallisk, noe som signaliserer et erotisk møte (Steinsland 1997: 107, 22). Men det kan ha vært noe mer enn bare erotisk møte. Steinsland skriver om *det hellige bryllup* mellom gudeverden og jotunverden, som fungerer som en slags mytisk forbilde.

Bryllup var knyttet til makt og styrefunksjoner i samfunnet. Dessuten fungerer ekteskapet som fredsgarant, det er “samfunnets sterkeste alliansemiddel” (Steinsland 1991: 36). Det kan sammenlignes med det norrøne begrepet *fridr* m. som “rommer hele spekteret av betydningsnyanser fra ‘fred’ til ‘kjærlighet’” (Steinsland 1991: 118), jf. *fridill* m. ‘Elsker’ og *fridla* f. ‘Elskerinde’ (Fritzner 1886–96 1: 488). I tillegg til tanken om materialisert begjær kan denne nødvendigheten av å gifte seg for å få ro forklare forestillingen om at “mara var attergangarar etter ugifte kvende som ikkje hadde havt mann” (Opedal 1934: 122).

Norske folkesagn om marehustruen vitner om individets forsøk på å ivareta samfunnsinteressene. Mannen blir forelsket i en mare og stenger veien tilbake (for eksempel det nøkkelhullet hun kom inn gjennom), slik at hun er nødt til å bli hos ham. På den måten er maren tvunget til å forbli i menneskeskikkelse. Men dette forholdet er aldri vellykket fordi hun forsvinner tilbake dit hvor hun kom fra så snart hun får mulighet til det (Raudvere 1993: 77).

Det ser ut som om sjelen i norrøn tid var sett på som noe nærmest materielt, noe som tok en viss plass i rommet. Når sjelen farer ut, så skjer det i form av et dyr eller en gjenstand, tåke eller vind. Selv når utsendingen er usynlig, tar den en viss plass. Det kan muligens forklare hvorfor maren i norske folkesagn kan komme inn gjennom det minste hull, men ikke gjennom en tett vegg, akkurat som vinden. Det lille hullet må finnes der for å komme inn. I tillegg er det interessant at utsendingen farer tilbake samme veien. Hvis hullet stenges, kan ikke maren komme tilbake til utsenderen. Hvorfor kan hun ikke bare finne en annen vei tilbake? Eldar Heide har en teori at “utsend sjel kunne oppfattast som eit snøre, tau” (2006: 243). På samme måte ble kanskje også forbindelsen mellom utsenderen og utsendingen oppfattet som en usynlig, men nesten fysisk eksisterende tråd. Vinden er fri. Den kan “finne” en annen vei, mens en tråd kan bare spoles tilbake den samme veien.

Paralleller med Frøya

En av de viktigste funksjonene til religionen er å definere maktforhold i et samfunn, noe som gir seg utslag i produksjon av myter og riter som blant annet sementerer forholdet mellom kjønnene og dermed produserer kjønnsideologi (Steinsland 2005: 30). Derfor er det god grunn til å trekke inn gudenes framstilling i norrøn religion og sammenligne dem med forestillingene som angår mennesker. Frøy og Frøya er også nært knyttet til organiseringen av sosialt kjønn, for eksempel til rollefordelingen mellom husbond og husfrue (Salomonsen 2003: 167), og dette er et område som maren satte i fare ved sine gjerninger.

Navnet Frøya betyr ‘herskerinne, eierinne’ (de Vries 1962: 142). I mytologien opptrer Frøya som en selvstendig kvinne. Et klart eksempel på det finner vi i *Trymskvadet*. Der nekter hun å gifte seg med jotunen Trym slik at Tor kan få tilbake sin hammer. Frøya blir rasende når hun får høre tilbudet. Hun nekter å bøye seg til tross for at hele tilværelsen er i fare. “Det burleske ved diktet ligger i den krenkete maskuliniteten som blir følgen av Frøyas selvstendighet. Selveste macho-guden Tor må kle seg i brudestas og fylle kvinnerollen i dramaet som følger” (Steinsland 2005: 161). Denne episoden kan tolkes slik at den sterke, selvstendige kvinnen som ikke lar sin seksualitet kue, får mannen til å skifte kjønnsrolle. Selv om det bare er et midlertidig rolleskifte i tilfellet med Tor, kan

selve tanken i realiteten ha virket skremmende for samtiden og bidratt til mareforestillinger.

Liksom den frisiske *Walridersken* har Frøya med de døde å gjøre. Ifølge *Gylfaginning* skulle Frøya ha halvparten av dem som falt på slagmarken: “En Freyja er ágætust af ásynjum. Hon á þann bō á himni, er Fólkvangr heitir. Ok hvar sem hon ríðr til vígs, þá á hon halfan val, en halfan Óðinn”¹³ (Sturlusson: kap. 24). Frøya skulle dele *valet* med Odin. Det er uklart hva slags forhold man hadde til døden. Kanskje ble det oppfattet som mindre ærefult for et mannfolk å havne hos Frøya enn hos Odin. I så fall spiller det både på erotikk og skam, samme følelser som forbindes med mareritt.

Noe lignende kan vi se i *Hedins saga* og *Högna* hvor Frøya, som kaller seg for Gondul, nærmest forfører Hedin. Hun gir ham en drikk som gjør at han sovner i fanget hennes. Når Hedin har sovnet, trekker Gondul seg unna hodet hans og sier: “Nú vígi ek þik undir öll þau atkvæði ok skildaga, sem Óðinn fyrir mælti, ok ykkir Högna báða ok allt lið ykkart”¹⁴ (kap. 7). Etter å ha drept kongens hustru og bortført hans datter Hild er han dømt til å kjempe mot kong Høgne i all evighet fordi de drepte står opp igjen neste dag. Her er Frøya forbundet både med erotikk og død, som mange fruktbarhetsgudinner. Dessuten er det hun, en kvinnelig gud, som bestemmer hvem som skal dø, på lik linje med Odin, men vel å merke står de døde opp etter Frøyas befaling. Dette er i samme grenselandet mellom de døde og levende hvor maren beveger seg.

Et annet navn på Frøya er *Gefn* som kanskje er det samme som *Gefjon* (de Vries 1962: 160). Snorre forteller i *Gylfaginning* at de som døde som jomfru, tjener henne (kap. 35). I så fall kan det være et fellestrekk mellom forestillinger om maren og Frøya, men det sies nok ikke at Frøyas tjenere kommer igjen for å plage de levende slik det er kjent i maretradisjonen.

I myten om Balders bålferd kom Frøya kjørende i en vogn trukket av katter, og ifølge Steinsland forbindes kattedyr med fri seksualitet (2005: 157). I norsk folketradisjon kunne maren oppsøke sine ofre i katteskikkelse. Det er også et annet dyr som forbindes med Frøya, nem-

13. Og Freya er den ypperste av gudinner. Hun eier den gården i himmelen som heter Folkvang. Og hver gang hun rir til kamp, får hun halvparten av de døde, mens Odin får halvparten (min oversettelse).

14. Nå vier jeg deg til å oppfylle alle de bud og vilkår som Odin har satt for deg og Høgne og alle deres menn.

lig fruktbarhetssymbolet – grisen. Et av Frøyas tilnavn er *Sýr*, ‘sugga’. Det er interessant at de to eneste spesifiserte dyr i den norske maretradisjonen, som kan opptre i rollen av plageånd, er nettopp katt og gris.

Frøya er også knyttet til seksualitet, erotikk og vellyst. Snorre Sturlason nevner i *Skaldskaparmål* at Frøya kan kalles for *ástaguð* ‘kjærlighetsgudinne’ (kap. 28), men hun rommer samtidig en slags dobbelthet. Kjærligheten står ganske sentralt i maretradisjonen og forestillinger om ridende vesener, men der har den tatt form av destruktivt begjær.

Hvordan Frøyas seksualitet blandes med makt, kan vi lese om i *Hyndleljod*. Der fortelles det hvordan Frøya ved nattetider kommer ridende på en gris og lokker en gyger til å åpenbare kunnskap om Ottar. De skulle ri til Valhall (Steinsland 1991: 243). Steinsland kommenterer dette slik: “Frøya spilte rollen som ledsager i initiasjoner til herskermakten. Hun har dermed hatt funksjoner på høyeste politiske nivå i samfunnet” (Steinsland 2005: 162). “Hun [Hyndla] gjennomskuer straks at grisen er kongssønnen Ottar, en trofast tilbeder av Frøya, og hun mer enn antyder at der er et erotisk forhold mellom de to” (Steinsland 2005: 162). Det henspilles på seksualiteten til Frøya når Hyndla slenger ut hånsord mot henne: “Hleypr þú, eðlvina, úti á náttum, sem með høfrum Heiðrún fari”¹⁵ (Hyndluljóð: str. 30). Her hører vi også at hun løper ute om natta, og det minner om hamløpere. Dette passer med Frøyas kunnskap om seid og hammen som hun er i besittelse av.

Hyndla omtaler Ottar som *verr* m. ‘mann, ektemann’ i forhold til Frøya (Steinsland 1991: 251). Men det er Frøya som rir Ottar. Hun har makten. Dette er et klart eksempel på at de tradisjonelle kjønnsrollene er byttet om, dersom man ser forholdet mellom en mann og kvinne parallelt med maktforholdet mellom rytteren og ridedyret. Et slikt rollebytte er ikke uvanlig i den norrøne mytologien, men det betyr ikke at et slikt forhold var akseptert i samfunnet, i alle fall ikke i det samfunnet som bevarte disse mytene. Det spiller på den samme angsten, blandet med erotikk, som omfatter maretradisjonen.

15. Løper du, edle venninne, ute om nettene, som Heidrun farer med bukker (min oversettelse).

Konklusjon

Ved å sammenligne norsk folketro og norrøne kilder kan man se en idémessig kontinuitet mellom de ridende vesenene og maretradisjonen. I lys av norrøn mytologi og norrøne kilder, samt med støtte av forestillinger i andre kulturer, er det lettere å forklare alle de ulike elementene som inngår i maretradisjonen, og maren framstår som en mer sammenhengende skikkelse enn hun gjør i norsk folketro alene. Felles for alle forestillingene er at maren er den aktive parten og den personen (eller dyret) som lider under hennes angrep, ikke har kontroll.

Det finnes visse forskjeller mellom eldre og yngre forestillinger. I norrøn tid var maren oftest oppfattet som et kvinnelig vesen, men i norske folkesagn kan dette vesenet også oppleves som en mann. I dag er det ingen spor av kjønnsmessige forskjeller i oppfatning eller forklaring på mareritt. Fenomenet forklares på en rasjonell måte hvor ordet 'mareritt' har skiftet betydning fra et reelt, fysisk angrep til en drømmetilstand. Mens de norrøne tekstene vitner om forestillinger at man kunne fysisk bli sterkt skadet eller ridd til døden, glir marens onde tilværelse mer og mer over til drømmeverden i folkesagn, for i takt med økonomiske og mest av alt sosiale samfunnsendringer mistet mareforestillingene sin opprinnelige forankring i kjønnsrollebytte. Forandringer gjelder også stedet hvor man kunne bli angrepet av en mare. Ifølge norrøne kilder kunne det skje ute, til og med på sjøen, mens folkesagn forteller for det meste om folk som blir mareridd hjemme i sengen mens de sover.

På grunnlag av norrøne tekster og norsk folketro er det god grunn til å tro at mareforestillinger hadde sitt utspring i fri kvinnelig seksualitet. Mange likheter mellom maretradisjonen og det vi vet om gudinnen Frøya, støtter antagelsen om at fri kvinnelig seksualitet var oppfattet som problematisk og skulle undertrykkes, og at forestillinger om maren var en måte å gi det utløp på. Det farligste aspektet ved denne kvinnelige seksualiteten var det ukontrollerbare begjæret som kunne materialiseres på lik linje som misunnelse, nettopp i skikkelse av en mare og derfor kunne oppfattes som en reell trussel. Marebesøket utgjorde eller representerte en alvorlig fare mot samfunnsordenen i norrøn tid fordi det innebar et kjønnsrollebytte som var graverende for mennenes posisjon.

Litteraturliste

- Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon*. 1980. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Alver, Bente Gullveig 1971. "Conceptions of the Living Human Soul in the Norwegian Tradition." *Temenos* 7. 7–33.
- Bonnevie, Tiril on Sven Lindblad. 1978. *Register til Norsk folkeminnelags skrifter 101–18*. Oslo: T. Bonnevie.
- Den Danske Ordbog*: Ordnet.dk. Litteraturselskab. <http://ordnet.dk/ddo>.
- Elligers, Anne. 1986. *Fransk-norsk ordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Fidjestøl, Bjarne, red. 1994. *Soga om laksdølane*. Norrøne bokverk. Oslo: Samlaget.
- Finnur Jónsson, red. 1912–15. "Ynglingatal." *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. København og Kristiania: Gyldendal, Nordisk forlag.
- Fjellstad, Lars M. 1954. "Haugfolk og trollskap." *Norsk Folkeminnelags skrifter* 74. Oslo: Norsk folkeminnelag.
- Flokenes, Kåre, overs. 2008. "Soga om Illuge Gridarfostre". *Norrøne fornaldersoger: B. 2*. Stavanger: Dreyer bok.
- Fritzner, Johan. 1886–96. *Ordbog over det gamle norske Sprog*, 1–3. Kristiania: Feilberg & Landmark.
- Guðni Jónsson, utg. 1959. *Sörla þátrr eða Heðins saga ok Högna*. Fornaldar sögur Norðurlanda: 2. Reykjavik: Íslendingasagnaútgáfan.
- . 1959. *Illuga saga Gríðarfóstra*. Fornaldarsögur Norðurlanda: 3. Reykjavik: Íslendingasagnaútgáfan.
- Guttu, Tor, utg. 1998. *Norsk ordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Hammershaimb, V. U. 1849–51. "Marra." *Føroysk tjóðminni og ævintýr*. København: Antiquarisk Tidsskrift. Det Kongelige Nordiske Oldtids-Selskab.
- Heggstad, Leiv m.fl. 2004. *Norrøn ordbok*. Oslo: Samlaget.
- Heide, Eldar. 2006. *Gand, seid og åndevind*. Doktorgradsavhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Helse Norge. 2017. Den offentlige helseportalen. Direktoratet for e-helse. <https://helsenorge.no/sykdom/infeksjon-og-betennelse/malaria#Symptomer-på-malaria>
- Hermundstad, Knut. 1936. *Gamletidi talar: Gamal Valdreskultur I*. Norsk Folkeminnelags skrifter 36. Oslo: Norsk folkeminnelag.

- Hoffmann-Krayer, E. & Hanns Bächtold-Stäubli, utg. 1927. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Holm-Olsen, Ludvig, overs. 2001 [1985]. *Edda-dikt*. Oslo: Cappelen.
- ISLEX. Islandsk ordbok. <http://islex.is/>. Árne Magnússon-instituttet for islandske studier, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Universitetet i Bergen, Institutionen för svenska språket. Reykjavik.
- Jacobsen, M.A. & Chr. Matras, utg. 1995. *Føroysk-Donsk Orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Jón Helgasson. utg. 1950. *Hrafnkels saga Freysgoða*. Nordisk filologi, A, Tekster. København: Munksgaard.
- . 1952. “Hyndluljóð”. *Eddadigte II. Gudedigte*. s. 80—København: Ejnar Munksgaard; Oslo: Dreyers forlag; Norstedts/Stockholm: Svenska Bokförlaget.
- . 1952. “Hárbarðsljóð”. *Eddadigte II. Gudedigte*. s. 31—40. København: Ejnar Munksgaard; Oslo: Dreyers forlag; Norstedts/Stockholm: Svenska Bokförlaget.
- . 1952. “Grimnismál”. *Eddadigte II. Gudedigte*. s. 12—23. København: Ejnar Munksgaard; Oslo: Dreyers forlag; Norstedts/Stockholm: Svenska Bokförlaget.
- . 1952. “Þrymskviða”. *Eddadigte II. Gudedigte*. s. 58—63. København: Ejnar Munksgaard; Oslo: Dreyers forlag; Norstedts/Stockholm: Svenska Bokförlaget.
- . 1952. “Helgakviða Hjörvarðssonar”. *Eddadigte III. Heltedigte*. s. 20—30. København: Ejnar Munksgaard; Oslo: Dreyers forlag; Norstedts/Stockholm: Svenska Bokförlaget.
- Karulis, Konstantīns. 2001 [1992]. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- Keyser, R. og Munch, P.A., utg. 1848. “Nyere Gulathings-Christenret”. *Norges gamle Love indtil 1387: 2. Lovgivningen under Kong Magnus Haakonssøns Regjeringstid fra 1263 til 1280*. s. 306—36. Christiania.
- . 1848. “Erkebiskop Jons Christenret”. *Norges gamle Love indtil 1387: 2. Lovgivningen under Kong Magnus Haakonssøns Regjeringstid fra 1263 til 1280*. s. 385—86. Christiania.
- Kristensen, Evald Tang. 1893. “Ellefolk, nisser o.s.v., religiøse sagn, lys og varsler.” *Danske sagn, som de har lydt i Folkemunde: udelukkende efter utrykte kilder 2*. København: I kommission hos Gyldendal.
- Lehmann, Eigil, utg. 1987. *Færøysk-norsk ordbok*. Bjørgvin: Sunnmøre vestmannalag.

- Lunde, Peter. 1969. *Folkeminne frå Søgne*. Norsk Folkeminnelags skrifter 103. Oslo: Norsk folkeminnelag.
- Mortensson-Egnund, Ivar, overs. 1908. "Kvæde om Helge Hjørwards-son." *Edda-kvæde. Norrøne fornsongar 2. Kjempekvæde*. s. 39–51. Oslo: Samlaget.
- Mundal, Else. 1975. *Fylgjemotiva i norrøn litteratur*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Mørch, Andreas. 1932. *Frå gamle dagar. Folkeminne frå Sigdal og Eggedal*. Norsk Folkeminnelags skrifter 27. Oslo: Norsk folkeminnelag.
- Opedal, Haldor O. 1930. *Makter og menneske: Folkeminne ifrå Hardanger II*. Norsk Folkeminnelags skrifter 32. Oslo: Norsk folkeminnelag.
- . 1934. *Makter og menneske: Folkeminne ifrå Hardanger II*. Norsk Folkeminnelags skrifter 32. Oslo: Norsk folkeminnelag.
- Raudvere, Catharina. 1993. *Föreställningar om maran i nordisk folketro*. Doktorgradsavhandling. Lund: Religionshistoriska avdelningen, Lunds universitet.
- Reichborn-Kjennerud, Ingjald. 1927. "Mara". *Syn og Segn* årg. 33 s. 86–89.
- Salomonsen, Jone. 2003. "Fra hedendom til kristendom – eller er vi fortsatt "hedningekristne"? En argumentativ revy over nyere norrøn religionsforskning og dens utfordringer til teologien". *Norsk Teologisk Tidsskrift*. nr. 3, vol. 104, s. 147–78.
- Steblyn-Kamenskij, Mihail Ivanovič. 1975. *Islendingesogene og vi*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Steinsland, Gro. 1991. *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi: en analyse av hierogami-myten i Skírnismál, Ynglingatal, Háleygjatal og Hyndluljóð*. Oslo: Solum.
- . 1997. *Eros og død i norrøne myter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- . 2005. *Norrøn religion*. Oslo: Pax Forlag.
- Strompdal, Knut. 1929. *Gamalt frå Helgeland*. Norsk Folkeminnelags skrifter 19. Oslo: Norsk folkeminnelag.
- Strömbäck, Dag. 1935. *Sejd: textstudier i nordisk religionshistoria*. Uppsala: Swedish Science Press.
- . 1975. "The Concept of the Soul in Nordic Tradition". *Arv. Tidskrift för nordisk folkminnesforskning* 31, 5–22. Stockholm.
- . 1977. "Ein Beitrag zu den älteren Vorstellungen von der mara." *Arv. Tidskrift för nordisk folkminnesforskning* 32–33. Stockholm.

- . 2000 [1935]. *Sejd. Och andra studier i nordisk själsuppfattning*. Uppsala: Swedish Science Press.
- Snorri Sturluson. 1848. *Edda Snorra Sturlusonar 1*. Formali, Gylfaginning, Bragarædur, Skaldskaparmal et Hattatal. Hafnia: Legatum Arnamagnæani.
- . 1971. “Gylfaginning”. *Edda. Gylfaginning og prosafortellingene av Skáldskaparmál* red. Anne Holtsmark og Jón Helgasson. Oslo: Dreyers forlag; Stockholm: Läromedelsförlagen; København: Ejnar Munksgaard.
- . 1998. “Skáldskaparmál”. Anthony Faulkes, red. London: Viking Society for Northern Research, University College London.
- . 1999. “Ynglinga saga”. Jon Gunnar Jørgensen, red: *Ynglinga saga etter Kringla (AM 35 fol)*. Oslo: Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- . “Nafnapulur” i Skáldskaparmál. Fragment. *AM. 748 I, 4to. (Ny kgl. sml. 1112, fol.)*
- . “Nafnapulur” i Skáldskaparmál. Fragment. *AM. 757, 4to. (Ny kgl. sml. 1124, fol. 2 (s.1–145) III)*
- . “Nafnapulur” i Skáldskaparmál. Fragment. *1e3 fol.* København. Sverdrup, Jakob, red. 1912. *Soga um øyrbyggjerne*. Gamalnorske bokverk 10. Oslo: Samlaget.
- Sørensen, Preben Meulengracht. 1980. *Norrønt mid: Forestillingen om den umandige mand i de islandske sagaer*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- . 1993. *Fortelling og ære: studier i islendingesagaer*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Vilhjálmur Finsen, red. 1852. *Grágás. Islændernes Lovbog i Fristatens Tid*. København: Brødrene Berlings Bogtrykkeri.
- Vogt, Judith. 1981. *Svensk-norsk ordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- de Vries, Jan 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch Leiden*. Leiden: E.J. Brill.

Summary

In Norwegian folklore, Mare is described in different, sometimes contradictory ways. Therefore, the mare's appearance is difficult to understand and interpret in a coherent way. However, if one sees the mare-tradition in light of Norse mythology and Norse sources where it

is told about various riding-beings, it is possible form a connection between all mare descriptions in Norwegian folklore. The mare's appearance has an erotic undertone that is often associated with extreme violence. Although death is associated with eroticism in many cultures, also in Norse according to Gro Steinsland, it would be too rash to jump to the conclusion that the mare would cause coveted ecstasy. The Norse sources and Norwegian folklore gives a reason to interpret the mare's actions as lethal lust that was unwanted by the counterpart. The mare may have been an expression of free female sexuality that seemed murky and problematic on a personal level and posing a danger to the whole of society, and therefore had to be suppressed. In this article the mare-tradition is interpreted in the light of the Norse sources in order to create a cohesive interpretation of the mare, where the earlier attitude to free female sexuality is central.

Inga Bērziņa
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier
HF-bygget, Sydneplassen 7
Postboks 7805
NO-5020 Bergen
inga.berzina@uib.no

Adnominale genitivkonstruksjoner i mellomnorske diplomer

Av Dinara Alieva

Artikkelen tar for seg utvikling av adnominale genitivkonstruksjoner i mellomnorsk. Eksemplene på konstruksjoner stammer fra *Diplomatarium Norvegicum* og tilhører to tidsperioder: 1375 til 1400 og 1475 til 1500. Analysen tar utgangspunkt i kognitiv grammatikk av Ronald Langacker. Utviklingen til ulike konstruksjoner settes i sammenheng med konstruksjonenes semantiske egenskaper. Vekten i undersøkelsen legges på attributtets posisjon foran eller etter kjernen. Basert på semantikk deles konstruksjonene i: 1) possessive, 2) partitive og pseudopartitive, 3) klassifiserende. Analysen viser at: 1) i possessive konstruksjoner, som i norrønt har en tendens til etterstilling av attributtet, blir foranstilt attributt stadig vanligere; 2) pseudopartitive konstruksjoner mister genitivmarkering; 3) klassifiserende konstruksjoner gjennomgår ingen store endringer: attributtet i slike konstruksjoner plasseres foran kjernen i materialet fra begge perioder. I motsetning til possessive konstruksjoner, som får den samme strukturen, er klassifiserende konstruksjoner utsatt for leksikalisering.

1 Innledning

Artikkelen er basert på en masteroppgave (Alieva 2013) og tar for seg endringene i strukturen til adnominale genitivkonstruksjoner i et utvalg av mellomnorske diplomer. Det har aldri vært gjennomført noen helhetlig undersøkelse av mellomnorske genitivkonstruksjoner før. Tidligere beskrivelser konsentrerer seg om bruk av genitivmarkøren (Indrebø 1951, Grøtvedt 1974), mens hovedvekten i denne undersøkelsen legges på leddstilling i genitivkonstruksjoner. Forskningsmaterialet består av tekster fra *Diplomatarium Norvegicum* (DN). Tekstene stammer fra Østlandet og tilhører to tidsperioder, 1375 til 1400 og 1475 til 1500.

Som teoretisk fundament brukes kognitiv grammatikk, en grammatisk teori utviklet av Langacker. Teorien gir et nytt og spennende

perspektiv på genitivskonstruksjoner og andre possessive konstruksjoner. Den har tidligere vært anvendt i beskrivelsen av genitivskonstruksjoner i engelsk (for eksempel Langacker 2000, Taylor 2000), latvisk (Berg-Olsen 2005), gammelrussisk (Eckhoff 2007) og norrønt (Toft 2009). Denne undersøkelsen bygger først og fremst på analysen av norrøne possessive konstruksjoner gjennomført av Toft (2009).

Artikkelen består av fire deler. Del 1 presenterer kognitiv grammatikk og begreper brukt i analysen av genitivskonstruksjoner i denne undersøkelsen. Her beskrives struktur og semantiske egenskaper ved tre ulike typer av genitivskonstruksjoner. Del 2 er viet til beskrivelsen av materialet og metoder benyttet i analysen av adnominale genitivskonstruksjoner. Del 3 presenterer resultatene fra undersøkelsen. Her beskrives utviklingen av possessive, pseudopartitive og klassifiserende konstruksjoner i mellomnorsk. Artikkelen avsluttes med forslag til videre forskning (del 4).

1.1 Kognitiv teori i forskning på adnominale genitivskonstruksjoner

Som nevnt innledningsvis baseres analysen på kognitiv grammatikk. Ifølge denne teorien representerer språk den symbolske representasjonen av semantiske strukturer ved hjelp av fonologiske strukturer (Langacker 2008: 15). En symbolsk enhet defineres som en kombinasjon av en semantisk struktur og en fonologisk struktur (Langacker 2008: 5). Ordet *katt* består for eksempel av to slike strukturer, den semantiske (forestillingen om en katt), den fonologiske (en bestemt kombinasjon av vokaler og konsonanter, eller en skriftlig representasjon av denne kombinasjonen). Forbindelsen mellom de to sidene sikrer at den fonologiske strukturen *katt* framkaller forestillinger om en representant for en bestemt dyreart. Språket forstås innenfor kognitiv grammatikk som et inventar av symbolske enheter. På samme måte oppfattes også ulike typer genitivskonstruksjoner som symbolske enheter med en abstrakt fonologisk og en abstrakt semantisk struktur.

En genitivskonstruksjon består nødvendigvis av to elementer: kjerne og attributt. Den enheten i konstruksjonen som bestemmer hva konstruksjonen refererer til, kalles kjerne (Langacker 1987: 289). Genitivsattributtet innsnevrer og modifierer betydningen til kjernen på forskjellige måter og forenkler identifiseringen av referenten. Ordet *bil* kan for eksempel referere til en hvilken som helst bil, mens *Karis bil* refererer til et konkret objekt som tilhører en bestemt person.

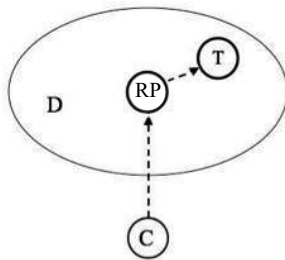
Basert på semantiske relasjoner mellom kjerne og attributt deles de undersøkte konstruksjonene opp i tre grupper: 1) possessive genitivskonstruksjoner, 2) partitive og pseudopartitive genitivskonstruksjoner, 3) klassifiserende genitivskonstruksjoner.

1.2 Possessive genitivskonstruksjoner

I den første gruppen av konstruksjoner viser attributtet til et objekt som brukes som referansepunkt (RP) for konstruksjonens referent. I (1) identifiseres for eksempel et objekt (jordstykke) gjennom dets forhold til en konkret person (Ogmund Gautesson).

- (1) *jordh Ogmunda Gautasonar* (DN I, 491¹)
 ‘jordstykket til Ogmund Gautesson’

Referansepunkt-teorien tar utgangspunkt i at visse fenomener i verden er kognitivt lette å identifisere for en bestemt betrakter, mens andre blir “observerbare” først når betrakteren vet hvor de fysisk eller mentalt befinner seg i forhold til allerede identifiserte fenomener. Innenfor kognitiv grammatikk kalles fenomenets evne til å bli identifisert eller lokalisert mentalt ‘saliens’ (eng. salience). Langacker (2000: 170) mener at menneskets kognisjon generelt bruker saliente objekter som referansepunkter for mindre saliente objekter. Jordstykket i (1) oppfattes sannsynligvis som mindre salient enn eieren, Ogmund Gautesson. Jf. uttrykket *Karis bror skal ut og fiske*, der *Kari* antagelig betegner en person som er kjent for begge samtalepartnere, mens *Karis bror* refererer til en person som i hvert fall én av samtalepartnerne har lite kjennskap til. Broren til Kari er mindre salient og kan følgelig identifiseres bare gjennom sitt forhold til Kari, et kognitivt sett mer framtrødende objekt.

1. Diplomatarium Norvegicum, bind I, diplom nr. 491.

Denne kognitive mekanismen kan illustreres med figur 1, der RP står for ‘reference point’, det vil si referansepunkt, T (target) betegner objektet som skal identifiseres, C (conceptualiser) refererer til personen som identifiserer objektet, og D (dominion) betegner alle konseptuelle enheter som RP gir tilgang til.

Tidligere undersøkelser av slike konstruksjoner (Taylor 2000: 211) viser at RP som oftest korrelerer med en høy grad av diskursiv og iboende topikalitet. Diskursiv topikalitet innebærer at enheten nevnes tidligere i teksten, mens iboende topikalitet korrelerer med animathet. Animate objekter (først og fremst mennesker) er generelt mer saliente enn inanimate, og er mer typiske referansepunkt.

Det kan også nevnes at kjernen i possessive konstruksjoner kan utgjøre en relasjonell enhet. Det betyr at den er uselvstendig og må kompletteres av attributtet for å kunne referere til et eller annet objekt. For eksempel kan ordet *venn* vanligvis ikke referere til noen konkret person, mens *Karis venn* derimot gjør det.

1.3 Partitive og pseudopartitive genitivkonstruksjoner

Kjernen i slike konstruksjoner er relasjonell og angir enten en del av et objekt (partitive konstruksjoner) eller objektets kvantitet (pseudopartitive konstruksjoner). Attributtet i partitive konstruksjoner utfyller den uselvstendige semantiske strukturen til den relasjonelle kjernen (Toft 2009: 226–28), jf. konstruksjonene i (2 a, b), der kjernene *pund* og *kualeighu* er referensielt uselvstendige kvantifiserende substantiver, og attributtet betegner objektet:

- (2) a. *æt pund maltz* (DN I, 530)
 ‘et pund malt’
- b. *fim kualeighu jardar* (DN III, 453)
 ‘fem kyrleige² jord’

Følgende trekk brukes som kriterier for slike konstruksjoner: 1) kjernen er et relasjonelt substantiv; 2) attributtet framstår ikke som RP. Siden det var få eksempler på partitive konstruksjoner i materialet, konsentrerer undersøkelsen seg om pseudopartitive konstruksjoner.

2. Verdimål for landskyld og jord som tilsvarte ei ku eller verdien av ei ku.

1.4 Klassifiserende genitivskonstruksjoner

Klassifiserende konstruksjoner skiller seg fra de øvrige genitivskonstruksjonene ved attributtets kategoriserende funksjon. Attributtet beskriver en bestemt egenskap ved objektet, og denne egenskapen danner grunnlaget for objektets tilhørighet til en bestemt klasse, jf. eksempelet i (3), som refererer til en dokumenttype (brev om odelsrett). Ifølge Taylor (2000: 281–83) baseres klassifiserende konstruksjoner på RP-skjemaet (figur 1), men i motsetning til possessive konstruksjoner er referenten i klassifiserende konstruksjoner ikke nødvendigvis spesifikk; slike konstruksjoner kan også referere til en type eller en klasse av objekter.

- (3) *odals breff* (DN III, 975)
 ‘brev om odelsrett’

1.5 Sammenheng mellom innholdet og den formelle strukturen i adnominale genitivskonstruksjoner

Toft (2009: 356) viser at innholdsmessige forskjeller mellom de tre kategoriene i norrønt korrelerer med formelle distinksjoner: attributtet i klassifiserende konstruksjoner har en tendens til å bli plassert foran kjernen, mens attributtet i de to øvrige kategoriene plasseres etter kjernen. I tillegg er klassifiserende konstruksjoner mer utsatt for leksikalisering.

Analysen av konstruksjonenes semantikk og deres formelle struktur (plasseringen av attributtet, bruk av artiklene og genitivsmarkøren) ligger også til grunn for undersøkelsen av mellomnorske genitivskonstruksjoner. Konklusjoner om utviklingen av konstruksjonene er basert på sammenligning av deres struktur i materialet fra 1375–1400 og 1475–1500. Undersøkelsen viser at de ovennevnte semantiske egenskapene også spiller en viktig rolle i utviklingen av genitivskonstruksjoner i mellomnorsk.

Presentasjonen av resultatene fra undersøkelsen vil innledes med en beskrivelse av forskningsmaterialet og metodene brukt i analysen.

2 Materiale og metoder

Det er viktig å understreke at undersøkelsen beskriver språklige trekk i det mellomnorske skriftlige materialet og ikke det mellomnorske

talemålet. Det er flere grunner til det: 1) Som Faarlund (1990: 16) påpeker, kan skriftlige tekster blant annet inneholde ulike arkaiske språklige trekk. Disse trekkene forekommer særlig ofte i formelfaste uttrykk, som det finnes mange av i diplomtekstene. 2) Hvis en bestemt konstruksjon ikke forekommer i korpuset, betyr det ikke nødvendigvis at den er umulig eller ikke kan forekomme i talemålet. Det kan også hende at fraværet av en konstruksjon i korpuset er tilfeldig (korpuset inneholder 819 genitivskonstruksjoner), eller at det for eksempel skyldes stilistiske krav. 3) Talemålet forandrer seg raskere enn skriftspråket. Ikke alle endringene som har foregått i det mellomnorske talemålet, kommer til syne i de skriftlige tekstene (Mørck 2013: 644). 4) Det mellomnorske skriftspråket ble utsatt for påvirkning fra utenlandske språk, og det kan være vanskelig å skille mellom hjemlige og innlånte språkformer i diplomene (mer om det kan leses hos Indrebø 1951: 168–69).

Forskningsmaterialet består av to tekstgrupper som stammer fra to forskjellige tidsperioder, nemlig 1375 til 1400 og 1475 til 1500. Begge periodene kan sies å tilhøre mellomnorsk tid, som strekker seg fra 1375 til 1500 (Mørck 2011: 32). For å avgrense materialet ble det bestemt å bruke diplomer utstedt på Østlandet, som var den viktigste landsdelen i mellomnorsk tid, både politisk og kulturelt sett (Mørck 2011: 36). Materialet består av omtrent like mange diplomer fra åtte forskjellige grupper: bispebrev, prestebrev, kongebrev, adelsbrev, lagmannsbrev, lensmannsbrev, borgerbrev og bondebrev. Tekstene fra de åtte gruppene stammer fra forskjellige sosiale miljøer og skiller seg fra hverandre innholdsmessig: mesteparten av bondebrevene handler for eksempel om jordoverdragelser, mens lagmannsbrev inneholder rettslige kjennelser (Mørck 2011: 34). Dette gjør materialet variert og mest mulig representativt for det mellomnorske skriftspråket.

Materialet fra den første perioden består av 84 tekster og inneholder 410 eksempler på genitivskonstruksjoner, mens materialet fra den andre perioden består av 112 tekster og inneholder 409 eksempler.

Genitivskonstruksjonene som befinner seg i formelfaste deler av diplommet, betraktes adskilt. Grunnen til det er at disse konstruksjonene utgjør halvparten av alle eksemplene på genitivskonstruksjoner i materialet, og at de i tillegg har en fast form. Å inkludere dem i den kvantitative analysen ville sterkt påvirke forskningsresultatene.

For å finne ut om det eksisterer korrelasjoner mellom endringer i konstruksjonenes struktur og deres innhold, var det nødvendig å ana-

lysere eksemplene både kvalitativt og kvantitativt. Eksempler på genitivskonstruksjoner fra de utvalgte tekstene ble lagret i en database. Følgende trekk ble markert i databasen:

- 1) kilde (bind- og brevnummer) og informasjon om når og hvor diplommet ble utstedt;
- 2) leddstillingen i konstruksjonen (etterstilt eller foranstilt attributt);
- 3) bestemthetsmarkering i konstruksjonen;
- 4) graden av animathet til både kjernen og attributtet basert på animathethierarkiet (se f.eks. Quirk mfl. 1985);
- 5) tilhørigheten til possessive, partitive eller klassifiserende konstruksjoner;
- 6) relasjonene konstruksjonen uttrykker (for eksempel relasjonene mellom eier og eiendomsobjektet, slektskapsforhold osv.).

Databasen inneholder i tillegg en del av konteksten, som er nødvendig for å gjøre uttrykket entydig.

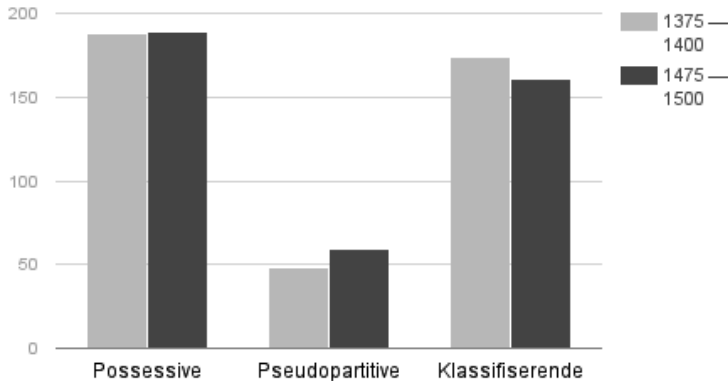
Endringene i den formelle strukturen til konstruksjonene (leddstilling, bruk av genitivsmarkøren og artiklene) settes i sammenheng med konstruksjonenes tilhørighet til en av de tre typene av konstruksjoner.

3 Resultater

I alt ble det analysert 819 genitivskonstruksjoner: 377 possessive konstruksjoner, 107 pseudopartitive konstruksjoner og 335 klassifiserende konstruksjoner (se figur 2). Genitivskonstruksjoner i faste uttrykk analyseres adskilt. Videre følger presentasjon av ulike genitivskonstruksjoner i korpuset.

3.1 Possessive konstruksjoner i mellomnorske diplomer

Undersøkelsen viser at **possessive konstruksjoner** i det analyserte materialet uttrykker en rekke ulike relasjoner: relasjoner mellom eiendom og eier, ulike relasjoner mellom mennesker (først og fremst slektskapsforhold), relasjoner mellom objekt og produsent osv. Attributtet i slike konstruksjoner kjennetegnes ved diskursiv og iboende topikalitet: det betegner vanligvis et menneske, nevnes tidligere i diskursen og har ofte bestemt artikkel. I norrønt følger attributtet i possessive konstruksjoner

Figur 2. Forekomst av ulike genitivkonstruksjoner i det analyserte materialet

sjoner *etter* kjernen (Toft 2009: 138). I mellomnorsk har attributtet derimot en tendens til å bli plassert foran kjernen (4 a). Tekstene fra den første perioden inneholder 188 eksempler på possessive konstruksjoner, og 75 av dem har et etterstilt attributt. Tekstene fra den andre perioden inneholder 189 eksempler, og attributtet er etterstilt i bare 48 av dem. Det indikerer at foranstilt attributt blir stadig vanligere i mellomnorsk. I tekstene fra den andre perioden er etterstilling av attributtet fortsatt vanlig i konstruksjoner som beskriver mellommenneskelige forhold (4 b). Resultatene fra analysen av de ulike konstruksjonstypene framstilles i tabell 1.

- (4) a. *æfter logmanz orskurde* (DN II, 533)
 ‘etter lagmannens avgjørelse’
- b. *Wn syster Knwtz* (DN VII, 518)
 ‘Unn, søstera til Knut’

3.2 Pseudopartitive konstruksjoner i mellomnorske diplomer

Tekstene fra de to periodene inneholder henholdsvis 48 og 59 eksempler på **pseudopartitive konstruksjoner**. Attributtet i slike konstruksjoner er ubestemt og plasseres etter kjernen (5 a). Undersøkelsen viser at mellomnorske konstruksjoner av denne typen mister genitivmarkering. I materialet fra den første perioden mangler bare 5 eksempler genitivmarkøren. I materialet fra den andre perioden er markøren borte i 43 eksempler (5 b).

ADNOMINALE GENITIVSKONSTRUKSJONER

Relasjoner som uttrykkes av konstruksjonen	1375 – 1400		1475 – 1500	
	Foranstilt attributt	Etterstilt attributt	Foranstilt attributt	Etterstilt attributt
Eier – eiendomsobjekt	14	9	36	1
Slektskapsforhold	2	7	14	12
Andre mellommenneskelige relasjoner	15	17	6	18
Objekt – egenskap	7	2	5	0
Objekt – produsent	33	15	44	5
Handling – subjekt	26	24	29	7
Handling – objekt	15	0	1	1
Helhet – komponent	1	1	6	4
I alt	113	75	141	48

Tabell 1. Ledstilling i possessive konstruksjoner i materialet fra de to tidsperiodene.

- (5) a. *æt pund maltz* (DN I, 530)
‘ett pund malt’
- b. *i tønne sildh* (DN II, 940)
‘1 tønne sild’

Kinn (2001: 202–4) betrakter bortfall av genitivsmarkøren som resultatet av en semantisk reanalyse. Det innebærer at det kvantifiserende ordet forstås snarere som attributt enn kjerne. Ifølge Kinn blir pseudopartitive konstruksjoner utsatt for reanalyse på grunn av sine semantiske egenskaper. Begge enheter i konstruksjonen beskriver det samme objektet: Kjernen angir objektets kvantitet, mens attributtet beskriver kvalitative egenskaper ved objektet. Det som gjennomgår en forandring i mellomnorsk, er referansen til konstruksjonen: Mens den norrøne pseudopartitive konstruksjonen refererer til objektets kvantitet, får den nye konstruksjonen en evne til å referere til selve objektet. Denne endringen kan skyldes at kvantitet er vanskeligere å konseptualisere enn kvalitative aspekter ved objektet, for eksempel form og materiale (Kinn

2001: 228).³ En annen mulig grunn til reanalysen er det faktumet at etterstilt attributt blir stadig mindre frekvent i mellomnorsk (Kinn 2001: 204). Resultatene fra undersøkelsen er framstilt i tabell 2. Tvetydige konstruksjoner er ikke tatt med i analysen.

1375 – 1400		1475 – 1500	
-Ø	Genitiv	-Ø	Genitiv
5	43	43	16

Tabell 2. Genitivsmarkering i pseudopartitive konstruksjoner fra de to tidsperiodene.

3.3 Klassifiserende konstruksjoner i mellomnorske diplomer

Tekstene fra de to periodene inneholder henholdsvis 174 og 161 eksempler på **klassifiserende konstruksjoner**. Slike konstruksjoner uttrykker som sagt en rekke ulike relasjoner: relasjoner mellom et objekt og objektets funksjon, relasjoner mellom et objekt og objektets kvantitet osv. Undersøkelsen viser at strukturen til slike konstruksjoner forblir intakt: i eksempler fra begge perioder plasseres attributtet foran kjernen (6 a, b). Denne strukturen var også karakteristisk for klassifiserende konstruksjoner i norrønt (Toft 2009).

Materialet inneholder belegg på leksikalisering av slike konstruksjoner. De framstilles skriftlig enten som en kombinasjon av to eller flere ord eller som ett ord (6 a, b). Denne variasjonen tyder på at slike konstruksjoner kan oppfattes av skriveren både som én enhet og som en kombinasjon av to enheter.

(6) a. *aina pilgrimsferdh* (DN XI, 70)
 ‘en pilegrimsreise’

b. *landz koup* (DN II, 963)
 ‘kjøp av land’

Materialet inneholder også andre belegg på leksikalisering av konstruksjonen. Jf. eksemplene i (7).

3. Reanalysen skjer først og fremst i konstruksjoner der kjernen betegner en måleenhet som ikke kan referere til fysiske objekter (for eksempel *pund*, og ikke *tønne*).

(7) a. *v aura bool* (DN VII, 495)
 ‘5 øresbol’

b. *ii øyris bool* (DN II, 953)
 ‘to øresbol’

Det er iøynefallende ved uttrykket i (7 b) at *øyris*, i motsetning til *aura* i (7 a), står i entallsform istedenfor flertallsform, som tallordet *ii* skulle tilsi. Sannsynligvis reanalyseres *øyris bool* som en sammensetning. Genitivskonstruksjonen oppfattes som en konstruksjon bestående av kvantorordet *ii* og flertallsformen av sammensetningen *øyris bool*. Denne utviklingen førte antagelig til oppkomsten av moderne norske uttrykk av typen *tre øresbol*, *fire markebol* osv. Tekstene fra den andre perioden inneholder 37 liknende eksempler, som vitner om at konstruksjonen gjennomgår leksikalisering.

Et annet formelt trekk som skiller mellomnorske klassifiserende konstruksjoner fra de øvrige genitivskonstruksjonene, er knyttet til bruk av artikler og demonstrativer: de brukes av og til som bestemmere for hele konstruksjonen, noe som kommer til syne i at de har den samme bøyningsformen som kjernen. Jf. eksemplene i (8 a, b).

(8) a. *æina pilagrimsfærdh* (DN XI, 70)
 ‘en pilegrimsreise’

b. *paa landz bygdhen* (DN II, 963)
 ‘på landsbygda’

Det er likevel vanskelig å si hvilke funksjoner artikler og demonstrativer har i de analyserte konstruksjonene og hvilken rolle de spiller i leksikalisering av konstruksjoner, ettersom bruk av artiklene i mellomnorske genitivskonstruksjoner helst bør analyseres i sammenheng med generell bruk av artiklene i mellomnorske diplomer.

3.4 Genitivskonstruksjoner i formelfaste deler av mellomnorske diplomer

Som forventet viser undersøkelsen at konstruksjoner som befinner seg i formelfaste deler av diplommet, forblir intakte. For eksempel ble den sterkt leksikaliserende konstruksjonen *Guds og sin hilsen* tatt i bruk lenge før begynnelsen av den mellomnorske perioden (Hamre 1972: 39) og har ikke

gjennomgått noen forandringer i løpet av mellomnorsk tid, jf. eksemplene (9 a) og (9 b), som tilhører henholdsvis 1376 og 1475.

(9) a. *quædiu guds ok sinæ* (DN V, 303)
'Guds og sin hilsen'

b. *qwædiw gudes ok sine* (DN IX, 369)
'Guds og sin hilsen'

3.4 Oppsummering

Undersøkelsen av genitivkonstruksjonene fra de to periodene viser følgende:

- 1) Foranstilt attributt blir stadig vanligere i mellomnorske possessive genitivkonstruksjoner.
- 2) I pseudopartitive konstruksjoner forblir plasseringen av attributtet intakt: den er plassert etter kjernen i materialet fra begge periodene. Et særtrekk ved mellomnorske pseudopartitive konstruksjoner er bortfall av genitivmarkering.
- 3) Plasseringen av attributtet i klassifiserende genitivkonstruksjoner forblir intakt: i eksempler fra begge periodene plasseres det foran kjernen. Undersøkelsen viser at disse konstruksjonene har en tendens til leksikalisering.
- 4) Genitivkonstruksjoner i faste uttrykk, som ble analysert adskilt, forblir intakte.

4 Forslag til videre forskning

Blant spørsmålene som forblir uavklart, bør man først og fremst nevne bortfallet av genitivmarkøren i pseudopartitive konstruksjoner. Det skyldes at den første delen av materialet inneholder altfor få eksempler på konstruksjoner uten genitivmarkøren, og i materialet fra 1475 til 1500 finnes det bare én konstruksjon som fortsatt forekommer med genitivmarkøren. For å finne ut mer om denne endringens forløp er det nødvendig å utvide korpuset og analysere konstruksjoner som stammer fra tidsperioden 1400 til 1475.

Et annet interessant aspekt ved konstruksjonenes form er forekomsten av artikler. Bruk av artikler bør imidlertid betraktes i forbindelse med generell bruk av artikler i mellomnorsk: For å trekke konklusjoner om hvilke funksjoner en artikkel har i en konstruksjon, er det nødvendig å vite hvilke funksjoner den vanligvis uttrykker i språket. For øvrig kan undersøkelsen av utviklingen til genitivskonstruksjonene i mellomnorsk suppleres med en undersøkelse av visse preposisjonelle konstruksjoner som uttrykker det samme innholdet som genitivskonstruksjoner.

Litteratur

- Alieva, Dinara. 2013. Adnominale genitivskonstruksjoner i mellomnorsk: En korpusbasert undersøkelse. Upublisert masteroppgave, Universitetet i Oslo.
- Berg-Olsen, Sturla. 2005. *The Latvian dative and genitive: A Cognitive Grammar account*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Oslo.
- Eckhoff, Hanne Martine. 2007. *Old Russian possessive constructions: A construction grammar account*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Oslo.
- Faarlund, Jan Terje. 1990. *Syntactic change: toward a theory of historical syntax*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Grøtvedt, Per Nyquist. 1974. *Skrift og tale i mellomnorske diplomer fra Folden-området 1350–1450*. Bd. 3. Skrifter frå Norsk Målførearkiv, 28. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hamre, Lars. 1972. *Innføring i diplomatikk*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Indrebø, Gustav. 1951. *Norsk målsoga*. Bergen: A.S. John Griegs boktrykkeri.
- Kinn, Torodd. 2001. *Pseudopartitives in Norwegian*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Bergen.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar, vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- . 2000. *Grammar and Conceptualization*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- . 2008. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. New York: Oxford.
- Mørck, Endre 2011. *Leddstillinga i mellomnorske heilsetninger. Funksjons- og feltanalyse og materialpresentasjon*. Oslo: Novus.

- . 2013. “Mellomnorsk språk.” I: *Handbok i norrøn filologi*, red. Odd Einar Haugen, 640–91. Bergen: Fagbokforlaget.
- Quirk, Randolph, Sydney Greenbaum, Geoffrey Leech, & Jan Svartvik. 1985. *A comprehensive grammar of the English language*. London: Longman.
- Taylor, John R. 2000. *Possessives in English: An Exploration in Cognitive Grammar*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Toft, Ellen Hellebostad. 2009. *Adnominal and adverbial genitive constructions in Old Norse: a cognitive construction grammar account*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Oslo.

Abstract

The article describes the development of adnominal genitive constructions in Middle Norwegian. Examples of constructions stem from *Diplomatarium Norvegicum* and belong to two time periods: 1375–1400 and 1475–1500. The analysis is based on Cognitive Grammar developed by Ronald Langacker and reveals a connection between the development of different types of constructions and their semantic properties. This study concentrates on the position of the attribute before or after the head. Based on their meaning, constructions are divided into: 1) possessive, 2) partitive and pseudopartitive, 3) classifying. The analysis shows that: 1) in possessive constructions, which in Old Norse had an attribute in postposition, the position of the attribute before the head gradually becomes more and more frequent; 2) pseudopartitive constructions lose genitive marking; 3) the structure of classifying constructions remains intact: the attribute in such constructions precedes the head in the texts from both periods. Unlike possessive constructions, which acquire the same structure, these constructions are prone to lexicalisation.

Dinara Alieva
Rolf E. Stenersens allé 38B H0312
NO-0858 Oslo
dinar963@gmail.com

Bokmålsavvik frå nynorsknorma i sjetteklassetekstar

Av Eli Bjørhusdal og Gudrun Kløve Juuhl

Føremålet med artikkelen er å undersøkje bokmålssamanfall som ein faktor i tekstar av elevar med nynorsk som hovudmål, for å leggja eit empirisk grunnlag for å diskutera om nynorskelevar har andre opplæringsbehov når det gjeld språk og skrivning enn bokmålelevar. Materialet er 113 tekstar skrivne av 26 nynorskelevar på sjette årssteget, fordelte på seks skular, frå skuleåret 2012–13 (samla inn av Normprosjektet). Normavvik er registrerte i 55 feiltypekategoriar.

Totalt viser granskinga eit gjennomsnitt på 9,8 avvik per 100 ord, som er dobbelt så mange avvik som i Geirr Wiggens rettskrivingsundersøking av sjetteklassetekstar frå 1978–79. Av denne totalen er 43 prosent samanfallande med bokmålsnorma (4,2 avvik per 100 ord).

Dermed opnar studien for å sjå bokmål som ein faktor i nynorskelevar si rettskriving. Han gjev eit grunnlag for å undersøkje og teoretisera omkring denne faktoren og såleis for å diskutera ein eigen språkdiraktikk for elevar med nynorsk som hovudmål.

1 Innleiing

Fleire granskingar av skriveferdigheit har peikt på bokmålsinnslag i nynorske elevtekstar (sjå Matre mfl. 2011 og Skjelten 2013), men dette har i liten grad vorte tematisert av norsk skrive- og språklæringsdidaktikk. Føremålet med denne granskinga er å undersøkje bokmålssamanfall som ein faktor i tekstar av nynorskelevar for å leggja eit empirisk grunnlag for eit ordskifte om nynorskelevar har andre opplæringsbehov når det gjeld språk og skrivning enn det bokmålelevar har. Problemstillinga er *i kva grad og på kva vis bokmålssamanfall er ein faktor i nynorskelevars meistring av formverk og rettskriving*.

Materialet for undersøkinga er sjetteklassetekstar av nynorskelevar frå *Normprosjektet: Developing national standards for the assessment of*

writing. A tool for teaching and learning (Berge og Skar 2015, Evensen mfl. 2016). Tekstane i undersøkinga er frå det såkalla intensivutvalet og ein kontrollskule frå det fyrste intervensjonsåret (sjå avsnitt 3).

Undersøkinga må ikkje sjåast som framlegg til ein didaktisk praksis – dette er ei kartlegging av førekomstar av normavvik i eit materiale for å gje grunnlag for ein diskusjon. Eit språkdidaktisk utviklingsarbeid som tek utgangspunkt i nynorskelevar sine behov for å skriva rett og godt på fyrsteskriftspråket sitt, må innehalda mange fleire element enn summative vurderingar av elevtekstar.

2 Bakgrunn

Observasjonar i fleire undersøkingar av skrivedugleiken til norske elevar peikar på samanfall med bokmålsnorma i rettskriving og formverk hjå elevar med nynorsk som hovudmål. Det gjeld til dømes undersøkingane til Aud Søyland og Sidsel M. Skjelten frå KAL-materialet og Synnøve Matre mfl. sitt forprosjekt til Normprosjektet (Søyland 2002, Matre mfl. 2011, Skjelten 2013). Granskingar av studenttekstar som syner ein liknande tendens, er fleire studiar av Jan Olav Fretland (2011, 2015), og arbeid av Lars Vassenden (1994) og Tormod Stauri (upublisert).

Geirr Wiggens avhandling om rettskrivingsavvik hjå austnorske barneskuleelevar frå 1992 som analyserer eit materiale frå 1978/79, er eit av dei viktigaste arbeida om skriftnormavvik hjå norske elevar. Her granska Wiggen mellom anna bokmålsnorm- og talemålssamanfallande avvik i nynorsktekstar. Han fann at 31,3 prosent av dei grafematiske avvika hjå nynorskelevar fall saman med *både* elevens talemål og bokmål, medan 18,1 prosent av avvika var 'reine' bokmålssamanfall. Til samanlikning fall 1,1 prosent av avvika hjå bokmålelevar saman med nynorsknorma (Wiggen 1992: 149). Nynorskelevane skriv «relativt flere ord normavvikende» enn bokmålelevane, er ei av oppsummeringane i arbeidet (Wiggen 1992: 109).

Wiggens eldre gransking og dei nyare observasjonane til Søyland, Skjelten og Matre mfl. er i liten grad fylgde opp av sjølvstendige undersøkingar med nynorskelevar si meistring av formverk og rettskriving i eige hovudmål som tema. Den formelle språkmeistringa til nynorskelevar har heller ikkje vore tematisert av norskdidaktikken slik han kjem til uttrykk i titlar som *Språkdidaktikk for norsklærere* (Nergård og Tonne

2008), *Norskdidaktikk* (Fjørtoft 2014), og *Norsk boka 1 og 2* (Jansson og Traavik 2014 a og b), jamvel om dei to siste rett nok nemner at nynorsk- og bokmålslevar har ulike utfordringar.

Nynorskelevar sine utfordringar med bokmålsnorma kan i nokon mon samanliknast med det som vert kalla *transfer* i andrespråksforskinga. Termen vert vanlegvis nytta om den påverknaden som fyrstespråket (S1) har på innlæraren si utføring og/eller utvikling av eit gjeve målspråk (S2) (Odlin 1989, Smith 1994). Somme andrespråksforskarar snakkar også om «reverse or backward transfer», som viser til S2-effektar på S1 (Cook 2003: 1, sjå òg Smith 1994: 13, De Angelis og Selinker 2001: 42). Kanskje kunne ein karakterisera samanfall med bokmålsnorma i nynorsktekstar som nettopp *reversert transfer*, eventuelt ein type majoritetsspråk-interferens. Det er då heller ikkje uvanleg at grammatikken og vokabularet til mindretalsspråk er utsett for påverknad frå majoritetsspråk (Nettle og Romaine 2000: 53ff). Studiar av majoritetsspråkpåverknad på mindretalsspråk dreier seg til dømes om spansk i katalansk (Cicres, Llach og de Ribot 2014) og engelsk i irsk (Péterváry mfl. 2014). Me vil likevel unngå termar som *interferens* eller *transfer*, fordi me ikkje har empirisk grunnlag for å forklara samanfalla med bokmålsnorma. Såleis held me oss til det meir deskriptive omgrepet (*norm*)*samanfall*.

Fordi problemstillinga ikkje berre handlar om i kva grad me finn bokmålssamanfall i nynorske elevtekstar, men også i kva slags språkdrag me finn dette samanfallet, har me registrert og kategorisert avvik ut frå ei brei vifte av fonologiske/ortografiske og morfologiske kategoriar.

3 Materiale og metode

3.1 Kvifor mellomsteget?

Materialet består av 113 elevtekstar skrivne av 26 nynorskelevar, fordelte på seks skular. Alle tekstane er skrivne på 6. klassesteget skuleåret 2012–13. Det er både forteljande tekstar og saktekstar, og materialet er sortert etter kva skrivehandlingar skriveoppgåvene er meinte å initiere, døme er ‘å reflektera’ og ‘å overtyda’. Skrivehandlingane er baserte på modellen Skrivehjulet (sjå Matre og Solheim 2014 for ei utgreiing om skrivehandlingane og Skrivehjulet).

Det er fleire grunnar til at undersøkinga er knytt til mellomsteget. Ein grunn er læreplanen i norsk. Etter mellomsteget set læreplanen i

norsk opp kompetansemål for meistring av formverk og rettskriving (Kunnskapsdepartementet 2013). Dette samsvarer òg med forventningsnormene i Normprosjektet, der det mellom anna er sett eit mål om å meistra bøyingsverket i hovudmål etter 4. steget, ortografisk skriving etter 7. (slik det er skildra på nettsidene til prosjektet).

På tidlegare årssteg er ikkje meistring av rettskriving og formverk tematisert av læreplanen. Det er altså ikkje forventningar til at elevane skal kunna dette, fokus ligg på den fyrste lese- og skriveopplæringa.

Å gjennomføra undersøkinga på mellomsteget er også knytt til den didaktiske ambisjonen for prosjektet: å leggja eit grunnlag for å utvikla verktøy for norsklærarar i nynorskklassar til bruk i arbeid med språklæring. På mellomsteget har elevar rett til opplæring i og på hovudmålet sitt og til å gå i eiga gruppe, medan denne retten opphøyrer når dei kjem til ungdomsskulen. Det er difor grunn til å tru at det vil vera betre institusjonelle vilkår for språkopplæring i nynorsk for nynorskelevar på mellomsteget enn seinare i skuleløpet.

3.2 *Materiale*

Å gjera undersøkinga på mellomsteget gjer det òg mogleg å nytta allereie innsamla korpus: elevtekstane i Normprosjektet.¹

Dei 113 tekstane av dei 26 6. klassingane med nynorsk som hovudmål utgjer den såkalla ‘intensivdelen’ av det innsamla materialet for den aktuelle elevgruppa i Normprosjektet pluss ein tekst frå kvar av ni elevar frå kontrollskulen W (sjå ei drøfting av eventuelle problem ved dette i avsnitt 4.2). Normprosjektet er eit intervensjonsprosjekt ved 20 skular frå heile landet i tillegg til fire kontrollskular. Det er samla inn elevtekstar gjennom året frå 697 6. klassingar (gruppa vert omtala som 600-elevar i Normprosjektet). Tekstane er skrivne og samla inn skuleåret 2012/13. Av desse er det tilfeldig trekt ut eit intensivutval på 12,3 prosent av elevane, og det er tekstane deira som er lagde inn i ein database og tilgjengeleggjorde for anna forskning. Nynorskelevane representerer seks ulike skular i både kjerneområde og randsoner (sjå Berge og Skar 2015: 10–13 for utdjujing om utvalskriterium).

1. Me er takksame for at me har fått lov til å knyta oss til Normprosjektet som satellittforskarar. Dette har både gjeve tilgjenge til eit interessant materiale og ein verdifull forskarfellesskap. Me takkar også Mass Soldal Lund og Terje Myklebust for rekehjelp.

Materialet vårt inneheld ikkje alle tekstane som er registrerte som nynorsktekstar på 6. steget i databasen til Normprosjektet. Ein del tekstar var registrerte i basen, men låg då me gjorde undersøkinga, ikkje inne i fulltekst og kunne difor ikkje undersøkjast. To tekstar er utelatne av di dei var skrivne på bokmål. 11 tekstar er utelatne av di dei var andreversjonar skrivne etter lærarrespons. Ein er utelaten fordi han såg ut til å bestå av både kladd og innføring.

I Normprosjektet vert elevtekstar vurderte ut frå sju vurderingsområde, der eitt handlar om formverk og rettskriving. Prosjektet har etablert mål for kva elevar er forventa å meistra, ved at lærarar har eksplisitt sine forventningar til ferdigheiter i ulike kategoriar. Elevane si meistring av desse forventningsnormene er så vurderte av lærarar ut frå ein femdelt skala (sjå Normprosjektets nettsider, Evensen mfl. 2016 og Matre og Solheim 2015 for utgreiing om metoden). Lærarane sine vurderingar av elevtekstane er undersøkte og kvantifiserte, også når det gjeld kategoriane formverk og rettskriving (sjå til dømes Berge og Skar 2015, dessutan arbeider Hjalmar Eiksund med kvantifiserte vurderingar i kategoriane formverk og rettskriving i sitt doktorgradsprosjekt). Det er likevel ikkje før no gjort systematiske undersøkingar av normmeistring og normavvik i dei nynorske elevtekstane.

Denne undersøkinga vil bidra til å seia noko om ei gruppe elevar (nynorskelevar) på 6. steget si meistring av ein av vurderingskategoriane i prosjektet, og kan difor vera eit nyttig supplement til lærarvurderingane når det gjeld vurderingskriteria for denne kategorien.

3.3 Metode

I undersøkinga har me registrert avvik frå nynorsknorma i elevtekstar og kategorisert desse. Sidan elevtekstane er skrivne skuleåret 2012–13, har nynorskrettskrivinga både før og etter endringa i 2012 lege til grunn. Såleis er berre ord og former som korkje samsvarer med nynorsknorma før eller etter 2012, merkte som avvik.² Desse omsyna er vektlagde: *breidd* (å få med flest moglege ulike avvik), *bokmålsamanfall* (om avviket fell saman med bokmålsnorma eller ikkje), om avviket fyrst og fremst gjeld skrivemåten/attgjevinga av lydar, altså *fonologi/ortografi*, eller om det er knytt til *bøyingverket* (morfologi). Problem med *samansette ord* er ein

2. Med eitt unntak som vert gjort greie for nedanfor (tilhøvet mellom totalt avviksomfang og bokmålsavvik i bøyingverket).

annan morfologisk kategori. Me har også ein ueinsarta kategori som gjeld *heile ord*.

For dei fonologiske/ortografiske avvika har me for det meste operert med binære bokmålssamanfall/ikkje bokmålssamanfall-kategoriar. Eit døme er par-kategoriane: *monoftong istf. diftong i alle ordklassar, samanfall bokmål* og *monoftong istf. diftong i alle ordklassar, ikkje samanfall bokmål*. Eit anna døme er kategoriane *feil med dobbel konsonant, samanfall bokmål* og *feil med dobbel konsonant, ikkje samanfall bokmål*. Det har ikkje alltid vore relevant å dela i bokmåls-/ikkje bokmålssamanfall-kategoriar, til dømes når det gjeld normrett skrivning av *og/å* og *kj/skj*.

Dei morfologiske avvika vart ikkje delte inn i slike par-kategoriar før gjennomgangen av tekstane. Kategoriseringa i bokmålsamanfall og ikkje-bokmålssamanfall er ein analytisk operasjon som vart gjort etter sjølv kartlegginga, såleis at me etter dataarbeidet vurderte til dømes kategorien *bankjønnsord og substantiv på -ing får -er/-ene i fleirtal* som bokmålssamanfall. Nokre av dei morfologiske kategoriane er ikkje like klare. Det gjeld til dømes fleire verbkategoriar, som *svake verb vert bøygde sterkt i preteritum og anna fortid* og *st-verb bøygde feil i alle tider*. Her vil nokre avvik representera bokmålssamanfall og andre ikkje, slik at dei prinsipielt kunne vore delte i par-kategoriar (sjå avsnitt 4.2 nedanfor).

Ordkategoriane er *feil val av leksem eller form, ikkje samanfall bokmål* og *leksemet som vert nytta, er ikkje i tråd med nynorsknorma, samanfall bokmål* og *andre ordfeil*. Både parkategoriane *feil val av ord* og *andre ordfeil* kan vera vanskelege å avgrensa klart mot fonologi-/ortografikategoriane, noko me kjem attende til (jf. avsnitt 4.2). Slike kategoriseringsvanskar har ikkje noko å seia for vurderinga av andelen bokmålssamanfall, men syner at det er avgrensingsproblem mellom dei ulike hovudkategoriane.

Studien har ikkje eigne kategoriar for talemålsavvik. Dette skil granskinga vår frå Wiggens avhandling (Wiggen 1992). Den har ei meir kompleks kategorisering av normavvik i elevtekstar, som også er basert på kunnskap om talemålet til elevane. Slike data har ikkje me. Det er prinsipielt umogleg å slutta kvar dei ulike avvika kjem frå ut frå ein empiri som berre er skrivne tekstar, og ut frå at me ikkje har tilgjenge til systematiske data om einskildelevane sin sosiolingvistiske bakgrunn. Det tyder ikkje at me held det for usannsynleg at talemålet til elevane, gjennom bruk av fonologiske stavestrategiar, kan vera med og årsaksforklara

ei større eller mindre mengd av normavvika – både i kategoriar for bokmålssamanfall og ikkje-bokmålssamanfall. Ved å kartleggja og peika på den substansielle andelen bokmålssamanfall, som det er prinsipielt mogleg å seia noko om ut frå skrivne tekstar åleine, lyfter me fram eit trekk ved nynorskelevar si skriveutvikling som er underutforska, og me peikar i diskusjonen på korleis dette trekket er rimeleg å forstå.

3.4 Atterhald og innvendingar

At materialet består av tekstar frå relativt få elevar og at kvar elev er representert med ulik tekstmengd, gjer det uklårt kva den samla avviksprosenten eigentleg fortel oss: Skildrar han bestemte skribentar sine ferdigheiter eller eit meir ålment nivå på elevtekstar på dette steget? Gjeve den ulike tekstmengda vil ulike skribentar få ulik innverknad på det samla resultatet. Det vil særleg vera problematisk dersom det er svært store skilnader mellom elevane når det gjeld meistring av norma.

Å berre velja ut ein tekst frå kvar elev (inngangsteksten ved starten av undersøkinga) ville gjeve meir stringens. Då ville likevel materialet utgjera mange færre tekstar, og såleis ville me også ha fanga eit mindre mangfald av moglege avvik – som jo er ein del av ambisjonen med undersøkinga. Eit anna argument for å ta med fleire tekstar frå kvar elev er at tekstane er skrivne med utgangspunkt i ulike skrivehandlingar. Det er velkjent at skrivehandlingar ber med seg ulike preferansar når det gjeld ordtilfang og grammatiske ovringar (Martin 1998, 1998 [1993], Siljan 2011, Håland 2013).

For å kompensera for denne avgrensinga har me i tillegg til å sjå heile materialet under eitt også sett på normavvik og delen av bokmålssamanfallavvik per 100 ord per elev.

Ei anna avgrensing dreier seg om at tekstane i materialet (bortsett frå W-skulen) er tekstar skrivne gjennom eit læringsforløp. Ein kan tenkja seg at elevane vart betre når det galdt formverk og rettskriving gjennom dette løpet. Det vil i så fall vera i tråd med dei ålmenne resultatata frå

3. At elevane er representerte med ulik tekstmengd, skuldast prosjektdesignet til Normprosjektet, der det er samla inn tekstar frå eit læringsforløp frå alle skulane utanom kontrollskulen «W», der det berre er samla inn inngangs- og utgangsdata som nettopp kontroll. For dei deltakande elevane har prosjektet samla inn inngangs- og utgangstekstar samt ein tekst i kvar skrivehandling gjennom året, men når dette vert gjennomført som ein del av det vanlege skuleåret, vert det svinn når elevar er borte osv. Materialet er altså ikkje bygt opp med tanke på ei slik undersøking som me gjer.

Normprosjektet (Berge og Skar 2015). Ein kan dermed innvenda at det er urimeleg å leggja tekstar frå ulike punkt i eit læringsforløp saman i ein bunke og rekna prosent frå dette. For å møte denne innvendinga har me samanlikna den totale avviksmengda og bokmålsamanfalldelen av denne både i inngangstekstar og tekstar produserte seint i skuleåret til dei elevane som er representerte med slike tekstar (elevane deltok i prosjektet også på 7. steget, så me har ikkje utgangstekstar i materialet vårt). Om det er ei signifikant betring, må me ta omsyn til det.

Det kunne òg vera interessant å studera tilhøvet mellom normavvik og normfylgning, slik Astrid Skaathun gjer i si undersøking av staveferdigheiter hjå (bokmåls-)elevar i barneskulen (2007). Det ville gje eit rikare bilete av elevane sin kompetanse, og eit grunnlag for å diskutera i kor stor grad dei gjer feil. Men det ville òg vera eit mykje større arbeid.

Trass avgrensingane vurderer me dette materialet som det beste me kunne få tilgjenge til for å gjera ei slik undersøking utan å byggja eit større korpus sjøve – noko det ikkje var tid og rom for innanfor dette avgrensa prosjektet. Det er likevel rom for å gjera vidare studiar av dette emnet med utgangspunkt i materialet frå Normprosjektet. Til dømes ville det vera interessant å undersøka om nynorskelevane si meistring av formverk og rettskriving vart betre gjennom den toårige interven-sjonen, samanlikna med kontrollgruppa.

4 Resultat og analyse

4.1 Kor mange avvik totalt?

I dei 113 undersøkte tekstane er det til saman registrert 2198 avvik frå norma. Tekstane er i snitt 199,3 ord, som gjev eit gjennomsnitt på 9,8 avvik per 100 ord. Me har få haldepunkt for å vurdere om dette er ‘mykje’ eller ‘lite’ feil. I rapporten sin om feiltypar i tekstar av 10. klassingar med nynorsk som hovudmål gjer Søyland ingen vurderingar av totalomfanget av avvik (Søyland 2002), og heller ikkje i publikasjonar frå Normprosjektet finst denne typen vurderingar.

Eit jamføringsgrunnlag finst derimot i Geirr Wiggens gransking av 6. klassesetextar frå skuleåret 1978/79 (svarer til 7. årssteget i dag). Wiggen fann at 6. klassegutane i materialet gjorde 54,4 avvik per 1000 ord (5,44 avvik per 100 ord), medan jentene gjorde 40,9 avvik per 1000 ord (4,09 avvik per 100 ord) (Wiggen 1992: 114). Elevane i Wiggens materiale er

både nynorsk- og bokmålslevar. Føreset ein at det er like mange jenter som gutar i materialet hans, er gjennomsnittet 4,77 avvik per 100 ord. 6. klassingane i materialet vårt har altså dobbelt så mange avvik per 100 ord som 6. klassingane til Wiggen. Noko av skilnaden kan kanskje forklarast med at Wiggens elevar er eitt år eldre. På den andre sida har han registrert avvik som teiknsetjing og bruk av stor og liten bokstav, noko me ikkje har talt.

4.2 Tilhøvet mellom totalomfanget av avvik og omfanget av bokmålsavvik

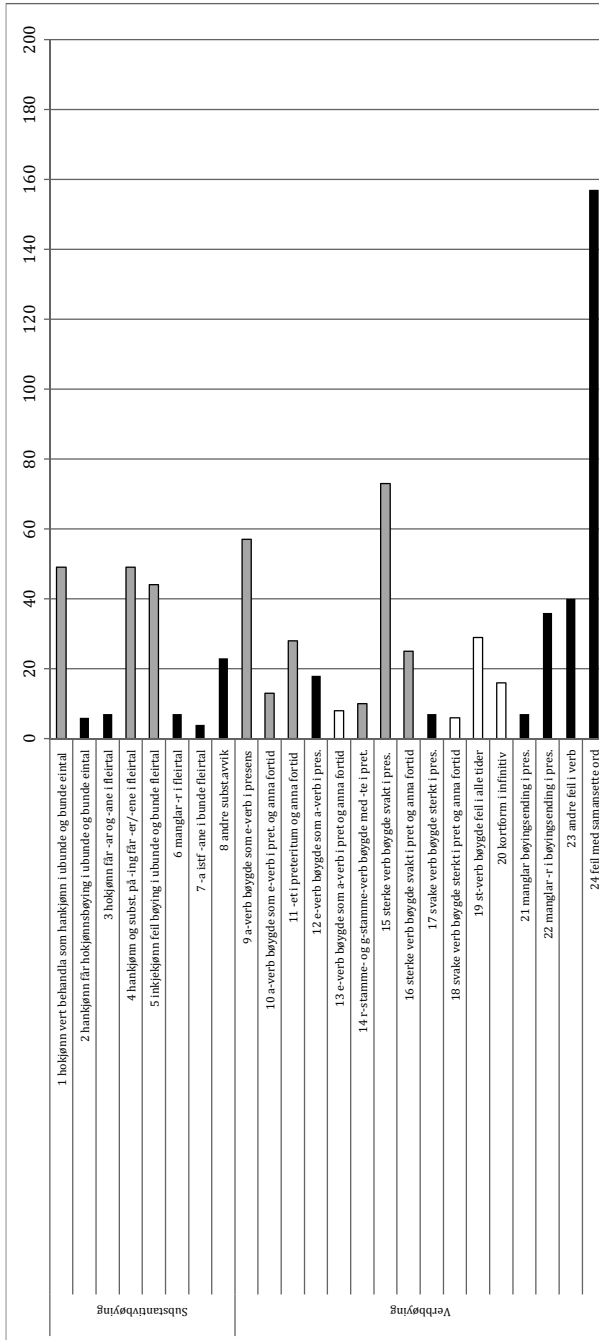
Føremålet med dette arbeidet er fyrst og fremst å granska tilhøvet mellom omfanget av avvik som fell saman med bokmål og det totale omfanget av avvik. I absolutte tal er 953 av dei 2198 identifiserte avvika samanfallande med bokmålsnorma. Dette inneber at av dei i gjennomsnitt 9,8 avvika per 100 ord er 4,2 bokmålssamanfall. Med andre ord er 43 prosent av dei registrerte normavvika til dei undersøkte sjetteklasselevane med nynorsk som opplæringsmål samanfallande med bokmålsnorma.

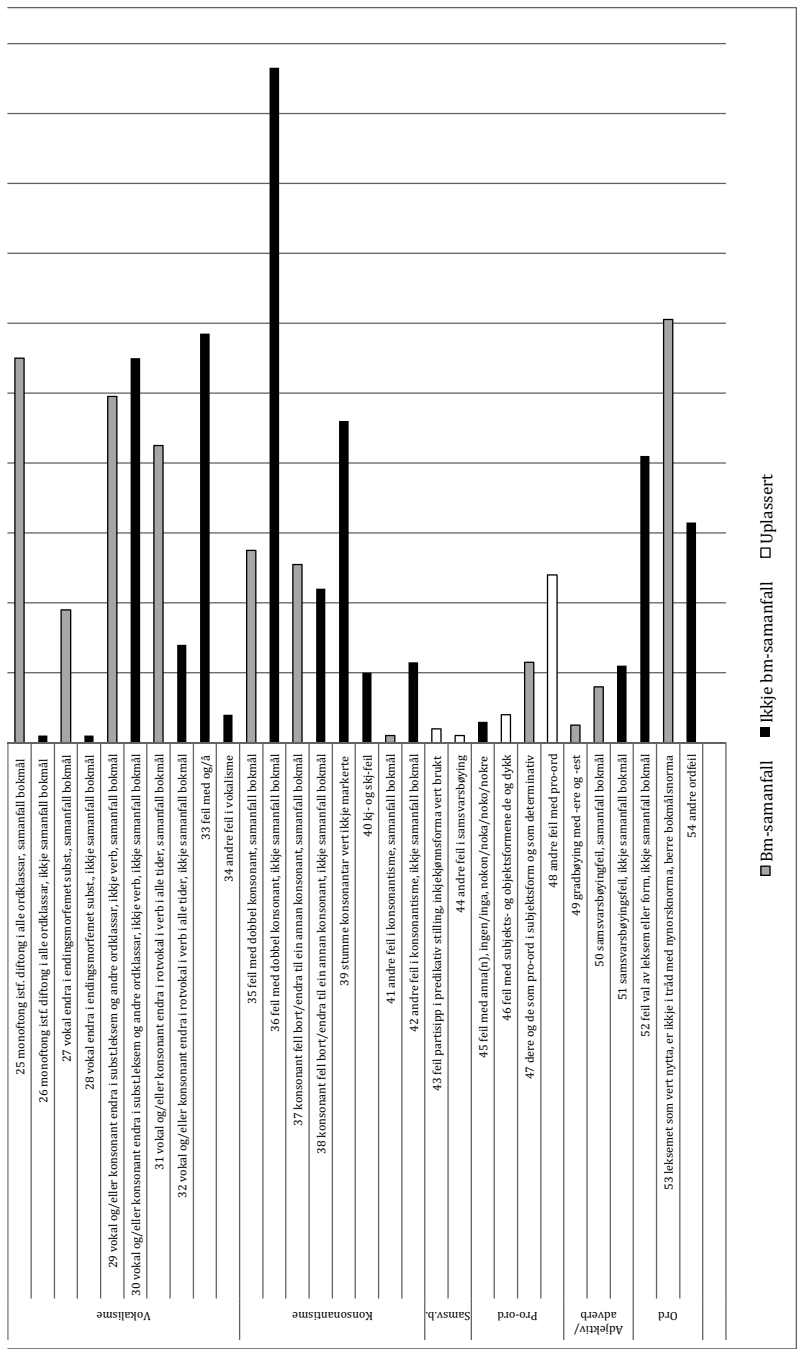
Avvik er registrerte i 55 feiltypekategoriari. Figur 1 viser kategoriene og kor mange registreringar det er i kvar av dei.

Dei svarte søylene syner omfanget av feiltypar som ikkje er samanfall med bokmålsnorma. Den største av desse er *feil med dobbel konsonant, ikkje samanfall bokmål* (søyle 36). Døme på denne avvikstypen er *kropsdelane for *kroppsdelane* og *kunnde for *kunde*. Så har denne kategorien ein grå binaritet, nemleg *feil med dobbelt konsonant, samanfall bokmål* (søyle 35): Døme er *greide for *greidde* og *samme for *same*. Den største feiltypen av (dei grå) bokmålssamanfallavvika er at *leksemet som vert nytta, er ikkje i tråd med nynorsknorma, berre med bokmålsnorma* (søyle 53). Døme her er bruk av *morgen i staden for *morgon* og *selvsagt i staden for *sjølvsgt*.

Dei kvite søylene, som dreier seg om verb- og samsvarsbøying og pro-ord, markerer avvikskategoriari som ikkje lett let seg bestemma som bokmålssamanfall eller ikkje-bokmålssamanfall. Dei er dermed kalla uplasserte. Døme frå verbbøyinga er *st-verb bøygde feil i alle tider* (søyle 19): Når st-verb vert bøygde feil, er resultatet både samanfall og ikkje-samanfall med bokmålsnorma. Til dømes vert *å synast* bøygd som *synst og *syns i presens. Ein annan uplassert kategori er *andre feil med pro-ord* (søyle 48), der me til dømes har registrert *kver, *kvor og *hvor for *kvar/kor*. Dei kvite kategoriene er altså korkje rekna med under samanfall med bokmål eller ikkje-samanfall med bokmål. I tråd med sys-

Fig. 1. Tal på avviksregistreringar i kvar feiltypekategori

■ Ikke-bm-samanfall □ Uplassert

tematikken elles i analysen skulle det kanskje vore etablert binære avvikskategoriar for desse fenomenen òg, men fordi det er så få registreringar og små tal, vart både bokmålsamanfall og ikkje-samanfall lagde i same kategori her.

Åtte kategoriar har meir enn 90 registreringar. Tabell 1 viser desse største avvikstypene og kor mange tilfelle me har registrert av desse.

Avvikstype	Døme frå tekstane	Samanfall bokmål	Ikkje samanfall med bokmål
36 feil med dobbel konsonant, ikkje samanfall bokmål	*kropsdelane (<i>kroppsdelane</i>), *kunnde (<i>kunde</i>)		193
24 feil med samansette ord	*vegg panel (<i>veggpanel</i>)		157
53: leksemet som vert nytta, er ikkje i tråd med nynorsknorma, berre med bokmålsnorma	*morgen (<i>morgon</i>), *selsagt (<i>sjølvsgt</i>), *hilsen (<i>helsing</i>), *man (<i>ein</i>), *spise (<i>ete</i>)	121	
33: feil med og/å	<i>Han heiter Adrian *å bur i Holland, Eg har noko *og fortella deg</i>		117
25: monoftong istf. diftong i alle ordklassar, samanfall bokmål	*ble (<i>blei</i>), *sier (<i>seier</i>), *rød (<i>raud</i>), *spredde (<i>spreidde</i>), *helt (<i>heilt</i>)	110	
30: vokal og/eller konsonant endra i substantivleksemet og andre ordklassar, ikkje verb, ikkje samanfall bokmål	*nor (<i>når</i>), *får (<i>for</i>)		110
29: vokal og/eller konsonant endra i substantivleksemet og andre ordklassar, ikkje verb, samanfall bokmål	*fra (<i>frå</i>), *melk (<i>mjølk</i>)	99	
39: stumme konsonantar vert ikkje markerte	*bynte (<i>begynte</i>), *spøkelse (<i>spøkelset</i>)		92
SUM		330	669

Tab. 1: Tal på registreringar i dei åtte største avvikskategoriene med eksempel og med markering av om avvika i kategorien er samanfallande med bokmålsnorma

Også i Wiggins undersøking er konsonantforenkling den største avvikskategorien (Wiggen 1992: 162). I Astrid Skaathun si undersøking av staveferdigheiter i 1.–6. klasse er vanskar med å skilja mellom enkel og dobbel konsonant gjennomgåande, sjølv om gjennomsnittleg korrekt bruk aukar gjennom åra: “Det er likevel først i fjerde klasse at alle elevene lykkes minst en gang med korrekt bruk av dobbelt konsonant i teksten

sin, og i sjette klasse lykkes den svakeste eleven på dette området med mindre enn halvparten av forsøkene” (Skaathun 2007: 278).

At dette er ein feiltype som mange 6. klassingar strevar med, vert også stadfest av førebelse resultat i eit pågåande underprosjekt i prosjektet Speed (Aske og Holmen, upublisert).⁴ I Jan Olav Fretland sine undersøkingar av normavvik i nynorske studenttekstar er den største avvikskategorien bøyning av presens og preteritum i svake verb, deretter kjem ulike avvik på enkel og dobbel konsonant (Fretland 2015: 182–83).

At me har flest registreringar av *avvik med dobbel konsonant*, er altså ikkje overraskande. Så utgjer *feil med samansette ord*, primært særskriving, ein stor avvikskategori i materialet vårt. Wiggen og Skaathun registrerer ikkje slike avvik, men Aske og Holmen finn at dette er ein stor kategori på 5. til 6. og på 8 til 9. steg (Aske og Holmen, upublisert). I Fretlands studenttekstmateriale er derimot ikkje slike avvik ei stor gruppe jamført med andre feiltypar. Kanskje viser dette ein ferdigheitsskilnad mellom studentar og elevar, kanskje er forskjellen tilfeldig. Også masteroppgåva til Irene Lohne Westad, som er ei undersøking av tekstar av lærarstudentar med bokmål som opphavleg opplæringsmål, viser at studentane gjer langt færre feil med samansette ord enn i substantivbøyning når dei skriv nynorsk (Westad 2011: 125ff).

Regelstridig bruk av og/å er også eit hyppig avvik i tekstane som Wiggen analyserte. Over 12 prosent av alle avvika han har registrert, dreier seg om dette. Dette er det same omfanget som Hans Bergersen registrerte i tekstar av sjuandeklassingar i 1946–47 (Wiggen 1992: 704).

Vidare viser tabell 1 at det største avviket som gjeld samanfall med bokmål, er bruken av *leksem som ikkje er i tråd med nynorsknorma, berre med bokmålsnorma*. Ettersom elevtekstane er produserte i 2012 og 2013, er det rettskrivinga før 2012 som ligg til grunn for identifisering av leksemavvik. Døme på ord i elevtekstane som var innanfor norma i 2012, men som ikkje er der no lenger, er *nå* og *bare*. Desse er altså ikkje registrerte som avvik her, jamvel om dei skulle vera produserte i 2013. Avvik

4. Speed er eit tverrfagleg prosjekt ved Høgskulen i Volda som studerer spesialundervisninga i norsk skule (sjå nettsida til prosjektet for meir informasjon: <http://www.hivolda.no/hivolda/forsking-og-utvikling/forskingprosjekt/nasjonalt-finansierte-prosjekt/speed-prosjektet?lang=nyn>). Aske og Holmen står for ein studie som handlar om staveferdigheit basert på elevar sine resultat på diktat/Carlstens lesetest. Denne testen har alle elevar i elevgruppene teke, både dei som får spesialundervisning og resten.

som *sier for *seier*, *helt for *heilt* og *melk for *mjølk* medfører kategoriseringstvil – representerer dei *avvikande vokal og/eller konsonant i leksemet*, eller er dei døme på at nynorskord vert erstatta av bokmålsord? Her er desse avvika plasserte i den fyrste typen kategori, men det finst òg argument for å plassera dei under leksemavvik. For føremålet og dei overordna funna i denne granskinga har kva for kategoriar me vel for desse tilfella, likevel ingenting å seia, for dei kjem i alle høve i bokmåls-samanfallkategoriar.

Kategorien *monoftong istf. diftong i alle ordklassar, samanfall bokmål* er den nest største feiltypen som representerer samanfall med bokmål, med 110 registreringar. Også her er funnet i tråd med resultatet til Wiggen. Han finn svært mange slike avvik i nynorsktekstane i materialet sitt – 11,8 prosent av alle vokalutelatingar i nynorsktekstane er monoftongering, mot 1,5 prosent i bokmålstekstane (Wiggen 1992: 493). Wiggen fann òg at langt dei fleste av desse avvika var ‘reine’ bokmålssamanfall, ikkje talemålssamanfall (s. 498). Også Fretland konkluderer med at diftongar er eit av dei største problemområda i nynorsknorma for studentane i materialet hans. Han finn at særleg *e/ei* og *ø/au* er utfordrande, men kategoriserer ikkje systematisk i bokmålssamanfall og ikkje bokmålssamanfall i desse kategoriane (Fretland 2015: 181).

Fordelinga mellom avvik som fell saman med bokmålsnorma og avvik som ikkje gjer det, kan illustrerast som i figur 2.

Søyla til venstre viser at dei åtte mest frekvente feiltypane utgjer 999 av 2198 (45 prosent) av den totale mengda avvik, og at 33 prosent av avvika i desse åtte kategoriane fell saman med bokmålsnorma. Søyla til høgre viser at av *alle* registrerte avvik i materialet er 43 prosent bokmåls-samanfall. Nynorskelevane gjer altså bokmålssamanfallsavvik ikkje berre i nokre få, men i ei lang rad kategoriar.

4.3 Tilhøvet mellom totalt avviksomfang og bokmålsavvik i bøyingsverket

Tabell 2 syner dei fem største kategoriane for bokmålssamanfallande avvik i bøyingsmorfemet. Her er ikkje avvik med samansette ord med.

Avvika som dannar dei fem største bøyingsmorfemfeiltypane, er alle samanfall med formverket i bokmål, og alle gjeld substantiv og verb. Den største avvikskategorien er *sterke verb som vert bøygd svakt i presens*, til dømes at *ligg* vert bøygd *ligger* og *finn* vert bøygd *finner*. Me presiserer at dette ikkje var eit normavvik då ein del av dei granska elevtekstane var skrivne, ettersom sterke verb hadde langforma med -er-ending i presens

BOKMÅLSAVVIK FRÅ NYNORSKNORMA I SJETTEKLASSETEKSTAR

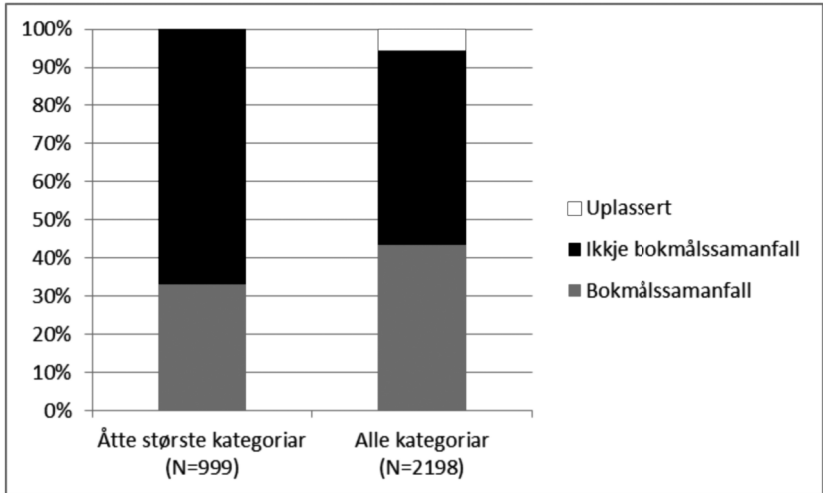

Fig. 2: Prosentfordeling av avvik som fell saman med bokmålsnorma og avvik som ikkje fell saman med bokmålsnorma

Avvikstype	Døme	Bokmålsamanfall	Ikkje bokmålsamanfall
15: sterke verb bøyde svakt i presens	ligger (<i>ligg</i>)	73	
9: a-verb bøyde som e-verb i presens	*hopper (<i>hopper</i>)	57	
4: hankjønn og substantiv på -ing får -er/-ene i fleirtal	*guter (<i>gutar</i>)	49	
1: hokjønnsord vert behandla som hankjønn i ubunde og bunde eintal	*ein seng (<i>ei seng</i>)	49	
5: inkjekjønn får feil bøyning i ubunde og bunde fleirtal	*fylker (<i>fylke</i>)	44	

Tab. 2: Tal på registreringar i dei fem største kategoriane for avvik i bøyingsmorfemet med eksempel og med markering av om avvika i kategorien er samanfallande med bokmålsnorma.

som sideform før rettskrivingsrevisjonen i 2012. Her har me altså gjort eit unnatak frå praksisen om å registrera i tråd med nynorskrettskrivinga før 2012, både fordi me ser avviket som svært interessant for vårt føremål og fordi me trur 73 registreringar i denne kategorien gjev relevant informasjon om normavvik også *etter* rettskrivingsendringa.

Etter desse fem største kategoriane kjem *andre feil i verb* med 40 registreringar, som er kategorisert som ikkje bokmålssamanfall, men som likevel også inneheld somme avvik som fell saman med bokmålsnorma (til dømes *Gården *drives*). Deretter kjem avvikstypen *manglar -r i bøyingsending i presens* (til dømes *No *løfta eg*) med 36 registreringar.

I absolutte tal syner materialet langt fleire avvik i verbbøying enn i substantiv-, pro-ord-, adjektiv-/adverb- og samsvarsbøying. Nokre av samsvarsbøyingssavvika er nok dessutan plasserte under verbbøying, nokre under adjektiv.

Desse resultatata jamfører me ikkje med Wiggens, ettersom han kategoriserer annleis enn oss. Fretland oppsummerer tidlegare forskning på feltet med at det er “mykje som tyder på at substantiva er ei hovudkjelde til feil, både det å finna rett kjønn og å bøya særleg fleirtal av substantiva rett” (Fretland 2015: 179). Her byggjer Fretland fyrst og fremst på Westad (2011), Søyland (2002) og Stauri (2001). Fretlands egne granskingar frå 2007 og 2015 viser likevel at om ein ikkje reknar med enkelt bestemt substantiv, som er ein feil som typisk finst i Fretlands studenttekstmateriale, men ikkje i våre elevtekstar, gjer dei undersøkte studentane fleire feil i verbbøying enn i substantivbøying (sjå Fretland 2015: 180–82 for resultat frå bae granskingar).

Figur 3 viser likevel at bokmålssamanfall i substantivbøying er eit relativt sett større problem enn bokmålssamanfall i verbbøying i materialet vårt.

75 prosent av avvika i bøyingsendinga til substantiv fell saman med bokmålnorma. 55 prosent av avvika i bøyingsmorfemet til verb er bokmålssamanfall. Til saman er 56 prosent av feila som vert gjort i substantiv- og verbbøyingssmorfem, samanfallande med formverket i bokmål.

Me presiserer at me her har lagt pro-ordkategoriane inn i morfologiske avvik, jamvel om det nok kan diskuteras om den klart største underkategorien her, nemleg *dere og de som pro-ord i subjektform og som determinativ*, skal sorterast under bøyingsavvik eller ordavvik. I denne kategorien er det likevel berre 23 registreringar, så stort utslag gjer det

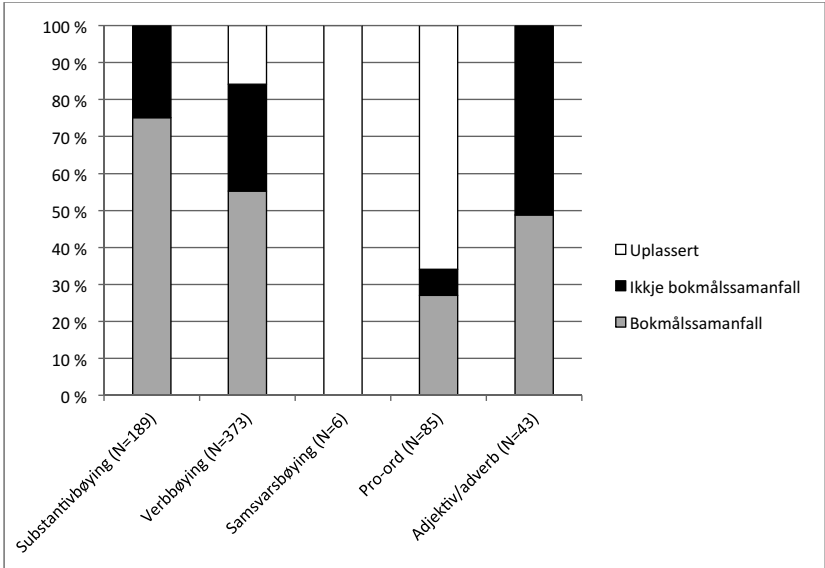

Fig. 3: Prosentfordeling av avvik som fell saman med bokmålsnorma og avvik som ikkje fell saman med bokmålsnorma i bøyingskategoriane.

ikkje. Det som dreg opp den uplasserte delen av pro-ordavvika, er kategorien *andre feil med pro-ord*, med 48 registreringar (døme: *kver, *kvor og *hvor for kvar/kor).

Me oppsummerer at 43 prosent av alle normavvika i dei undersøkte sjetteklassetekstane er avvik i kraft av at dei fell saman med bokmålsnorma. Over halvparten, 56 prosent, av avvika i *bøyingsverket* i tekstane er samanfall med formverket i bokmål (då er ikkje *feil med samansette ord* rekna inn).

4.4 Tilhøvet mellom bokmålsavvik og totalavvik hjå einskildelevar

Eit rimeleg spørsmål til dette er om einskilde elevar dreg desse gjennomsnitta mykje opp eller ned. Figur 4 viser omfanget av totalavvik og av bokmålssamanfallavvik per 100 ord per elev.

Figuren syner at av dei 26 elevane skil ein seg mykje ut. Denne eleven er likevel ikkje representert med meir enn éin tekst og 67 normavvik av totaltalet på 2198, og har dermed lite å seie for resultatet samla sett. Eleven høyrer til ein av Normprosjektets kontrollskular, og har såleis ikkje vore igjennom skriveidaktisk intervensjon. Elles ligg totalavvika

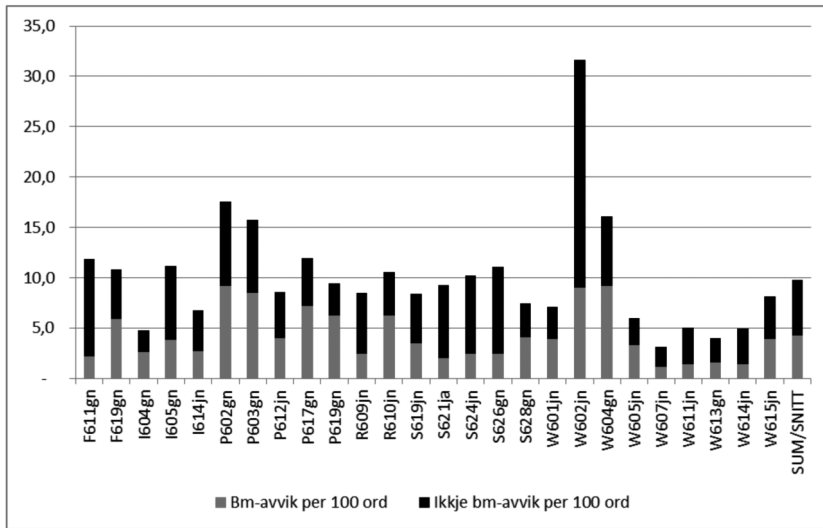

Fig. 4: Omfanget av normavvik per 100 ord per elev. Kodane under søylene er Normprosjektets elevnummer.

per 100 ord mellom 3,1 og 17,5, med eit gjennomsnitt på 9,8 avvik per 100 ord per elev. Av dette er det mellom 1,1 og 9,2 bokmålssamanfallavvik per 100 ord, med eit gjennomsnitt på 4,2.

Me er klare over at det kan vera problematisk å ikkje skilja mellom skular med og utan intervensjon. Me har gjort det slik fordi me gjerne ville få med flest moglege elevar og tekstar. Som me viser nedanfor, har me utelate kontrollskulen når me har sett på endringar gjennom året, ettersom det herfrå ikkje finst data å samanlikna med.

Figur 5 syner korleis feilmengda (standardisert) i dei ulike tekstane fordeler seg kring gjennomsnittleg tal feil i materialet.

Kurvene gjeld talet på feil per tekst i forhold til gjennomsnittet (normalisert). Fyrsteaksen (horisontalaksen) er talet på samla normavvik (normaliserte) for alle kategoriane per tekst, der null representerer gjennomsnittet blant tekstane. Den lyse kurva gjev frekvensane – altså kor mange tekstar som har det talet på samla normavvik som er gjeve på fyrsteaksen. Tilsvarende viser den mørke kurva den fordelinga som ein kunne venta å finna i ein (teoretisk) idealisert situasjon der ein tenkjer seg at alle tekstane hadde vore skrivne av ein middels elev i utvalet. Den teoretiske mørke kurva byggjer på ein idealisert situasjon der feila i ein tekst opptrer som i ein Poisson-prosess, som vert nytta for å beskriva

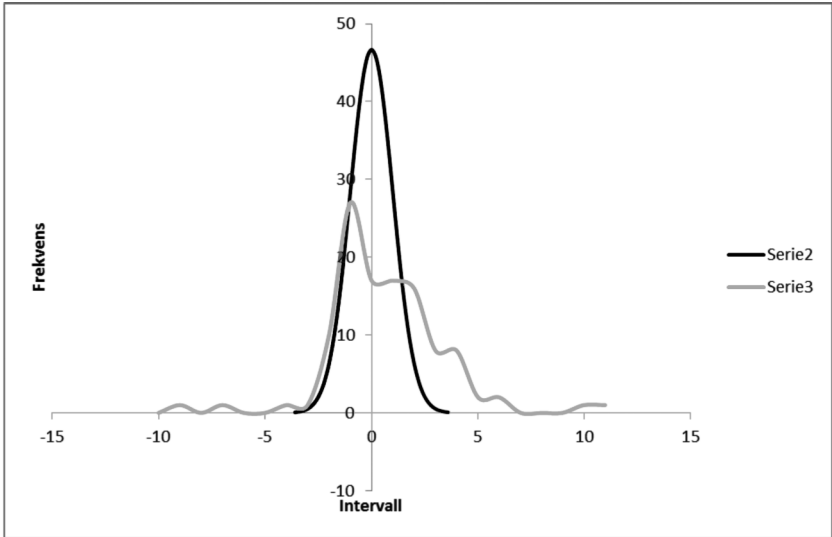

Fig. 5: Avvik per 100 ord per tekstmengd per elev.

tilfeldige hendingar som skjer med ein viss intensitet. Vidare er Poissonfordelinga, altså sannsynsfordelinga av desse uavhengige hendingane, tilnærma lik med ei normalfordeling. Tilnærminga føreset at tekstane har ei viss lengd og ein rimeleg høg feilintensitet. Sidan den lyse kurva no avvik frå den mørke, tyder det på at me anten har ulike tekstar med ulik førekomst av feiltypane og/eller ulikt flinke elevlar. Likevel skil ikkje tyngda av kurvene seg svært mykje frå kvarandre, bortsett frå nokre få observasjonar langt ute til høgre og venstre, fire til saman. Difor kan me hevda at gruppa og tekstane er rimeleg einsarta. I eit statistisk perspektiv burde me kanskje ha sett bort frå desse fire nemnde tekstane i analysen. Ettersom me har ynskt å få med breidda, har me likevel halde på dei.

Det ser ikkje ut til å vera nokon openberr samanheng mellom omfanget av totalavvik som ein elev gjer, og omfanget av bokmålsamanfallavvika hans. Det nøyaktige gjennomsnittet for bokmålsamanfall av normavvik totalt for alle elevane er 43,4. Dei ti elevane med flest avvik totalt har i snitt 44,0 prosent bokmålsavvik. Dei ti elevane med færrest avvik totalt har i snitt 43,8 prosent bokmålsavvik. Dei seks elevane som ligg i midten, har 38,1 prosent bokmålsavvik. Det er interessant at elevane som plasserer seg i midten når det gjeld normavvik totalt, er dei som har færrest bokmålsamanfallande avvik. Å forklara dette er likevel vanskeleg. Kanskje må ein sjå

det som eit uttrykk for den generelle individuelle variasjonen som Normprosjektet rapporterer om (Berge og Skar 2015: 39–41).

Kan det då vera slik at det er stor variasjon frå skule til skule? Det er det for få elevar til å kunna seia noko sikkert om. Seks skular er representerte i materialet, og tekstane er henta frå mellom 2 og 9 elevar på kvar av desse. Såleis har me ikkje grunnlag for å konkludera om variasjonen her.

4.5 Tilhøvet mellom inngangstekstar og den sist skrivne teksten i året

Inngangstekstar er såkalla pre-test-tekstar, det vil seia tekstar skrivne før intervensjonen starta. Elevane skreiv to slike tekstar (Berge og Skar 2015: 13). Dersom det hadde vore ein tydeleg nedgang i avviksmengda frå slike inngangstekstar, ville det vore urimeleg å ikkje ta omsyn til det. Det ville også gjera det meir problematisk at åtte av elevane berre er representerte i materialet med ein tekst kvar, ein tekst som er ein av inngangstekstane. Dette er elevane frå W-skulen, som var ein kontrollskule i Normprosjektet.

Difor har me samanlikna avviksmengd, mengd bokmålsavvik og andelen bokmålsavvik i inngangstekstane og dei tekstane som vart skrivne sist i skuleåret hjå dei elevane som deltok i intervensjonen gjennom heile skuleåret (14 elevar). Figur 6 er eit spreingsplott som viser forholdet mellom avvik i inngangstekstar og sistetekstar hjå kvar elev for å sjå etter trendar i avviksmengda.

Diagrammet viser at det er stor spreing og om lag like mange elevar med fleire avvik i sisteteksten som elevar med færre avvik. Ein kan likevel ana ein samla nedgang i avvika elevane gjer. Einsidig Wilcoxons teiknrangtest vart nytta til å testa signifikansen av denne nedgangen. Dette er ein ikkje-parametrisk test som eignar seg godt til å sjå etter endringar i eit populasjonsgjennomsnitt når ein har parvise data og datamengda er for lita til å kunne føresetja normalfordeling. Testane viser likevel at nedgangen ikkje er statistisk signifikant ($p=0.90$ for alle avvik og $p=0.79$ for bokmålsavvik). For bokmålsavvik som prosent av alle avvik har me ikkje klart å observera noka spesiell endring. Dette vert stadfest av ein tosidig Wilcoxons teiknrangtest ($p=0.89$).

Sidan me ikkje kan observera nokon signifikant nedgang i avvik i materialet gjennom året, er det mindre problematisk å leggja tekstar skrivne på ulike tidspunkt gjennom året til grunn for å seia noko samla om materialet. At det er grunnlag for å seia noko samla om inngangs-

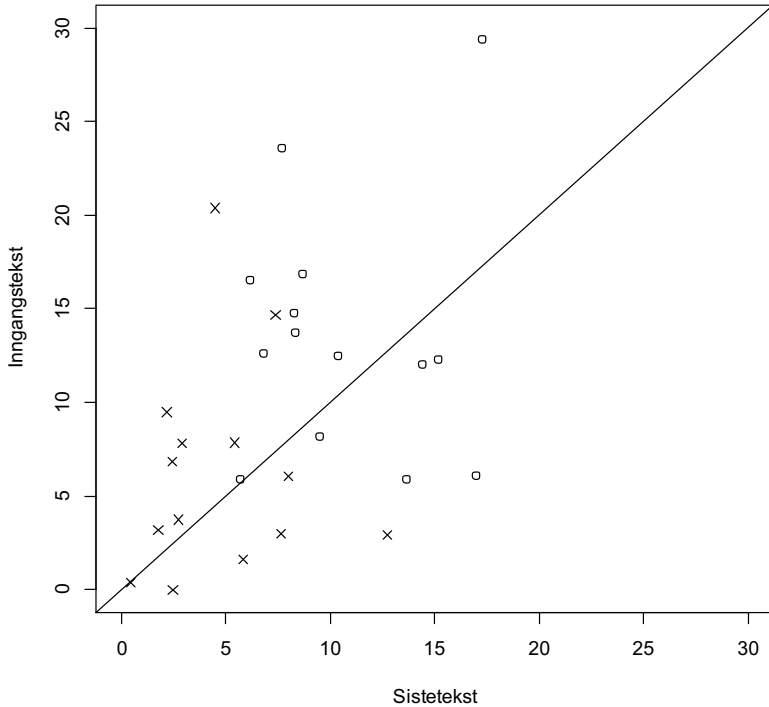

Fig. 6: Avvik per 100 ord for inngangsteksten og sisteteksten til kvar elev vist som ein sirkel og bokmålsavvik per 100 ord for kvar elev vist som eit kryss. Sirklar og kryss over diagonalen representerer elevar med flest avvik i inngangsteksten, medan sirklar og kryss under diagonalen representerer elevar med flest avvik i sisteteksten.

tekstar og sistetekstar, tyder likevel ikkje at me overser den individuelle variasjonen i materialet.

5 Drøfting

Hovudføremålet med denne granskinga har vore å undersøkje deskriptivt tilhøvet mellom det totale omfanget av avvik frå nynorsknorma på den eine sida, på den andre sida omfanget av avvik som fell saman med bokmålsnorma, og som dermed er avvik som er *unike for elevar med nynorsk som opplæringspråk*. Me har altså vilja granska om nynorskelevar har særigne utfordringar når det gjeld rettskriving og formverk. Grunnen

er at me ynskjer å leggja eit empirisk grunnlag for å drøfta om det trengst ein nynorsk språkdidaktikk – og kva denne i så fall skal vektleggja.

Nynorskelevane i materialet vårt har bokmålssamanfallande avvik, særleg når det gjeld heile leksem, når det gjeld monoftongering, når det gjeld andre fonologiske/ortografiske feil, og når det gjeld substantiv og verb i bøyingsverket. Me spør ikkje om somme av avvikstypene kan sjåast som viktigare enn andre, men ser at det kan liggja eit grunnlag for diskusjon her: Ein kan til dømes problematisera om det at ordavvik er ein så stor kategori, treng takast så alvorleg som om systematiske morfologiske avvik hadde hatt like stor utbreiing. Det at dei morfologiske avvika er mest prega av bokmålssamanfall, kunne også ha vore diskutert i eit slikt vekttingsperspektiv.

Som understreka innleiingsvis har me ikkje empirisk grunnlag for å *forklara* desse avvika slik Geirr Wiggen gjorde i si omfattande gransking av elevtekstmateriale frå 1978/79. Wiggen hadde tilgang til informasjon om kvar informantane og foreldra deira budde, om dei var innflyttarar til skulekrinsen og i så fall frå kvar, og om kva for talemål informantane og foreldra deira hadde. Dette nytta han mellom anna til å sondra mellom avvik som kunne og som ikkje kunne knytast til talemålet til elevane. På det grunnlaget slår Wiggen fast at 18,1 prosent av normavvika i tekstane til nynorskelevane i materialet, må skuldast ‘rein’ skriftspråkleg påverknad frå majoritetsspråket bokmål, og at denne avvikstypen aukar opp gjennom årsstega (Wiggen 1992: 149). Han forklarar dette siste med at “eldre nynorskelever vil være påvirka av bokmålformer mer enn yngre fordi de har lest mer, og bokmål dominerer i all norsk litteratur” (Wiggen 1992: 121), og hevdar elles at den generelle bokmålsdominansen på Austlandet, der materialet hans er henta frå, er ein forklaringsfaktor (s. 151).

Ettersom me berre har hatt skriftlege tekstar å halda oss til, har me ikkje kunna forklara avvika som talemålsinterferens, eller som bokmålsinterferens via talemålet eller som skriftspråkleg interferens frå bokmål. Normprosjektet har rett nok somme opplysningar om elevane sin sosiolingvistiske bakgrunn, men berre på gruppenivå. For å forstå skriftspråkbruken til elevane slik som Wiggen gjer, treng me data på individnivå. Graden av flytting og språkkontakt og karakteren av talemålsutviklinga i Noreg dei siste tiåra gjer det umogleg å ta for gitt at elevar på ein skule har ein og same talemålsvarietet (Mæhlum og Røyne-land 2012). Om me skulle studera elevtekstane i lys av korleis elevane snakkar, hadde me hatt behov for systematiske individdata som ikkje

finst i materialet til Normprosjektet (jf. skisse av design i forprosjektrapporten til Matre mfl. 2011). Studien vår gjev fyrst og fremst grunnlag for å slå fast at normavvika *finst*, og at dei finst i mange fonologiske og morfologiske kategoriar. Såleis indikerer granskinga at ein eigen nynorsk språkdiraktikk ikkje kan vera konsentrert om få feiltypar, noko som kan gjera det didaktiske arbeidet meir komplisert.

At me ikkje kan forklara avvika, kunne ha vore ei ulempe om føremålet her fyrst og fremst var å gje eit grunnlag for å seia noko om korleis ein kan arbeida metodisk med dei ulike feiltypane. Når ein lærar skal forma ut konkrete metodiske grep for korleis ho skal jobba med til dømes nynorskelevars bruk av bokmålsleksem som **selvsagt* i staden for *sjølv sagt*, kan det vera nyttig å vita om eleven faktisk nyttar fyrstnemnde i tale. I eit meir overordna didaktisk perspektiv er likevel ikkje mangelen på slike årsaksforklaringar det viktigaste. Når det no er slik at nynorskelevane i materialet vårt med visse atterhald gjer dobbelt så mange normavvik som jamaldra elevar i Wiggens materiale, og når 43 prosent av desse avvika er unike for nynorskelevar (ettersom bokmålssamanfallande avvik ikkje finst i bokmålstekstar), meiner me det må vera grunnlag for å slå fast behovet for ein eigen språkdiraktikk for elevar med nynorsk som fyrsteskriftspråk.

Med språkdiraktikk meiner me prinsipp og metodar for opplæring i *formverk* og *grammatikk*. Me meiner altså ikkje opplæring i dei områda innanfor skriveopplæringa på mellomsteget som tek føre seg det Normprosjektet kallar kommunikasjon, innhald, tekstoppbygging, språkbruk (setningsbygging, frasar og terminologi), teiknsetjing og bruk av tekstmediet (Matre og Solheim 2015: 7). Ingenting tyder på at det er grunnlag for å differensiera mellom nynorskelevar og bokmålelevar på desse områda i den vidare skriveopplæringa. Resultat frå Normprosjektet viser då også at elevar med nynorsk hovudmål ved fleire målepunkt skårar høgare enn kva elevar med bokmål gjer (Berge og Skar 2015: 45–46). Ein kan spørja seg om det er fordi lærarane som vurderer elevtekstar i Normprosjektet, reknar ein del av normavvika i nynorsktekstane som mindre viktige å ‘trekkja for’, eller om nynorskelevane gjer det så mykje betre på vurderingsområde som kommunikasjon, innhald og tekstoppbygging at det kompenserer for (eventuell) svakare rettskriving og formverk enn hos bokmålelevane.

Det er presisert at denne granskinga ikkje har som mål å *forklara* normavvika. Ho gjev likevel ikkje grunn til å utelukka bokmål som ein faktor i nynorskelevar si rettskriving, ho peikar heller mot vidare under-

søkingar og teoretiseringar av denne faktoren. Me trur då òg at ein nynorsk språkdidaktikk må ha som føresetnad at bokmål eksisterer som ei prestisjefull norm i både tale og skrift (Mæhlum 2007: 189ff, 2009). I litteratur om stave- og rettskrivingsferdigheiter vert talemålsbaserte avvik ofte omtalte som symptom på at barnet er i ein fase i normal språkutvikling, der stadieteorien seier at born lærer seg å skriva fonologisk før dei nyttar ortografiske strategiar (sjå til dømes Traavik 2013, Matre og Solheim 2014: 235, Traavik 2014 og Skaathun 2007: 154–56 for grundigare presentasjonar av stadieteori om staveferdigheit). Spor etter talemålet i elevtekstar vil såleis ‘syna’ at eleven er på eit fonologisk stadium og difor nyttar fonologiske strategiar.

Men dersom dette omgrepsapparatet vert brukt som ramme for forståinga av *all* skriveutvikling hjå elevar, vert det lite rom for å diskutera om stor eksponering for ei anna og dominerande skriftnorm kan vera kjelde til normavvik for elevar i språkleg mindretalsposisjon. Dette synspunktet byggjer mellom anna på funn frå Astrid Skaathuns doktoravhandling om stavetileigning i norsk barneskule (2007). Skaathun er kritisk til stadieteorien når det gjeld staveutvikling og meiner born ofte har tilgjenge til fleire strategiar samstundes. Det argumenterer ho for ved å visa til fleire studiar som syner at byrjarskrivarar allereie har kunnskap om ortografi. Ei forståing av rettskrivingsutvikling som går ut på at både fonologiske strategiar baserte på elevens eige talemål og ortografiske strategiar baserte på leseerfaringar kan vera tilgjengelege for elevar samstundes (både elevar med høg og låg meistring av rettskrivinga), vil gje større rom for å diskutera bokmål som faktor i nynorske elevtekstar.

6 Konklusjon

Undersøkinga vår har vist at ein stor del av avvika som nynorskelevane gjer, er bokmålssamanfall. Såleis kan ho bidra til å kasta ljøs over rapportar om og observasjonar av at nynorskelevar meistrar rettskriving dårlegare enn elevar med bokmål som opplæringsmål. Ein kan rett nok tenkja seg at elevar med nynorsk som fyrsteskriftspråk treng lenger tid på å tileigna seg skriftnorma si, grunna ustabil eksponering og innputt, og at dei kan henta inn att ‘forspranget’ til bokmålslevar seinare. I alle høve må det understrekast at det ikkje er nynorskelevane sjølve som er problemet – det er utfordringa frå bokmålsnorma.

Kan dette arbeidet òg takast til inntekt for eit syn på at nynorsk-norma er for vanskeleg og at ho dermed må kontinuerleg endrast i tråd med (elev)usus? Det kan verka trivielt å svara på eit slikt spørsmål all den tid avvika til elevar med *bokmål* som opplæringsmål ikkje primært vert forklarte med at norma i seg sjølv er for komplisert, men med opplæringskontekstuelle tilhøve. Likevel vil me peika på at å endra norma i takt med nynorskelevane sine bokmålssamanfallande normavvik, vil vera eit brot med prinsippet om at nynorsk og bokmål skal normerast sjølvstendig, utan tilnærming (jf. St.meld. nr. 35, 2007–8, kap. 8.4.1). I vidare forstand vil det bryta med ideen om at både nynorsk og bokmål skal oppretthaldast som norske skrifttradisjonar (jf. St.meld. nr. 35, 2007–8, kap. 3).

Viktigare i denne samanhengen er at det verkar hasardiøst å forklara avvika med det nynorske språksystemet så lenge det ikkje finst nokon formulert språkdidaktikk for elevar med nynorsk som opplæringsmål og det difor er grunn til å tru at det ikkje vert arbeidd systematisk med nynorskelevar sine bokmålsavvik i skulen. Kanskje er tida inne for å sjå bokmålssamanfallande avvik i nynorsktekstar som ei utfordring til språkdidaktikarane, ikkje fyrst og fremst til normeringspolitikarane.

Litteratur

- Aske, Jorun og Sofie E. Holmen. *Staveferdigheter i bokmål og nynorsk på 5., 6., 8. og 9. trinn*. Upublisert.
- Berge, Kjell Lars og Gustaf Skar. 2015. *Ble elevene bedre skrivere? Intervensjonseffekter på elevers skriveferdigheter og skriveutvikling*. Trondheim: Høgskolen i Sør-Trøndelag/Normprosjektet/forfatterane.
- Cicres, Jordi, Silvia Llach og M. Dolores de Ribot. 2014. "Detection and correction of linguistic errors: results according to linguistic preferences and uses." *Revista de Lingüística y Lenguas Aplicadas* 9: 14–22.
- Cook, Vivian. 2003. "Introduction – the changing first language in the L2 users's mind." I: *Effects of the second language on the first*, red. Vivian Cook, 1–19. Clevedon: Multilingual Matters.
- De Angelis, Gessica og Larry Selinker. 2001. "Interlanguage transfer and competing linguistic systems in the multilingual mind." I: *Cross-linguistic influence in third language acquisition: psycholinguistic pers-*

- pectives*, red. J. Cenoz, B. Hufeisen og U. Jessner, 42–59. Clevedon: Multilingual Matters.
- Evensen, Lars S. 2010. “En gyldig vurdering av elevers skrivekompetanse?” I: *Rammer for skriving. Om skriveutvikling i skole og yrkesliv*, red. Jon Smidt, Ingvild Folkvord og Arne J. Aasen, 13–32. Trondheim: Tapir.
- Evensen, Lars S. mfl. 2016. “Standards as a tool for teaching and assessing cross-curricular writing.” *Curriculum Journal* 27 (2), 229–45.
- Fjørtoft, Henning. 2014. *Norskdidaktikk*. Bergen: Fagbokforlaget/LNU.
- Fretland, Jan Olav. 2011. “Nynorsk ordval i studentoppgåver: Om ‘pengeetterspørselens inntektsfølsomheit’ og andre nøtter for nynorskstudenten.” I: *Leksikalsk forskning i norske målføre og nynorsk språk*, red. Tor Erik Jenstad og Lars S. Vikør, 161–76. Trondheim: Tapir.
- . 2015. “‘Vi analyserar økningen i isokvanter.’ Ein analyse av nynorskfeil i studentarbeid.” I: *Nye røyster i nynorskforskinga*, red. Jan Olav Fretland og Hjalmar Eiksund, 176–87. Oslo: Samlaget.
- Håland, Anne. 2013. *Bruk av modelltekstar i sakprega skriving på mellomtrinnet*. Doktoravhandling, Universitetet i Stavanger.
- Jansson, Bente Kolberg og Hilde Traavik, red. 2014a. *Norskboka 1*. Oslo: Universitetsforlaget.
- . 2014b. *Norskboka 2*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kunnskapsdepartementet. 2013. *Læreplan i norsk (LK13)*. Utdanningsdirektoratet. Henta frå <http://www.udir.no/klo6/NOR1-05/Hele/>
- Martin, Jim R. 1998. “Livet som substantiv: en undersøkelse av naturvitenskapenes og humanioras univers.” I: *Å skape mening med språk*, red. Kjell Lars Berge, Patrick Coppock og Eva Maagerø, 333–86. Oslo: Landslaget for norskundervisning (LNU) Cappelen akademisk.
- . 1998 [1993]. “Skriving i naturfaget: om å lære å behandle tekst som teknologi.” I: *Å skape mening med språk*, red. Kjell Lars Berge, Patrick Coppock og Eva Maagerø, 292–332. Oslo: Landslaget for norskundervisning (LNU)/Cappelen akademisk.
- Matre, Synnøve mfl. 2011. *Developing National Standards for the Teaching and Assessment of Writing. Rapport frå forprosjekt Utdanning 2020*.
- Matre, Synnøve og Randi Solheim. 2014. “Lærersamtalar om elevtekstar – mot eit felles fagspråk om skriving og vurdering.” I: *Frøydis Hertzberg – alle tiders norskdidaktiker*, red. Rita Hvistendahl og Astrid Roe, 219–43. Oslo: Novus.

- . 2015. "Writing education and assessment in Norway: Towards shared understanding, shared language and shared responsibility." *Special issue: Paradoxes and Negotiations in Scandinavian L1 Research in Languages, Literatures and Literacies. L1-Educational Studies in Language and Literature, 2015*, Ellen Krogh og Sylvi Penne, red., 1–33.
- Mæhlum, Britt. 2007. *Konfrontasjoner: når språk møtes*. Oslo: Novus.
- . 2009. "Standardtalemål? Naturligvis! En argumentasjon for eksistensen av et norsk standardtalemål." *Norsk lingvistisk tidsskrift* 27 (1), 7–26.
- Mæhlum, Britt og Unn Røynealand. 2012. *Det norske dialektlandskapet. Innføring i studiet av dialekter*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Nergård, Mette Elisabeth og Ingebjørg Tonne. 2008. *Språkdiraktikk for norsklærere: mangfold av språk og tekster i undervisningen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nettle, Daniel og Suzanne Romaine. 2000. *Vanishing voices. The extinction of the world's languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Normprosjektet. "Forventningsnormene". Henta 6. juni 2016 frå <http://norm.skrivesenteret.no/forventningsnormene/>
- Odlin, Terence. 1989. *Language Transfer*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Péterváry, Tamás, Brian Ó Curnáin, Conchúr Ó Gillogáin og Jerome Sheahan. 2014. *Analysis of bilingual competence. Language acquisition among young people in the Gaeltacht*. Baile Átha Cliath.
- Siljan, Henriette. 2011. *Metaforisering, nominalisering og normering: en teoretisk studie av grammatisk metafor og to empiriske undersøkelser av språktrekket i læreboktekster*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo, Det humanistiske fakultetet.
- Skjelten, Sidsel M. 2013. *Jakta på kvalitetsforskjellar i elevane sine tekstar: Kva skil gode tekstar frå middels gode?* Doktoravhandling, Universitetet i Oslo, Det utdanningvitskapelege fakultetet.
- Skaathun, Astrid. 2007. *Staveferdigheit. Ei undersøking av stavetileigning i norsk barneskule* Doktoravhandling, Universitetet i Stavanger.
- Smith, Michael Sharwood. 1994. *Second Language Learning: Theoretical Foundations*. Harlow: Longman.
- St.meld. nr. 35 (2007–8). *Mål og meining. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*. Oslo: Kultur- og kyrkjedepartementet.
- Stauri, Tormod. 2001. "Kor godt meistrar kommande lærarar nynorsk?"

- Didaktiske refleksjonar kring ei undersøking av nynorsk-dugleik i eksamenssvar.” Konferanseføredrag.
- Søyland, Aud. 2002. “Typar feil i nynorsk”. Henta frå <https://www.sprakradet.no/upload/nynoo2aso.pdf>
- Traavik, Hilde. 2013. “Den tidlege skrive- og leseutviklinga”. I Jansson og Traavik 2014a, 39–53.
- . 2014. “Rettskriving og rettskrivingsutvikling”. I Jansson og Traavik 2014b, 171–82.
- Vassenden, Lars. 1994. *Språkleg nivåsenking – realitet eller myte?* Kristiansand: Agder distriktshøgskole.
- Westad, Irene Lohne. 2011. *Er sær skrivning ny norsk? Ei samanlikning av allmennlærarar si rettskriving i baa målformer*. Masteroppgåve, Universitetet i Agder.
- Wiggen, Geirr. 1992. *Rettskrivingsstudier II. Kvalitativ og kvantitativ analyse av rettskrivingsavvik hos østnorske barneskoleelever*. Doktoravhandling. Universitetet i Oslo, Det historisk-filosofiske fakultetet.

Abstract

This article presents a study of deviations from standard Norwegian Nynorsk orthography in texts written by sixth-grade pupils with Nynorsk as their first language (“hovudmål”). The purpose is to lay an empirical foundation for inquiries on Nynorsk pupils’ educational needs concerning language and writing. The material consists of 113 texts that were written in 2012–13 by 26 pupils with Nynorsk as their first language. The texts were selected from six different schools by Normprosjektet/National Standards.

Deviations from the standard Nynorsk norm have been registered in 55 categories. The study shows an average of 9.8 deviations per 100 words, which is twice as much as found by Geirr Wiggen in his study of orthography in sixth grade texts from 1978–79. 43 percent of the deviations from the Nynorsk norm overlap with standard Bokmål orthography (4.2 deviations per 100 words).

Thus the study argues that Bokmål interference may be a factor that affects Nynorsk orthography acquisition in primary school and that further exploration and theorising of Bokmål interference on Nynorsk orthography is needed. The article concludes by asking if there is need

BOKMÅLSAVVIK FRÅ NYNORSKNORMA I SJETTEKLASSETEKSTAR

for a particular language learning didactics targeted at pupils with Nynorsk as their first language.

Eli Bjørhusdal
Høgskulen på Vestlandet, campus Sogndal
Avdeling for lærarutdanning og idrett
Postboks 7030
NO-5020 Bergen
eli.bjorhusdal@hvl.no

Gudrun Kløve Juuhl
Høgskulen i Volda
Institutt for språk og litteratur
Postboks 500
NO-6101 Volda
juuhl@hivolda.no

A chameleon abroad: English *-ish* and *ish* used in Norwegian

By Signe Nilssen and Torodd Kinn

Norwegian has borrowed both the suffix or clitic *-ish* and the free word *ish* from English. The oldest attested use in Norwegian is from 1996. Building primarily on a collection of 240 examples of use, the article describes and analyses the grammar and meanings of Norwegian *(-)**ish*. The findings are compared to English, and while most kinds of *(-)**ish* use are found to be borrowed, there is also at least one apparently non-English innovation. The use of *(-)**ish* in Norwegian is frowned upon and condemned by some language users, but it seems to have become firmly established in the language.¹

1 Introduction

The English suffix *-ish* has, during the last few decades, had its use expanded considerably, and it has even come to be used as a free morpheme, the word *ish* (Norde 2009: 223–25). (To avoid the cumbersome “*-ish* and *ish*”, we will write *(-)**ish*.) Example (1) shows *(-)**ish* attached to a whole noun phrase, while (2) gives an example of free-morpheme use.

- (1) And the clothes could be old person-ish too.²
- (2) Is everyone excited? I am – ish.

At least since the mid-1990s, *(-)**ish* has started to be used in Norwegian too. (3) is the oldest example that we have found, from 1996. An example of the free morpheme is given in (4).

1. The article is based partly on the first author’s MA thesis (Nilssen 2015), supervised by the second author, but the theoretical discussion is largely new here.
2. A list of sources is provided at the end of the article.

- (3) prøvd Afterstep? den er relativt beta'ish, men lover godt
 '(have you) tried Afterstep? it's relatively beta'ish, but promising'³
- (4) DIY: Skappelgenseren – åja, vi strikker også..ish!
 'DIY: the Skappel sweater – oh yes, we're knitting too..ish!'⁴

These and all the other examples from Norwegian below are more or less informal language, although many come from professional writers (see the list of sources). Nilssen (2015: 73) notes that in the Atekst media archive (see Section 3) there are few examples in the early years of our millennium, but the number is increasing steadily towards 2013 (the most recent whole year studied).

The developments of (-)ish in English have been studied by several researchers, see Section 2. Its use in Norwegian, however, has received little or no attention in language research before Nilssen (2015), except that it has been given two entries in an online dictionary of new words, as part of *Det Norske Akademis Store Ordbok*.⁵ One entry is for the suffix *-ish*, another for the word *ish*, which is categorized as an adverb. Discussions by “laymen” on the Internet are not difficult to come by; see for instance the following annoyed utterance:

Hva er greia med `ish?

Har i løpet av kort tid (spesielt de siste ukene) lagt merke til at folk har startet med noe helt idiotisk. Nemlig å legge til `ish bak et ord. Jeg har ikke peiling på hva dette er for noe (nytt nettord som har startet?) men jeg kjenner magen vrenger seg da jeg både hører og leser folk som skriver dette.

(<http://freak.no/forum/showthread.php?t=236545>)

'What's the deal with `ish? For a short time (especially the last few weeks), I've been noticing that people have started with something completely idiotic. Namely adding `ish after a word. I've no idea what this is (some new Internet word that's cropped up?), but I feel my stomach turning when I both hear and read people writing this.'
 (Authors' translation.)

3. *Beta* refers to a product under development.
 4. The sweater is named after the TV presenter Dorthé Skappel.
 5. <http://www.naob.no/nyordene>

This was written in 2012, that is, 16 years after the example in (3). The fact that the phenomenon came to the attention of the writer of the quote in 2012 may indicate that the usage was on the rise at that time. The present contribution explores the grammar and meaning of *(-)ish* used in present-day Norwegian. Our examples are from written Norwegian and have been collected from corpora and the Internet, mostly as part of Nilssen's (2015) study (see section 3), but supplemented for this article.

Specifically, we aim to answer the following questions: (a) What kinds of words, phrases etc. does *(-)ish* combine with to form larger constructions? (b) What kinds of constructions do these combinations result in? (c) To what extent are we dealing with a word rather than a suffix or clitic? (We will discuss the difference between suffix and clitic only briefly.) (d) What is the grammatical category or categories of *(-)ish* (adjectival, adverbial, ...)? (e) What meaning(s) does *(-)ish* have?

The questions that we raise, then, pertain to the grammar and the semantics of the morpheme(s). For reasons of space, we will have little to say about contact linguistics and pragmatics, although of course, these fields are clearly relevant here. We will, however, compare the grammar and semantics of Norwegian usage to what has been found for English.

The article has the following parts: Section 2 presents English *(-)ish* and the research literature dealing with it. Section 3 describes how examples of Norwegian *(-)ish* were collected and analysed in Nilssen (2015). Section 4 presents the empirical and theoretical findings of that work. Section 5 develops those findings further in grammatical and semantic analyses. Section 6 concludes the article.

2 English *(-)ish*

The English suffix *-ish* and its cognates are common to the Germanic languages, for instance as German *-isch* and Scandinavian *-(i)sk*. In Old English, it had the form *-isc*. At an early stage, it was used to form adjectives of nationality and ethnicity (as in modern *English, Danish*). An early extension was to nominal bases denoting animate beings (*foolish, wolfish*), and later to inanimate bases (*bookish, stylish*). In Middle English, the suffix started to be used with adjectival bases (*greenish, tallish*), and even later, its application has been extended to proper nouns (*Shakespeareish*), numerals (*sixish*), and adverbs (*soonish*). For more about the his-

torical development of the English suffix, see Morris (1998) and Ciszek (2012).

The use of (-)ish in Modern English is discussed by Marchand (1969), Malkiel (1977), Morris (1998), Szymanek (2005), Kuzmack (2007), Norde (2009), Sugawara (2012), Traugott and Trousdale (2013), Bochnak and Csipak (2014), and Eitelmann, Haugland and Haumann (2015). Kuzmack (2007) identifies three variants of (-)ish. The first is the one found in adjectives of nationality and ethnicity referred to above. It does not take part in the changes relevant to the present study. The second and third, however, do. The second variant is more productive and is added to nominal bases (N), yielding adjectives with meanings like ‘of the nature of N’ or ‘like N’. This suffix variant emphasizes similarity, and Kuzmack calls it comparative *ish*. The third variant is added to bases in the form of adjectives (and adverbs) and means ‘somewhat A, approximately A, kind of A’. The meaning of this last variant is clearly related to that of the second, but it rather emphasizes lack of equivalence; Kuzmack calls it qualifier *ish*. For instance, while *boyish* (the second variant) means ‘similar to a boy’, *greenish* (the third variant) means ‘almost green, but *not quite* green’. Kuzmack argues that while comparative (-)ish has become a clitic, qualifier (-)ish has developed further into a free word, and Norde (2009) shares this view. We will look at their different properties in turn. Both Kuzmack and Norde focus on the question of degrammaticalization. The historical developments in English are not a central concern here; rather, our focus is on the synchronic properties of (-)ish in English as the donor language.

Comparative (-)ish attached not to noun stems but to noun phrases is documented by Kuzmack to exist since the early 19th century, e.g. in *a clean-cravatish formality of manner* (from Dickens, 1836). A modern example is *real, real grumpy-old-man-ish*. Kuzmack further documents that (-)ish can now also be attached to verb phrases (*It’s very long and not very “can’t put it down”-ish*, about a book) and clauses and sentences (*[I’ve] just been feeling very ... “What do I do now?”ish*). The property of attaching to phrases and even larger constructions is Kuzmack’s and Norde’s main basis for considering comparative (-)ish to be a clitic rather than a suffix. As opposed to qualifier (-)ish, however, it has not become a free word, and this is reflected in its inability to be stressed (**grumpy-old-man-ISH*). All the examples given by Kuzmack and Norde seem to show that the construction formed by phrase + (-)ish is adjectival, i.e., (-)ish is an adjectival head of the construction.

Qualifier (*-ish*) was originally used with adjectival and adverbial stems (*greenish, soonish*), but can now be attached to the phrase level (examples provided by Kuzmack): *Then I'm good to go -ish, Got this email just now-ish*). It can also be used with verb phrases (*I finished the project (ish)*), noun phrases (*So, yeah, we're friends-ish*), and prepositional phrases (*[They] are on their way ...ish...*). It can even appear without a host, as in *Can you swim well? Ish*. Traugott and Trousdale (2013: 236) give an example of an adjective *ish* meaning 'unsure': "If you're like me and feel a little *ish* about dirty dining [...]". In these latter variants, (*-ish*) can be stressed (*We're friends-ISH*); indeed, it sometimes must be, like when it is the sole word in an utterance such as the answer in the mini-dialogue about swimming. Taken together, there is solid evidence that qualifier (*-ish*) can be considered a word. The examples with this variant seem to show that whatever (*-ish*) is attached to, the resulting construction is of the same type as the co-constituent of (*-ish*). It appears that qualifier (*-ish*) is not the head of the construction, and Kuzmack states that is an adverb.

Bochnak and Csipak (2014) deal primarily with a subtype of Kuzmack's qualifier (*-ish*), namely sentence-final (*-ish*), as in *I liked the movie ... ish*. They call it a metalinguistic degree morpheme and compare it to metalinguistic comparatives (e.g. *Your problems are more financial than legal*), indicating that *financial* is a more appropriate description than *legal*), *sorta* (e.g. *Lee drew a circle, sorta*, indicating that *circle* may not be quite right), and sentence-final *not* (e.g. *I liked the movie ... NOT*, denying the content of the main part of the sentence). In this light, sentence-final (*-ish*) belongs in a set of metalinguistic expressions indicating the appropriateness or correctness of (part of) a sentence.

3 Data collection and analysis

For Nilssen (2015), examples of (*-ish*) used in Norwegian were collected from the Internet, a media text archive, and a newspaper corpus.⁶ An

6. A search in Talebanken, (<http://folk.uib.no/hnohs/Talebanken.html>), a corpus of spoken Norwegian, yielded only two hits. Searches for the norwegianized spelling variant (*-isj*) yielded no hits. The reason may be that many writers are reluctant to norwegianize English expressions. Also, *ish* is homophonous with the interjection *isj!* 'ugh!', and norwegianization would render them homographs.

Internet search with Google was done on April 24, 2014, and held open until all hit pages had been visited. The search was for the word *ish*, and it was limited to pages written in Norwegian. This procedure found examples where *ish* was written as a separate word, and also cases where it was written with a hyphen or the like (*-ish*, *...ish*, *(ish)*, etc.) However, Internet examples where it was written as a suffix, i.e. not graphically separated, were not found (e.g. *londonish*). *(-)ish* was also searched for in Atekst's media archive⁷ (on October 17, 2014), and the hits here, too, were limited to graphically separated cases of *(-)ish*. A third search was done in the Norwegian newspaper corpus (a monitor corpus of more than a billion words, from the period from 1998 to the present),⁸ also on October 17, 2014. This search was able to find both graphically separated tokens and examples with the suffix written non-hyphenated.

After removal of "noise", duplicates, and metatextual examples (where *(-)ish* was discussed or evidently used parodically), there remained 240 tokens of *(-)ish* used in Norwegian text, which presumably gives us a fairly good picture of how it is used. Because of the limitations of the two first searches, however, our materials cannot be regarded as fully representative of the use of *(-)ish* in Norwegian; examples with the morpheme written as a suffix (without a hyphen or the like) are probably underrepresented. For this reason, we have not done any statistical calculations based on the categorization described below. The examples were recorded in a database, along with screen images for the Internet examples (to assist in the text interpretation).

Figure 1 shows the grammatical levels that need to be taken into consideration in the analysis of the data. The placement of *(-)ish* after its co-constituent dominates, but we will see examples of the opposite order in Section 4.

In the analysis of every example, the beginning and end of the *(-)ish* construction, formed by *(-)ish* and a co-constituent, was determined. Further, the examples were categorized for a series of properties:

- (a) placement of *(-)ish* after or before its co-constituent
- (b) orthography of the junction between co-constituent and *(-)ish*
- (c) category of the co-constituent (word class, phrase type, etc.)

7. <https://web.retriever-info.com/services/archive.html>

8. <http://avis.uib.no>

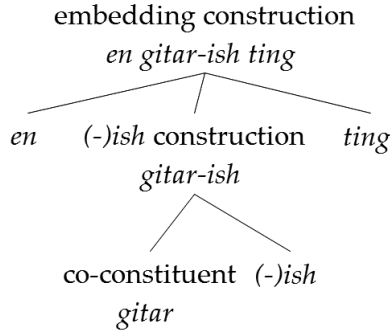

Figure 1. *(-)ish* constructions and their constituents and embedding constructions, exemplified with *en gitar-ish ting* ‘a guitar-ish thing’

- (d) modifiers in the *(-)ish* construction
- (e) embedding construction
- (f) syntactic function of the *(-)ish* construction
- (g) category of the *(-)ish* construction
- (h) stressability of *(-)ish*

As an example, *Det er en gitar-ish ting* ‘That (a dobro) is a guitar-ish thing’ was categorized as follows: The *(-)ish* construction is *gitar-ish*, and *(-)ish* is (a) placed after its co-constituent, (b) written with a hyphen, (c) combined with a noun co-constituent, (d) used without modification; the *(-)ish* construction (e) is embedded in a noun phrase, (f) functions as a prenominal modifier, and (g) is formally an adjectival expression; and (h) *(-)ish* is unstressable.

In many examples, the *(-)ish* construction was not embedded, viz. in headlines or various other kinds of grammatically shortened utterances. Such cases could not be categorized for (e) and (f), and (g) and (h) would often also be difficult to determine.

4 Overview of the main uses of *(-)ish* in Norwegian

We cannot present a full overview here of all the property combinations found when categorizing the 240 examples as described above. In particular, non-embedded *(-)ish* constructions will not be in focus (although some examples will be given). For fuller treatment, see Nilssen

(2015: ch. 4.). First, we will look at Norwegian usage where we interpret (-)ish as being most naturally unstressed (at least not carrying primary stress) if the text were spoken. Most of the examples correspond fairly closely to usage found in English. But we have also found examples where (-)ish exhibits properties that we have not seen mentioned in the literature on English. Second, we will present some examples where we interpret (-)ish as being most naturally stressed in spoken language. This usage largely corresponds to Bochnak and Csipak's (2014) metalinguistic degree (-)ish and accounts for a much smaller share of the materials.

4.1 Uses where (-)ish tends to be unstressed

This section is organized in three parts based on the category of the (-)ish construction (the construction formed by (-)ish and a co-constituent): adjectival (-)ish constructions (including quantifiers) and nominal (-)ish constructions (including those referring to the hour or year).

4.1.1 Adjectival (-)ish constructions

These constructions account for about half of the examples. The co-constituent of (-)ish is either a (common or proper) noun or an adjective, more or less fitting into Kuzmack's classes of comparative and qualifier (-)ish, respectively. (Quantifiers are assumed to be a subclass of adjectives; see 4.1.2.) The embedding construction is either a noun phrase (usually with the (-)ish construction as a premodifier) or a clause or sentence (with the (-)ish construction as a predicate complement of the subject or object or as an adverbial of manner). Examples (5)–(10) provide a fairly representative selection of adjectival (-)ish constructions.

- (5) ... Zune er en iPod-ish MP3-spiller som trolig vil bli lansert i November
'Zune is an iPod-ish MP3 player that probably will be launched in November'
- (6) Kontoret hennes er typisk professor-ish
'Her office is typically professor-ish'
- (7) Selv spiller han sart, forsiktig simon-og-garfunkel-ish gitarmusikk
'He himself plays tender, careful simon-and-garfunkel-ish guitar music'

- (8) Eg trur me klipper deg litt slik shane-ish, sa ho
 ‘I think we’ll cut your hair (literally: you) a little shane-ish, she said’⁹
- (9) P85 rød MC legges ut til “gammel ish” pris på finn idag.
 ‘P85 red MC will be posted at an “old-ish” price on finn today’¹⁰
- (10) Prøver fortvilt å være rutinert-ish i en ellers kaotisk hverdag
 ‘(I’m) trying desperately to be experienced-ish in an otherwise chaotic everyday life’

The adjectival nature of these *(-)ish* constructions is evident from their functions in embedding constructions. Also, note that they may contain modifiers typical of adjective phrases, as illustrated by *typisk* ‘typically’ in (6) and *litt* ‘a little’ in (8). Our only example with *(-)ish* followed by an inflectional suffix is given in (11), where *-e* shows plural agreement. An example of the opposite order is shown in (12), where *-e* in *hvite* is inflectional (also plural agreement).

- (11) [Bandet] spiller akustisk(ish)e julesanger mest egnet for folk som tar seg en tur på byen lille-julaften
 ‘The band plays acoustic(ish) Christmas carols best suited for people who go out on the town on the night before Christmas Eve’
- (12) Jeg har noen hvite ish prikker/ uthevelser rett under penishodet
 ‘I have some white ish spots/ swellings right under my glans’

Examples with quantifiers are given in (13) and (14).

- (13) ... det er vel rundt ørten. Ørten-ish, for å være helt unøyaktig?
 ‘I guess they’re around umpteen. Umpteen-ish, to be quite imprecise?’
- (14) Av 250-ish deltakere var 50-ish av dem kvinner
 ‘Out of 250-ish participants, 50-ish were women’

4.1.2 Nominal *(-)ish* constructions

The use of *(-)ish* after expressions referring to the hour is probably the

9. *Shane* probably refers to the actor Shane Dawson.

10. *Finn* refers to the market-place Internet page finn.no.

most entrenched aspect of the grammar of (-)ish in Norwegian (spoken, at least) and which most people associate with (-)ish when asked – at any rate, that is the case for the present authors. In our materials, however, this use is not very frequent. Formally, the expressions are nominal. Some examples are given in (15)–(17).

- (15) jeg skal nemlig på p3 fra 8-ish
'(You see,) I'm going on P3 from 8-ish'¹¹
- (16) Vi lå i senga til ti-ish
'We lay in bed until ten-ish'
- (17) Rundt 2006'ish, hvis jeg ikke husker feil
'Around 2006'ish, if I don't remember incorrectly'

Our materials contain relatively few examples of other nominal (-)ish constructions. Two are given in (18) and (19).

- (18) Alle snakker flytende manusforfatterish, med usannsynlig velplasserte punchlines
'Everybody speaks fluent script-writerish, with unbelievably well-placed punchlines'
- (19) [Bandet] har lagt hjerte og sjel i sjangeren country-ish
'The band has put their hearts and souls into the genre of country-ish'

Note that (18) contains the name of a “language”. Language names tend to be ambivalent between noun and adjective in Norwegian (e.g., *engelsk* ‘English’ belongs in both classes), and some of the nominal expressions in (-)ish, like *manusforfatterish*, appear to belong grammatically to this construction type. (It would seem possible to inflect this word like a noun, e.g. *manusforfatterishen* ‘the (language of) script-writerish’ in the definite singular – see further Section 5.1.) The example in (19) is typical in that it refers to an artistic genre of an indeterminate character. In (20) an example is given which could be interpreted as either nominal or adjectival and illustrates the intermediate status of expressions referring to genres.

11. P3 is a radio channel.

- (20) Bandets sjanger kaller hun punk-ish
 ‘The genre of the band, she refers to as punk-ish’

4.2 *Uses where (-)ish tends to be stressed*

This kind of *(-)ish* use is less frequent in our materials than unstressed *(-)ish*. Many of the examples involve utterances of less than a sentence, and some are headlines. A good example is given in (4) above, and a few more in (21)–(24). In (21), the first token of *(-)ish* is the relevant one, the second being an example where *(-)ish* would probably be unstressed.

- (21) Det skal være gjenkjennbart hvilket verk vi spiller. Ish. Gjenkjennbart-ish
 ‘It should be recognizable which work we’re playing. Ish. Recognizable-ish’
- (22) Strekkmerker, ish?
 ‘Stretch marks, ish?’
- (23) Reiseruten. Ish
 ‘The itinerary. Ish’
- (24) Altfor ivrig! Ish
 ‘Far too eager! Ish’

Recall from (11) that in *akustisk(ish)e* ‘acoustic(ish)’ with unstressed *(-)ish*, the inflectional suffix *-e* follows *(-)ish*, while in (12) the different order is seen for *hvite ish* ‘white ish’. In all examples of inflection in constructions with stressed *(-)ish*, *(-)ish* is placed after the inflectional suffix, as in (21)–(23) above.

Our materials include several examples where it is hard to decide between stressed and unstressed *(-)ish*, such as (25)–(28). We tend to regard (25) as an example of stressed *(-)ish*; the natural way to pronounce it is by giving *(-)ish* the intonation of an insertion. The other examples are harder to categorize.

- (25) Miljøpartiet de mektige (-ish) bestemte seg for at bevisene ... var for uklare
 ‘The Environmental Party of the Mighty (-ish) decided that the evidence ...was too unclear’
- (26) Men vi var på utflukt til et magisk slott ish
 ‘But we were on an outing to a magic castle ish’

- (27) Delenummeret på dem slutter iallefall på N62 ish
 ‘Well, the part number on them ends in N62 ish’

In (28), (-)ish is used alone with the grammatical properties of an adjective; *veldig “ish” på tiden* is an adjectival phrase functioning as a predicate complement. The meaning of *ish* is here something like ‘imprecise’ or ‘vague’.

- (28) Jeg er veldig “ish” på tiden
 ‘I’m very “ish” timewise’

We have found a couple of examples where (-)ish is used as the first part of a compound noun, two of which are given in (29) and (30).

- (29) Være på ish-tid
 ‘Being on ish-time’
 (30) Den gylne regelen er å være tydelig, slik at de involverte er klar
 over ish-aspektet.
 ‘The golden rule is to be explicit, so that those involved are aware
 of the ish-aspect’

5 The grammar and meanings of (-)ish in Norwegian

5.1 The grammar of unstressed (-)ish

The (-)ish constructions presented in Section 4.1.1 have (-)ish combining with nominal or adjectival constituents to form constructions with properties that are clearly adjectival, i.e. with similar functions to adjectival phrases in noun phrases as well as clauses/sentences.

When the co-constituent is a noun (e.g. *professor-ish*, *simon-og-garfunkel-ish*), it is clear that the adjectival nature of the (-)ish construction comes from (-)ish and not the noun. Thus, (-)ish is an adjectival head with a meaning like ‘similar to N’. When both the co-constituent of (-)ish and the (-)ish construction are adjectival, the status of (-)ish is less obvious (e.g. *gammel ish*, *rutinert-ish*). The (-)ish construction may be analysed in the same way as when the co-constituent is nominal, with (-)ish an adjectival head. However, it is also possible to regard (-)ish as an adverbial modifier and the (-)ish construction as headed by the adjectival co-constituent.

In nominal (*-ish*) constructions referring to hour or year (see Section 4.1.2), (*-ish*) is combined with a functionally nominal co-constituent (although formally it may be a numeral or the like). The (*-ish*) construction is also nominal (as evidenced by its function as the complement of a preposition in examples (15)–(17), e.g. *fra 8-ish*). In such examples, an analysis parallel to the second alternative above for adjectival (*-ish*) constructions is possible: The (*-ish*) construction is headed by the nominal co-constituent of (*-ish*), and (*-ish*) is an adverbial modifier. However, it is also possible to regard (*-ish*) as a nominal head.

The latter alternative is how the other nominal (*-ish*) constructions in Section 4.1.2 need to be analysed. The examples from Nilssen (2015), like those given in (18)–(20), are often open to alternative analyses as adjectival; recall that they resemble language names in this respect (compare *manusforfatterish* ‘script writerish’ and *engelsk* ‘English’). However, we can supplement Nilssen’s findings with expressions in (*-ish*) that are inflected as masculine nouns, with plural and definite suffixes. Examples (31)–(35) have been found by searching the Internet with Google.

- (31) Synd, i og med at hele denne ‘kodeord’ ishen nærmest varte runden ut
 ‘A pity, since this whole ‘codeword’ ish lasted almost all throughout the round.’¹²
- (32) Men tuuuuusent takk for guide-ishen!
 ‘But a thooooousand thanks for the guide-ish!’
- (33) fordi ... mor ikke ville la meg bruke ene saus-ishen de hadde
 ‘because Mother wouldn’t let me use one sauce-ish that they had’
- (34) Likte tights ishen din!:D
 ‘I liked your tights ish! :D’¹³
- (35) I går klarte jeg mange flere push-ups-isher enn tidligere. Skriver isher siden jeg fortsatt har knærne nedi OG bruker strikk ...
 ‘Yesterday I managed many more push-ups-ishes than before. I’m writing ishes since I’m still doing them on my knees AND with rubber bands’¹⁴

12. The expression ‘kodeord’ *ishen* refers to a way of speaking.

13. The English plural *tights* is typically singular in Norwegian, thus definite singular *tightsen* ‘the tight-fitting leg garment’.

14. The English plural *push-ups* is normally plural also in Norwegian, but singular forms

In examples (31)–(35), it is possible to analyse (-)ish as a nominal derivational suffix attached to a nominal stem, producing a new masculine nominal stem that is capable of receiving the inflectional suffixes typical of nouns.

The ambivalent adjectival–nominal nature of (-)ish is illustrated well in the passage in (36) recounting a meeting with a large reptile, where *lizard'ish* appears first to be used as an adjective ('lizard-like'), but then later clearly as a nominal expression ('the lizard-like sth.') with definite singular inflection added to (-)ish.

- (36) men denne jævelen her var seriøst svær. Aldri sett noe så gigantisk (lizard'ish) gå rundt på fortauet ... .. han kunne lett ha tatt meg igjen om jeg la på sprang. Nå spør det om det sier mer om meg eller lizard'ishen, men for et beist!
 'but this bastard was seriously big. Never seen anything so gigantic (lizard'ish) walk around on the pavement ... .. he could easily have caught up with me if I started running. That may say more about me than about the lizard'ish, but what a beast!'

The presentation above has shown that unstressed (-)ish combines (a) with adjectival expressions to form adjectival expressions, (b) with nominal expressions to form adjectival expressions, and (c) with nominal expressions to form nominal expressions.

English (-)ish has, as we have seen, partly developed from a suffix into a clitic and even further into a free word. In Norwegian, it is sometimes possible to regard (-)ish as an adjectival derivational suffix (e.g. in *professor-ish*, *rutinert-ish*) and sometimes as a nominal derivational suffix (e.g. in *manusforfatterish*). As such, it is expected to take adjectival and nominal inflection, respectively, as has also been illustrated (e.g. in *akustisk(ish)e* and *guide-ishen*). However, examples with (-)ish "outside" of the adjectival or nominal inflection have also been found, e.g. in *hvite ish* above and in (37):

like *pushupsen* 'the push-up' are also found. Thus, *push-ups-isher* might be interpreted as double-marked for the plural, but this is not evident given that English plural -s may be found in clear Norwegian singulars.

- (37) Når du ser noen bekjente-venner-ish og du vet ikke om du skal stoppe eller ikke
 ‘When you see some acquaintances-friends-ish and you don’t know whether to stop or not’

In such usage, *(-)ish* rather has the character of a clitic that is added to a full-fledged phrase. Examples where it is attached to complex names, e.g. as (38) and (39), are similar:

- (38) Noe særlig “Hot Toddies” (Randy Newman’ish) og “Steady Pace” (The Band’ish) er utsøkte eksempler på
 ‘Something that “Hot Toddies” (Randy Newman’ish) and “Steady Pace” (The Band’ish) are exquisite examples of’
- (39) Bratten har kort, svart skinnjakke. Er vever, litt mystisk, litt [E]dith Piaf-ish
 ‘Bratten is wearing a short, black leather jacket. Is dainty, a little mystical, a little Edith Piaf-ish’

To sum up, unstressed *(-)ish* exhibits two main kinds of grammatical variation. First, it is typically adjectival, but may also be nominal. Second, it can usually be analysed as a suffix, but in some uses, it has clitic properties. Applying Occam’s razor, one might wish to analyse all instances as clitics, but examples where an inflectional suffix is placed after *(-)ish* make this problematic. It seems, then, that the grammatical status of this kind of *(-)ish* has not yet stabilized in Norwegian. In English, the development has led from a derivational suffix to a clitic. In Norwegian, however, there seems to be an insecurity about its status, which may be a result of borrowing more than one variant.

5.2 *The grammar of stressed (-)ish*

The ability to receive stress independently of words in the context is a fairly clear indication that *(-)ish* in the kinds of use illustrated in Section 4.2 is an independent word.

Most Norwegian examples where *(-)ish* must clearly be stressed, as in (4) and (21)–(24), correspond well to those discussed for English by Bochnak and Csipak (2014). *(-)ish* used in this way may be considered an adverb.

But used as in (28) above, where it is a word and heads a predicate complement, it is clearly an adjective. The last kind of use illustrated in (29)–(30) above has *(-)ish* as the first element of compound nouns. These compounds are headed by the nominal second element, and Norwegian allows most word classes (and even phrases) in the first element slot. Thus, adverbs and adjectives are equally possible, and it is not possible on formal grounds to decide on the word class of *(-)ish* in these compounds. The compound *ish-tid* ‘ish time’ is clearly connected to the expression *være ish på tiden* ‘be ish, timewise’, so at least for this example, it can be assumed that *(-)ish* is adjectival.

5.3 Norwegian vs. English *(-)ish*

Most of the examples presented in Sections 4.1 and 5.1 are similar to English usage, with *(-)ish* combining with nominal or adjectival expressions to form adjectival constructions, and also the usage where nominal *(-)ish* constructions refer to hour or year. However, other uses of *(-)ish* as a nominal derivational suffix (or clitic) – described in Section 4.1.2 and discussed in Section 5.1 (e.g. *manusforfatterish*, *country-ish*) – have not to our knowledge been described for English. It seems that in this respect, Norwegian *(-)ish* has taken at least one path which is not borrowed from English but is a Norwegian innovation. (Admittedly, *(-)ish* is found also in Danish and Swedish. We have not studied those languages in detail, so the innovation might not be Norwegian, but Scandinavian.)

As indicated, sentence-final *(-)ish* are similar in English and Norwegian. We have not, however, seen compounding mentioned in the literature on English. But such usage can be found, as illustrated in (40).

(40) My ish time is usually a 10 min cushion around a time

These findings indicate that the different types of *(-)ish* as a free morpheme and separate word are mostly developed in English and borrowed into Norwegian.

5.4 The semantics and pragmatics of *(-)ish*

The two meanings described by Kuzmack (2007) for English *(-)ish* are found also in Norwegian. Combined with a noun, *(-)ish* means ‘similar

to N', what Kuzmack calls comparative (*-ish*). Thus *professor-ish* means 'similar to (something related to) a professor', and *simon-og-garfunkel-ish* means 'similar to (something related to) Simon and Garfunkel'.

Nilssen (2015: 66–67) observes an interesting difference between adjectival (*-ish*) constructions formed from common and proper nouns, respectively. Compare *boyband'ish* in (41) and *newyorkish* in (42):

- (41) Rytmask tung, melodisk veldig lett. Men med boyband'ish refreng skreddersydd for stemmekapring
'Rhythmically heavy, melodically very light. But with a boy-band'ish chorus tailored to catch votes'
- (42) Støyen av kakling og det estetiske nivået på gjestene er nærmest newyorkish, men køhåndtering og service er dessverre på norsk nivå
'The noise of cackling and the aesthetic level of the customers are almost newyorkish, but the queue management and the service are unfortunately on a Norwegian level'

These (*-ish*) formations differ in meaning distribution. The common noun *boyband* has a conventional denotation to speakers of Norwegian, with publicly shared connotations about the band members and their music. These meaning aspects are all relevant to the meaning of the derived expression *boyband'ish*. The selection of relevant features depends to some extent on the cotext, e.g. *boyband'ish refreng* 'boy-band'ish chorus' focuses on the music rather than the band members. Still, much of the meaning is inherent to the adjective itself.

The proper noun *New York* has no denotation, but only a referent, and individual connotations (for Norwegians) presumably differ. Presumably, most Norwegians think of tall buildings, lots of people and the like. Combining the proper noun with (*-ish*) into *newyorkish* yields an adjective with a highly cotext dependent meaning. In the example, what is described as *newyorkish* is the noise level and the appearance of customers in a café. This focuses in on properties of New York that are not likely to be at the front of most Norwegians' ideas of the city, and the selection of meaning features relevant to the interpretation of *newyorkish* are more heavily dependent on the cotext than in the case of

boyband'ish. The same can be observed for the suffix *-(i)sk*, e.g. *parisisk* 'Parisian' vs. *forbrytersk* 'criminal' (adjective).

Combined with adjectives (A) and quantifiers (Q), *(-)ish* means 'something like A/Q, but not exactly A/Q', what Kuzmack (2007) calls qualifier *(-)ish*. For example, *akustisk(ish)* means 'acoustic like, but not quite acoustic', and *250-ish* means 'around 250, but not necessarily exactly 250'. For Kuzmack, qualifier *(-)ish* extends to the uses dealt with separately here as typically stressed, the metalinguistic degree *(-)ish* of Bochnak and Csipak (2014). The difference between basic qualifier *(-)ish* and metalinguistic degree *(-)ish* is that the meaning of the former is part of the propositional meaning of the sentence, while the meaning of the latter is metalinguistic, indicating that the expression used does not quite appropriately categorize the described situation. Thus, while *250-ish* states that the number is actually in the vicinity of 250, by saying *reisrutene ... ish* 'the itinerary ... ish', the speaker indicates that the categorization of the referent as an itinerary is not quite right.

As indicated by Kuzmack (2007), qualifier *(-)ish* is younger than comparative *(-)ish*, and metalinguistic degree *(-)ish* is doubtless the youngest in English. When Norwegian *(-)ish* is used as a nominal derivational suffix (clitic), its meaning is, of course, nominal: 'sth. resembling N' (see Nilssen 2015: 67–72). Thus, *guide-ishen* means 'that sth. resembling a guide'. As mentioned above, this usage has to our knowledge not been observed for English. Having apparently developed in Norwegian (or Scandinavian), it may be considered the youngest use here. One might speculate that language names in *(-)ish* have served as a "bridge" for other *(-)ish* expressions to cross over from adjectival to nominal status, since Norwegian language names in *-(i)sk* have an ambivalent status as both adjectives and nouns.

In English, many formations in *-ish* (like *English*, *childish*, *greenish*) are part of the standard conventional language, while some of the younger uses, especially metalinguistic degree *(-)ish*, are not. In Norwegian, all kinds of constructions with *(-)ish* are quite young; as stated in the introduction, our oldest documented example is from 1996. In many cases, the function and meaning of adjectival *(-)ish* constructions are similar to established words formed with the suffix *-aktig*. This holds above all for those that correspond to English comparative formations. Thus *professor-ish* is very close in meaning to *professoraktig*. To some degree, qualifier *(-)ish* can also replace *-aktig*, as in *hvitaktig* 'whitish' (cf.

hvite ish). In expressions involving quantifiers, *(-)ish* replaces approximative adverbs like *omtrent* and *cirka*, both ‘approximately’. But not all types of *(-)ish* correspond equally clearly to more conventional expressions. There is no single simple way to reformulate e.g. *guide-ishen*, but of course the meanings can be expressed, for instance as *den guideaktige tingen* ‘the guide-like thing’ or the like. Metalinguistic degree *(-)ish* has no similar older equivalent, but one could rephrase it with expressions like *på en måte* ‘in a way’, *eller noe sånt* ‘or something like that’, etc.

Being recent borrowings, *(-)ish* constructions are not merely unconventional, however. As shown in the introduction, some Norwegians dislike them, and it is easy to find web pages where the (over)use of *(-)ish* is ridiculed. (43) is a scathing example:

- (43) Vet du hva? jeg hater ishene, de ish ish folka du ser rundt omkring i Drammen, de med de søte stramme luene som innehar navnet carharrrt, det søte samfunnsengasjementet som ender opp i et arbeiderparti ish ... blandet med litt venstre meningsregister.
 ‘Do you know what? I hate the ishes, the ish ish people that you see about in Drammen, the ones with the cute tight hats called carharrrt,¹⁵ the sweet social involvement that ends up in a labour party ish ... mixed with a dash from the register of the left.’

As will be evident from several of the examples provided here, *(-)ish* is typical of informal text types. It often co-occurs with errors in spelling and punctuation, and a large portion of the examples gathered in Nilssen (2015) involve just fragments of sentences, including many headlines. Still, *(-)ish* is not seldom found in the writings of journalists in all kinds of newspapers and magazines.

6 Conclusion

Norwegian has borrowed both the suffix or clitic *-ish* and the free word *ish* from English. Our oldest example is from 1996. Our materials do not allow us to make strong claims about frequency, but Norwegian *(-)ish* appears to have risen in frequency since the early years after 2000. Most

15. The correct spelling is *Carharrrt*.

uses of (-)ish in Norwegian resemble English uses quite closely and can be assumed to be borrowed. However, Norwegian usage also exhibits examples of -ish as a nominal derivational suffix (or clitic), which appears to be an innovation in Norwegian (or possibly Scandinavian). The use of (-)ish is characteristic of informal language. Some Norwegians dislike it rather strongly, but it seems to be gaining ground. Only the future can tell how far the development will lead, and what the grammar and meaning of Norwegian (-)ish will be when it has had more time to stabilize.

List of sources of examples

The Internet pages referred to were accessed in the autumn of 2014 or the spring of 2015, some in the spring of 2016.

- (1) Norde (2009: 224).
- (2) Kuzmack (2007).
- (3) [https://groups.google.com/forum/#!topic/no.general/qPgAwwabz_M\[1-25\]](https://groups.google.com/forum/#!topic/no.general/qPgAwwabz_M[1-25]), dated 10.08.1996.
- (4) <http://www.iknowthatmagazine.com/2013/07/05/diy-skappel-genseren-aja-vi-strikker-ogsa-ish/>, dated 05.07.2014.
- (5) Atekst: *Dagbladet* 04.08.2006.
- (6) Atekst: *Dagbladet* 19.10.2013.
- (7) Atekst: *Dagbladet* 10.12.2004.
- (8) Atekst: *Bergens Tidende* 22.06.2008.
- (9) <http://elbilforum.no/forum/index.php?topic=11952.0>, dated 22.01.2014.
- (10) Atekst: *Sortlandsavisa* 06.02.2014.
- (11) Atekst: *Adresseavisen* 23.12.2011.
- (12) <http://www.klara-klok.no/spoersmaal/303780>, dated 02.07.2013.
- (13) Atekst: *Stavanger Aftenblad* 27.12.2011.
- (14) <http://blogg.aftenbladet.no/tinabru/2012/01/14/tina-og-de-fleste-pampene-pa-sola-vil-ha-storre-kommuner/#.VA64kxYo1w>, dated 14.01.2012.
- (15) <http://fotballfrue.no/2012/03/15/den-er-her-hos-meg/>, dated 15.03.2012.
- (16) Atekst: *Dagbladet Magasinet* 10.10.2009.
- (17) <http://milforum.net/archive/index.php/t-63477.html>, dated 28.04.2014.
- (18) Newspaper corpus: *Dagbladet* 12.12.2006.

- (19) Atekst: *Ringerikes Blad* 30.04.2013.
- (20) Atekst: *Finnmarken* 30.08.2013.
- (21) Atekst: *Stavanger Aftenblad* 18.11.2011.
- (22) <http://forum.fitnessbloggen.no/threads/strekkmerker-ish.27459/>, dated 28.01.2014.
- (23) <http://reidarreisernart.travellerspoint.com/4/>, dated 14.02.2010.
- (24) http://sorfordnordpolen.blogg.no/1396709226_altfor_ivrig_ish.html, dated 05.04.2014.
- (25) Atekst: *Dagsavisen* 04.10.2014.
- (26) <http://www.smsfeil.no/index.php?id=andre>, dated 23.11.2013.
- (27) <http://www.200sx-ogn.org/archive/index.php/t-29099.html>, dated 09.07.2012.
- (28) Atekst: *Rana Blad* 19.10.2013.
- (29) Atekst: *Agderposten* 16.06.2013.
- (30) Atekst: *Agderposten* 15.09.2012.
- (31) <http://skeezsqueeze.blogspot.no/2015/01/201-mc-magnus-vs-amfia.html>, dated 18.01.2015
- (32) http://www.battlefield.no/forum/index.php?/topic/78595_endre_deathbordinfo/, dated 03.11.2006
- (33) <http://www.ebookxp.org/colourattack.blogg.no?b=4>, dated 01.03.2012
- (34) http://idaydream.blogg.no/1392137919_hi_pony.html, dated 10.02.2014
- (35) http://balanselin.blogg.no/1449244385_unarmed_to_the_julebo.html, dated 04.12.2015
- (36) <https://rotorwing.wordpress.com/category/jobb/page/13/>, dated 22.08.2012
- (37) <https://twitter.com/mariasj095>, dated 16.06.2012
- (38) <http://www.musikknyheter.no/record/10782>, dated 05.02.2013
- (39) Atekst: *Dagens Næringsliv Morgen* 14.09.2013
- (40) <https://www.facebook.com/ConnieandCurtis/posts/505823256109344>, dated 12.11.2012
- (41) Atekst: *Verdens Gang* 14.03.2011
- (42) Newspaper corpus: *Dagbladet* 30.06.2008
- (43) <http://anonymodown.blogg.no/>

Bibliography

- Bochnak, M. Ryan, and Eva Csipak. 2014. "A new metalinguistic degree morpheme". *Proceedings of SALT* 24, 432–52.
- Ciszek, Ewa. 2012. "The Middle English suffix *-ish*: Reasons for decline in productivity". *Studia Anglica Posnaniensia* 47, 27–39.
- Eitelmann, Matthias, Kari Haugland, and Dagmar Haumann. 2015. "The *-ish*-factor. A corpus-based analysis of *-ish* derivatives in English". Paper presented at the 48th Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea, Leiden, September 1–5, 2015.
- Kuzmack, Stefanie. 2007. "*ish*: A new case of antigrammaticalization". Paper presented at the meeting of the Linguistic Society of America (LSA), Anaheim, January 4–7, 2007.
- Malkiel, Yakov. 1977. "Why *ap-ish* but *worm-y*?" In: *Studies in Descriptive and Historical Linguistics. Festschrift for Winfred P. Lehmann*, Paul Hopper (ed.), 341–64. Amsterdam: Benjamins.
- Marchand, Hans. 1969. *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*. Munich: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Morris, Lori. 1998. "A toughish problem: The meaning of *-ish*". *LACUS Forum* 24, 207–15.
- Nilssen, Signe. 2015. "*Ei raudgrøn-ish dame som meg*". *Grammatisk og semantisk om det engelske (-)ish brukt i norsk*. MA thesis. University of Bergen.
- Norde, Muriel. 2009. *Degrammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Sugawara, Ayaka. 2012. "Semantics of English suffix *-ish*". Paper presented at the Chicago Linguistic Society 48, Chicago, April 19–21, 2012.
- Szymanek, Bogdan. 2005. "The latest trends in English word-formation". In: *Handbook of Word-Formation*, Pavol Štekauer and Rochelle Lieber (eds.), 429–48. Dordrecht: Springer.
- Traugott, Elizabeth Closs, and Graeme Trousdale. 2013. *Constructionalization and Constructional Changes*. Oxford: Oxford University Press.

Samandrag

Norsk har lånt suffikset eller klitikonet *-ish* og det frie ordet *ish* frå engelsk. Det eldste norske belegget er frå 1996. Artikkelen byggjer i hovudsak på ei samling av 240 bruksdøme og analyserer grammatikken og tydingane til norsk (*-ish*). Funna vert samanlikna med engelsk; dei fleste bruksmåtane er lånte, men det er minst éin innovasjon som ser ut til å ikkje ha oppstått i engelsk. Ein del nordmenn mislikar og kritiserer bruken av (*-ish*) i norsk, men det ser ut til at uttrykket har etablert seg i språket.

Signe Nilssen
University of Bergen
Department of Linguistic, Literary and Aesthetic Studies
P.O. Box 7805
NO-5020 Bergen
signe.nilssen@uib.no

Torodd Kinn
University of Bergen
Department of Linguistic, Literary and Aesthetic Studies
P.O. Box 7805
NO-5020 Bergen
torodd.kinn@uib.no

The Semantic and Pragmatic Value of Norwegian Greetings the Last Hundred Years

By Kristin Rygg

This article addresses changes in Norwegian greeting rituals during the last century seen from two viewpoints: First, an article in *Maal og Minne* (Lundeby 1995) against the answers to a questionnaire on greetings and address forms conducted by *Norwegian Ethnological Research (NEG)* in 2008. Secondly, the claims from the NEG corpus are tested against a modern text corpus with a wider age distribution. Using linguistic theories from semantics and pragmatics, the study finds that, with some exceptions, greetings with a semantic content related to religious belief, situation, task and time are replaced by greetings that are similar to primary interjections in that they no longer carry descriptive meaning. Because of that, they function as short, quick and context-free greetings to anyone, even to strangers, which makes it questionable to what degree they increase relational intimacy as claimed by Lundeby. The new greetings are described as empty, superficial and informal by the NEG-informants; the reasons for this, however, are thought to be their lack of the information, formality and tradition that the older greetings possess.

1 Introduction

In this article, Norwegian greetings during the last hundred years are seen through two lenses: First, the content of an article in *Maal og Minne* (Lundeby 1995) is compared to the answers to a questionnaire on greetings and address forms conducted by *Norwegian Ethnological Research (NEG)* in 2008. Secondly, the claims from the NEG corpus are tested against a modern text corpus with a wider age distribution. The article has two objectives: (a) to add to the limited body of linguistic research on changes in Norwegian greeting rituals, and (b) to gain insight into the attitudes and linguistic ideologies of those who have experienced such change.

In studies written in English, the term *greeting* is usually used only about what Goffman (1971: 79) calls an “access ritual”, i.e. an initial invitation to share in a mutual activity. For the opposite notion when access terminates, English studies prefer the terms *closing* (Akindele 2007), *leave-taking* (Rababa’h and Malkawi 2012), *parting* (Firth 1972) or *farewell* (Goffman 1971). This article, however, bases its discussion on a data set of metapragmatic comments in Norwegian about Norwegian *helseformer* [greeting forms], a term used in the present corpus for both opening and closing formulas. Therefore, the term *greeting* here is meant to cover both. Another study that does the same is Rash (2004), who uses it because the German verb *grüßen* too encompasses both greeting and leave-taking.

Greetings are among the most *formulaic* and *ritualised* forms of politeness (Watts 2003). Formulaic because they have been reduced from grammatical structures to extra-sentential markers of polite behaviour (ibid: 168, see also the semantic properties of greetings below), and ritualistic because they follow recurrent patterns restricted to time and place recognizable to and expected by the interlocutors (Terkourafi and Kádár forthcoming). Greetings are also linked to the term *routine formula*, meaning “highly conventionalized prepatterned expressions whose occurrence is tied to more or less standardized communication situations” (Coulmas, ed. 1981: 2). Routine formulas/rituals tend to build on traditions and serve a socially binding function among people who are familiar with them (Ong 2002).

The narrow interpretation of rituals is that of normative social conventions recognised by the vast majority of members of a society (Terkourafi and Kádár forthc.). In line with this, many studies have described greetings in specific cultures or languages. The literature ranges from the older works of Malinowski (1923) (Papua New Guinea), Irvine (1974) (West Africa), and Duranti (1997 [2009]) (Samoa) to newer studies such as Rash (2004) (Switzerland), Takekuro (2005) and Ide (2007) (Japan), Akindele (2007) (Southern Africa), Rababa’h and Malkawi (2012) (Jordan, Arabic), and Saberi (2012) (Persian). Among these, especially the older studies point to universal properties of greetings too. First, Malinowski emphasises their phatic function where the main aim is not to share information but to enhance social bonds (Duranti disagrees with Malinowski that it is the only goal). Second, languages are believed to have large frameworks of greetings which allow both

elaboration and reduction of forms depending on place and type of event, time of day, time elapsed since the last encounter, urgency (e.g. a passing greeting), number of individuals, and the interlocutors' relative age, social status and degree of familiarity (Firth 1972; Irvine 1974; Ferguson 1976). Third, a person's choice of greeting is "a strong indication of (his/her) belonging, social identification, or acculturation" (Coulmas 1994: 1293).

When looking at older studies on English greetings such as Goffman (1971), Firth (1972), and Ferguson (1976), it is not difficult to see that greetings are under constant change. Some greetings appear as new reduced forms of older ones. An example is *Hi!*, which according to Ferguson (1976: 148) is a reduction of *how are you* and a change observed "in the past forty years". Others become archaic such as *God be with you*, which no longer is used as a daily farewell greeting (ibid. 148). Firth (1972: 17) argues that religious greetings were more common in Europe in "earlier times when faith was stronger", something which may be linked to other studies on how secularisation has gradually replaced Christianity in Europe (McLeod and Ustorf 2003). Another typical feature is a strong tendency for greeting formulas to spread across language boundaries (Ferguson 1976). Sauciuc (2006) has studied this phenomenon in European languages and examples from her work are given in part 5.2.

To the best of my knowledge, there are very few works on Norwegian greetings. Aasen (1813–96), a Norwegian philologist best known for having created *Nynorsk*, one of Norway's official written languages, wrote about *Helsinga* 'greetings' in a letter dated 1852–53 (reprinted in Djupedal 1958) where he explains the use of common greetings from the area where he lived in North-Western Norway. Extracts from his work are used in part 5.1 below.

With regard to changes in Norwegian greeting rituals, the Norwegian linguist Einar Lundeby was Professor Emeritus when he published an article in *Maal og Minne* in 1995 with a title translatable as 'Intimatisation and brutalisation; some new features in Norwegian language use in the last fifty years' (see the references for title in Norwegian). In the article, he claims that "totally meaningless" (all translations from Norwegian are mine, KR) greetings have taken over but that these have also caused a higher degree of relational intimacy among Norwegians. The present article aims to discuss the claims made by Lundeby against the responses to a questionnaire about greetings and

address forms sent out by *Norwegian Ethnological Research* (NEG) in 2008. 90 % of the respondents were born before 1960, and thus, similar to Lundeby, grew up with other rituals than what they experience today. As mentioned above, when greetings are looked at as social conventions it is expected that people in a society share meta-knowledge about which greetings are appropriate to use when and to whom. What bothers the respondents of the questionnaire (hereafter called the NEG-data), however, is that they feel somewhat “out of sync” with the younger generation of Norwegians. Thus, rather than to think of greetings as social conventions that all people in the discourse community have in common, it may be useful to think of them as ingroup rituals (Terkourafi and Kádár *forthc.*) that some recognise and others do not, and the attitudes attached to them as something that defines the ingroup rather than the whole discourse community. This study finds that the NEG-data partly coincides with Lundeby’s claims, partly challenges them, and, generally, provides a fuller picture of Norwegian greetings during the last hundred years.

Greetings can be studied from many different perspectives within linguistic theory but this study focuses on two: a semantic perspective comparing greetings to interjections proper suggested by Ameka (1992) (cf. part 2) and a pragmatic perspective where greetings are related to politeness research and especially the notions of formality and intimacy (part 3). Part 4 addresses methodological issues, parts 5 and 6 present and discuss the NEG-data, and finally, in part 7, the claims from the NEG corpus are tested against a modern text corpus with a wider age distribution.

2 Greetings in a semantic perspective

Ameka (1992, 2006) groups greetings such as *hi*, *hello* and *bye* with interjections such as *oh*, *wow* (primary interjections), *okay* and *good* (secondary interjections) because they all express a speaker’s reaction toward an element in the linguistic or extralinguistic context, they may constitute an utterance by themselves, they do not take inflectional or derivational affixes, they are commonly accompanied by physical gestures, and they tend to receive a phatic interpretation. Many later discussions seem to build on Ameka’s framework (e.g. Wharton 2003;

Gehweiler 2008; Norrick 2012), and this study does the same in order to discuss to what degree greetings are “meaningless” as argued by Lundebj above.

According to Ameka, *primary interjections* are typically monomorphemic words that do not belong to any other word class, such as *oh, uh, ouch, oops* and *wow*. Primary interjections may be defined as nonlexical conversational sounds (Ward 2006), and, for this reason, Goffman (1981) described them as “response cries” and “non-words”. On the other hand, *secondary interjections* have a semantic form that dictionaries also group under other lexical classes such as *okay, good* (also classified as adjectives), *boy, shit, God* (also nouns), *damn, fuck, help* (also verbs) or *bloody hell, what on earth* (phrasal elements with lexemes from various word classes). These only function as interjections when they do not enter into construction with other word classes. Thus, whereas Ameka (1992) defines a secondary interjection such as *bloody hell!* as one with overt/independent semantic value (i.e. the lexemes themselves carry descriptive meaning), an interjection such as *wow* has less (Wharton 2003) or none (Goffman 1981) (see a critique in part 3 below).

Looking at an arbitrary webpage for learning European languages today (www.babbel.com) and seeing what greetings it introduces to beginners (assuming that those are high-frequency items), there are the initial greetings *Hej!* (Swedish and Danish), *Hallo!* (Dutch and German), *Oi!* (Portugese), *Ciao!* (Italian), *Bonjour! Salut!* (French), and *¡Hola!* (Spanish). Among these, only the French *bonjour* ‘good day’ and *salut* ‘health’ carry semantic value. The rest are similar to primary interjections in that they do not. There are no religious greetings such as *Al-salāmu ‘alaykum* ‘peace be upon you’ found in Arab-speaking communities (Rababa’h and Malkawi 2012). An exception in Europe might be *Grüß Gott* which, according to Haumann et al. 2005, is common both as an opening and a closing in Austria and parts of Southern Germany. However, even though some interjections have less semantic content than others, it does not mean that they cannot be defined in terms of “semantics of use” (Kaplan 2004). This is the concern of pragmatics below.

3 Greetings in a pragmatic perspective

In a special volume on interjections in the *Journal of Pragmatics* (1992), Ameka (1992), Wierzbicka (1992) and Wilkins (1992) all argued against defining primary interjections as “non-words” because they are conventional, language specific elements known to the discourse community, and therefore not empty or meaningless to them. Greetings, which Ameka groups under the term *routine formula*, differ from interjections proper because they are always directed towards an addressee (i.e. they appear in adjacency pair format, cf. Schegloff 2007; Duranti 2009), and because they function as an intentional and socially expected reaction to more or less standard communication situations (cf. Coulmas 1981). Thus, one cannot substitute the greeting formula *hi!* with another interjection such as *oh!* even though none of them carry lexicalised semantic value, because pragmatically, only *hi* gives meaning in a greeting situation.

In addition to the claim that some greetings are “meaningless”, there are two other layman’s terms often used in relation to greetings in the present data that need to be grounded in pragmatic research: “intimacy” and “formality”. These are strongly related to studies on politeness, when politeness is defined broadly as encompassing “all types of interpersonal behaviour through which we take into account the feelings of others as to how we think they should be treated” (Kádár 2013: 24).

On the one hand, the concept of *intimacy* (i.e. to “build rapport” (Tannen 2005), “to show interpersonal involvement” (Scollon and Scollon 2012)) is linked to the informality by which intimates talk among themselves and where there is no need to be occupied with politeness. On the other hand, intimacy is linked to politeness research (Lakoff 1973; Brown and Levinson 1987; Scollon and Scollon 2012) when politeness is “the assumption that interaction and connection are good in themselves and that openness and niceness are the greatest signs of courtesy” (Lakoff 1990: 38).

The term *formality* is often mentioned as an opposite to intimacy. For instance, referring to Sifianou (1992), Watts (2003: 14) argues that whereas Greek politeness has much to do with showing “intimacy, warmth and friendliness”, English conceptualisation of politeness has more to do with “formality, a discrete maintenance of distance, and a wish not to impose upon addressees”. Thus, intimacy is associated with

closeness while formality is related to distance; both a wish to show distance due to hierarchical difference in age and/or status, i.e. *vertical distance* (Leech 1983: 126), and distance due to social distance which is here limited to length of acquaintance or lack of familiarity (strangers or out-group members), i.e. *horizontal distance* (Rygg 2012).

In European languages, formality is frequently mentioned with regard to pronouns of address: “The V-form (vous, Sie) is generally said to indicate formality, whereas the T-form (tu, du) embodies intimacy” (Bowe and Martin 2007: 98). In Norwegian, however, linguistic manifestations of formality are few (Fretheim 2005). Haugen (1978) elaborates on how the Norwegian language was in a transitional period in the early 1970s as a result of the younger generation rejecting elite culture, which had been the bearer of the V-pronoun *De*, a word that had never been part of the folk culture. Thus, an investigation in the early eighties (referred to in Braun 2014) reported that Norwegian informants aged 20–25 years used the T-form to anyone, even to strangers and people forty years older than themselves. Yli-Vakkuri (2005) argues that the same transitional period also affected greeting rituals in the Scandinavian countries. Lundeby (1995) is, to the best of my knowledge, the only article written about greetings before and after the transition in Norway. We get a clear picture of what Lundeby himself thinks of the change, but we do not know to what degree his views are shared by others. The corpus presented below is meant to provide a fuller picture.

4 Corpus and analysis

The NEG-corpus is a corpus of essays written by 77 Norwegian individuals on the topic of Norwegian greetings and address forms (*Norske hilse- og tiltaleformer*). It was collected by *Norsk Etnologisk Gransking* (*Norwegian Ethnological Research*) which regularly sends out questionnaires on a variety of topics to its members. The one in question was distributed in 2008 as a follow-up to a similar questionnaire from 1952.

The questionnaire¹ contains detailed questions such as: “How do you usually greet people you know (family members, neighbours, colleagues at work, superiors, school mates, and teachers) the first time you meet

1. <http://www.norsksfolkemuseum.no/PageFiles/1587/224.pdf>

them in the morning? [...] Does the greeting change during the day? Elaborate”. Questions related to leave-taking are such as: “What do you say when you leave home, when you say good bye to relatives and friends, when you leave work, meetings, public offices etc.? What do you say when someone leaves you? Does it vary with the situation?” The answers were, for a large part, hand-written essays with a length of 6–10 A4 pages relating to the informants’ own use and personal experiences. In the present study, the answers have been analysed by marking and counting every comment related to opening and leave-taking.

The informants have a large variety of occupational backgrounds, come from all regions in the country with an overweight from Eastern Norway, but with more women (61) than men (16). 90 % were born before 1960 (i.e. at least forty-eight years old in 2008) and report feeling somewhat “out of sync” with younger Norwegians, which makes it necessary to limit the scope from greetings as national conventions to ingroup norms. The most useful method to determine which pragmatic purpose a linguistic expression serves is to observe how it is recognised by members of the ingroup (Kádár 2013), here manifested as metapragmatic comments (reflections about one’s own and others’ contextualised language use, Spencer-Oatey ed. 2008: 333) from the NEG-informants. Comments are categorised in part 5 and further discussed in part 6. Translation from Norwegian to English has been done by the author but proofread by a professional translator familiar with both languages.

Even though I base this article mainly on the NEG-data and think most of their statements about which greetings are typical today resonate with Norwegians’ common sense, I find that it is a limitation not to be able to test the validity of their claims. Ideally, I would have liked to test it against a modern national spoken corpus with a wide geographical and generational distribution. However, most are small and local (e.g. the *NoTa-Oslo* (only Oslo) or the *BigBrother Corpus* (only people in their late teens and early twenties talking to each other)). Others are geographically wider (e.g. the *Nordic Dialect Corpus*) and contains spontaneous speech data but my impression is that there are few recordings of conversations between two people where greetings would naturally occur. Thus, I opted to compare the findings from the NEG-data to a written corpus for the following reasons:

The *NoWaC* (Norwegian Web as Corpus) is a web-based corpus of *Bokmål* Norwegian currently containing about 700 million tokens.² Hence, it is larger than the others with a wide geographical and generational distribution. However, the most important factor is that it is collected from the internet's .no top-level domain from November 2009 to January 2010 and, therefore, contains many language samples from web forums and e-mails where people do greet each other. Thus, when Johannessen and Guevara (2011) compared the *NoWaC* corpus to one other written and two spoken corpora, they found that although it resembled the written corpus in many ways, it did have more interjections (greetings are marked as interjections in the corpus) than the written corpus. The findings are presented and discussed in part 7. Below are the findings from the NEG-data.

5 Results from the NEG-data

The following findings are divided into three parts: 1) greetings mentioned as extinct, 2) greetings mentioned as common today, and 3) greetings believed to be under threat of extinction.

5.1 Extinct greetings

The following greetings were mentioned in the NEG-data as greetings that are no longer in use:

- *Guds fred* [God's peace]. Used as an opening ritual when entering someone's house.
- *Fred i huset* [Peace in the house]. Used as an opening ritual when entering someone's house.

I remember from my childhood that people greeted *Guds fred* when visiting a home. *Fred i huset* was also common. (NEG-data, female, born 1933, Northern Norway)

Aasen (in Djupedal 1958: 293), who writes about Western Norwegian greetings in a letter dated 1952–53, confirms their statements (his style

2. Accessible from <http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/>

of Norwegian has been modified to modern *nynorsk*):

When you enter a house, the first thing you say is *Guds fred*, and when the people there are people you know, you go up to each of them, shake their hand and say *god dag* [good day], *god morgon* [good morning] or *god kveld* [good evening] depending on the time of the day. They answer you *Gud signe deg* [God bless you], and so should you when you are greeted.

Other greetings from the NEG-data:

- *Signe dagen* [bless (v.) the day (n. definite form)]. Ellipsis of '(God) bless the day'. Used as opening ritual when entering a place where others are gathered.
- *Signe stunden* [bless (v.) the moment/occasion (n. definite form)]. Ellipsis of '(God) bless the moment'. Used as opening ritual when entering a place where others are gathered.
- *Signe møtet* [bless (v.) the encounter (n. definite form)]. Ellipsis of '(God) bless the encounter'. Used when meeting someone.
- *Signe kvila* [bless (v.) the rest/break (n. definite form)]. Ellipsis of '(God) bless the break'. Used when meeting someone who is having a break.
- *Signe maten* [bless (v.) the food (n. definite form)]. Ellipsis of '(God) bless the food'. Used when entering a room where someone is eating or passing someone who is having a meal.
- *Signe arbeidet* [bless (v.) the work (n. definite form)]. Ellipsis of '(God) bless the work'. Used when entering a room where someone is working or passing someone who is working.

I remember from my childhood when we were out working in the field, the neighbour might come by and say *Gud signe arbeidet* or *signe maten* when we were having dinner. (NEG-data, male, born 1956, Northern Norway)

Aasen (in Djupedal 1958: 293–94):

When people sit working you say *Gud signe arbeidet*. Then they answer *takk for det* [thank (you) for that], *takk skal du ha* [thank you shall have] or something to that effect. If it happens that they are eating, you say *Gud signe maten* and they answer *takk* [thank (you)], and so shall you when someone comes and blesses your food.

More greetings from the NEG-data:

- *Godt mot* [good encounter]. *Mot* is related to *møte* ‘encounter’. Used when meeting someone.
- *Stå i fred* [stand in peace]. Used when meeting/passing someone who is standing.
- *Sit(t) i fred* [sit in peace]. Used when meeting/passing someone who is sitting.
- *Gå i fred* [walk in peace]. Used when meeting/passing someone who is walking.

When older people met on the road, one said *godt mot* and the other answered *like eins* [likewise]. When people conversing were approached by someone else, the newcomer greeted them with *stå i god fred* [stand in good peace]. If the answer was just *takk* [thank (you)], the newcomer was not welcome, but if the answer was *takk kom så til* [thank (you) come then to (us)], the newcomer could join in the conversation. (NEG-data, female, born 1929, Western Norway)

Aasen (in Djupedal 1958: 294):

When you meet someone on the road, you greet him with *godt mot* and the other answers *godt mot*. If you pass someone who sits resting, you say *sit i fred* or *Gud signe kvila* [God bless the rest]. He then answers *takk for det, velkommen til* [thank (you) for that, welcome to (us/me)], and so shall you when someone comes by and blesses your rest. If someone stands waiting in the road, you say *stå i fred*, and if you catch up with someone walking the same way, you say *gå i fred*, and when someone says the same to you, you answer him back with *takk for det, velkommen til*.

Many of the old greetings are related to Christian faith but were, as mentioned by NEG informants, not restricted to people with a personal faith. Another commonality is that they are linked to specific situations or tasks. However, there is no mention of differentiation in greetings relative to the interlocutor’s age, social status or degree of acquaintance. The greetings above have not only become archaic but are probably unknown to many Norwegians today. Interestingly, they are not mentioned at all by the thirty-six NEG-data informants from the East of Norway regardless of age, and one might therefore suspect that at

least some of them were linked to regional rather than to national traditions, or that they disappeared earlier from the East.

5.2 Common greetings today

The following greetings are mentioned in the NEG-corpus as new and typical greetings today. As will become apparent below, most of them are reduced or elliptical forms of older greetings.

- *Hei, hei hei, heisan* ‘hi’

There are very few informants who do not state that *hei* is their most common opening ritual. *Heisan* is mentioned only by one. A few (8 people) from Eastern, Mid (Trøndelag) and North Norway state that they use *hei* or *hei hei* as a telephone closing.

According to Sauciuc (2006), who looks at greetings in different European languages from a historical linguistic viewpoint, *hei* and derivatives are interjectional borrowings from German into the three Scandinavian languages. *Hej* ‘hi’ was common in Swedish as far back as in the 1840s together with the derivative *hejsan*, but the semantic origin in German is unclear (ibid.). According to Lundeby (1995), its popularity came from the common belief at the time that the greeting derived from the Norse term *heill* ‘healthy’ or *heill ok sæll* ‘healthy and happy’. The Norwegian equivalents *hei* and *heisan* were borrowed from Swedish and, according to Lundeby, became common in Norway as late as the 1970s and 80s. This is what one of the NEG-informants writes:

When I was a child and a youth in the 1940s and 50s, the word *hei* was never used as a greeting, at least not in Lofoten where I grew up. *Hei* was just a word to call for attention and tell someone to watch out. (NEG-data, female, born 1935, Northern Norway)

- *Hallo, halloen, hallois* ‘hello’

Hallo is mostly mentioned as a telephone greeting in the NEG-data but 20% of the informants state that they also use *hallo* as an opening in face to face conversations:

In the mornings, I greet people I know with *hallo* or *javel* [I see, all right] accompanied by *god morgen* (see under 5.3) and a little wave (NEG-data, female, born 1962, Southern Norway (Vest-Agder))

When I enter a room or someone comes towards me, I usually greet them with *hei* or *hallo*. Some years back, I probably would have said *morn* or *morn morn* (see below) (NEG-data, female, born 1946, Eastern Norway)

According to Sauciuc (2006), *hallo* is a borrowing from Middle German, originally derived from the imperative of the German verb *holen* ‘fetch’. The use on the telephone, however, is believed to be a result of American influence. For other uses of *hallo* in Norwegian, see e.g. Svennevig (2012).

- *Mor’n, morning, mornings*. *Mor’n* is a phonological reduction of *morgen*. *Morning* and *mornings* are probably forms inspired from English, but *morning* is also the word for ‘a morning’ in some Norwegian dialects. Used in early morning or when seeing someone for the first time that day.
- *Morn, morn morn*. Reduction of *morgen*, but used throughout the day as an opening ritual.
- *Morna (morn’a)*. Reduction of *morgen da* [morning then] and an ellipsis of *god morgen da* [good morning then]. Closing ritual any time of day.
- *Ha det*. An ellipsis of *ha det bra* (see under 5.3). Used when parting. *Ha det* is the most frequently mentioned closing ritual in the NEG-data.

When I grew up in the 1950s, I greeted grown-ups politely with *god dag* and *adjø* (see 5.3) but said *morn* and *morn’a* to other children and to adults I knew well. Today, I say *hei* and *ha det* to everyone. (NEG-data, female, born 1945, Eastern Norway)

Eastern Norway differs from the other regions in that they had reduced forms (*morn, morna*) even before the 70s. About 1/3 (31%) of the NEG-informants from this region mention *morn* as one of their most commonly used opening rituals even today.

- *Snakkes*. Ellipsis of *vi snakkes* [we speak (v. inf.) (with each other again)] Used with the same meaning as the English parting formula ‘talk to you later’.
- *Sees*. Ellipsis of *vi sees* [we see (v. inf.) (each other again)] Used with the same meaning as the English parting formula ‘see you later’.

(*Vi*) *snakkes* and (*vi*) *sees* were the second most mentioned closing rituals in the NEG-data after *ha det*.

5.3 Greetings under threat of extinction

Most of the NEG-informants report on greeting people *god morgen* [good morning] and half of them (49%) use *ha det bra* or *ha det godt* [have it good] on a regular basis. Further, 42% claim they use *god dag* [good day] either as a daily greeting or specified to formal occasions, when greeting strangers for the first time, or to elders. Even so, the greetings listed below are those that the informants in the NEG-corpus fear are about to become extinct.

- *God morgen* [good morning]. Opening ritual used in early morning or when seeing someone for the first time that day.
- *God dag* [good day]. After early morning until sunset.
- *God formiddag* [good forenoon]. Opening ritual used after early morning until noon.
- *God ettermiddag* [good afternoon]. Opening or closing ritual used from noon to sunset.
- *God kveld* [good evening]. Opening or closing ritual used after sunset.

Comments from NEG-data informants:

When I was a child, we greeted people we met on the road with *god dag*, *god ettermiddag* or *god kveld*. (NEG-data, female, born 1933, Northern Norway)

People used to say *god dag* and *god kveld* but now it is used mostly by those older than myself (NEG-data, female, born 1935, Eastern Norway)

NORWEGIAN GREETINGS THE LAST HUNDRED YEARS

Nowadays, *god morgen* is often replaced by *morn* or *hei*, I think. *God dag* is something I seldom use. (NEG-data, female, born 1935, Mid-Norway (Trøndelag))

Greetings (*god dag/morgen/kveld*) are often replaced by more superficial and empty forms such as *hei*, *heisan*, *halloen*, *morn*, *morning*, *mornings*. (NEG-data, male, born 1938, Mid-Norway)

To acquaintances I always say *hei* and always have done. Maybe *god dag*, but it is so seldom that it's hardly worth mentioning. (NEG-data, female, 1969, Western Norway)

More greetings from the NEG-data:

- *Lev vel* [live well], *du må leva så vel* [you must live so well]. Closing formula any time of day.
- *Adjø* [from French *a Dieu*]. Closing formula any time of day.
- *Farvel*, *far vel* [fare 'travel' well]. Closing formula any time of day.
- *Ha det bra* [have it well], *ha det godt* [have it good]. Similar in content to the English greeting 'wish you well', but functions like 'good bye'. Closing formula any time of day.

Comments from the NEG-data informants:

One never hears the old, fine greetings *Godt mot!* *Far vel!* *Du må leva så vel!* *Signe maten!* any more. It has turned into *hei!* and *ha det!* (NEG-data, male, 1927, Western Norway)

I guess many elderly think that young people's use of *hei*, *morn* and *ha det* is a bit too superficial. They might be sorry that *god dag*, *farvel* and *adjø* more or less disappear. (NEG-data, female, 1935, Mid-Norway)

Unfortunately, I too say *ha det* in some situations. But I feel I shouldn't use this shortened form of *ha det bra*. I would have liked to use the terms *adjø* and *farvel* more often. (NEG-data, female, born 1941, Northern Norway)

Quite some years ago it was common to say *god dag* when someone came to visit and *adjø* or *farvel* when departing. Today I think *hei* is used in most situations. (NEG-data, female, born 1947, Mid-Norway)

6 Discussion

The overall impression from the NEG corpus is that many thought it was a pity that empty [*tomme*], superficial [*lettvinte*], and informal [*uformelle*] greetings such as *hei* and *hallo* have taken over.

From a semantic point of view, the old greetings resemble secondary interjections in the sense that their lexical items carry semantic value. This is a natural consequence of being restricted to a specific situation or task (when eating, working, resting, sitting, standing and walking) or time of day (morning, before and after lunch, and evening). The oldest greetings were religious greetings wishing for God's peace ('peace in the house', 'stand/sit/walk in peace') and blessing (on the day/occasion/encounter/work/food/resting time). With the gradual increase in secular thought in parts of Europe, Christian greetings have disappeared. However, as mentioned before, it does not necessarily mean that people at the time related the greeting to its literal Christian content. For instance, Rash (2004) reports that modern users of Swiss German never think of the religious dimension of the parting ritual *bhüet-di Gott* 'may God keep you', and the same might be true for the French *adieu* or the Spanish *adios*.

The new greetings, on the other hand, are similar to primary interjections in the sense that they do not carry any semantic value because their origin has been forgotten and their meaning changed from attention getters to greetings (*hei* and *hallo*), or because the original forms have been reduced to semantically empty (*morn*, *morna*, *ha det*) or elliptical (*mor'n*, *snakkes*, *sees*) constructions. A property of modern greetings is that they are no longer situation-specific but general, and thus, serve as greetings any time of day, in any situation, and regardless of people's background.

This poses the question of why the informants grieve the loss of the older greetings when the new are practical in the sense that they have a wider area of usage. Pragmatically, *god dag* and *hei* have similar phatic functions. That is, the lack of semantic content in *hei* does not make it less of a greeting (cf. Ameka, Wierzbicka and Wilkins, part 3). So, what is it that makes the NEG-informants describe the new forms as empty and superficial or makes Lundeby use the phrase "totally meaningless"?

6.1 *No informational content*

Without semantic content, the new greetings rely more on their purely *phatic* (Malinowski 1923) function, where there is little commitment to the propositional content, and “maximum commitment to positive relational goals” (the social function) (Coupland et al. 1992: 214). What Coupland describes as a positive virtue here may not be evaluated equally positive by all. In another study (Rygg 2016), I examined Norwegian responses to a critique about Norwegian lack of phatic talk (greetings and small talk) towards strangers. Those who defended Norwegian norms did not hold rituals in their own right or talk merely for social purposes in high regard. Rather, politeness, in their view, was not to disturb the interlocutor with unnecessary talk, and when one did talk, to be meaningful, genuine, to the point, and quiet rather than to engage in phatic talk. By defining the new greetings as empty and superficial, the NEG-informants too indicate that even greeting rituals, ideally, should have an informational content.

6.2 *No tradition*

Another article written on the basis of the NEG-data (Skjelbred 2009) is entitled “*Folkeskikk, hva er nå det?*” ‘What is really good manners?’ and suggests that the NEG-data provides answers. When the participants argue that empty, superficial and informal greetings are taking over, it might give the impression that younger Norwegians are less polite. However, if we look at politeness from Terkourafi and Kádár’s ingroup perspective (cf. the introduction), what is at stake here is merely the fact that the rituals that this group of Norwegians, mostly born before 1960, grew up to learn were appropriate and polite are not there anymore, and therefore a loss to them, not necessarily to younger Norwegians. Some prefer to use *god dag* to elders because that is what they expect:

I do not brush elderly people aside with a *hei* (NEG-data, male, born 1938, Mid-Norway)

As mentioned by Ong and by Coulmas (see the introduction), greetings bind people with similar traditions together and are strong markers of belonging and social identification. To the NEG-informants, typical greetings today are new with foreign origins (cf. part 4.2). Thus, there are two reasons why the informants feel a loss of tradition: the disappearance

of the rituals that used to identify polite behaviour and the lack of sufficient identification with the new ones.

6.3 No formality

To the NEG-informants, *god dag* is “formal”:

Before, people said *god dag* and were more formal, but now everyone says *hei* (NEG-data, female, born 1945, Northern Norway).

On the other hand, *hei* is defined as “informal”:

30 to 40 years ago shop assistants greeted you with *go morn / god dag / go kveld* ‘good morning, good day, good evening’. Now shop assistants in the chain stores greet you with *hei*. Everything has to be so informal these days. (NEG-data, male, born 1956, Northern Norway)

Formal greetings being replaced by informal ones is mentioned as changes that have occurred in the NEG-informants’ lifetime together with other changes such as: a. the nonverbal greetings handshake, bow, curtsy and tipping one’s hat replaced by hugs (prevalence varies with age, gender and place of residence), b. surnames, male/female titles (‘Mr’, ‘Mrs’) and professional titles (‘Doctor’, ‘Professor’) replaced, by and large, by first names., and c. the V-pronoun *De* replaced by the T-pronoun *du*. Does this mean that formal greetings are linked to a wish for more linguistic markers of vertical distance? On the contrary, there are many comments about the relief of not having to care about linguistic markers of social hierarchy anymore:

I do not use *De*. With the *du*-form all are equal, with the *De*-form some are ‘better’ than others and that is not something we want in 2008. (NEG-data, female, born 1946, Western Norway / born in Eastern Norway).

I have never used anything but *du*. We are all God’s creatures and we easily end up being embarrassed or embarrassing others if we have to sort people into *De*’s and *du*’s. (NEG-data, male, born 1920, Western Norway).

In the NEG-data, there is no mention of the old greetings representing formality in the sense of more respect for vertical power structures. Rather, the following seems to be a commonly held view about the difference between the older *god dag* and the new *hei*:

Usually, we say *hei* when we meet acquaintances and *god dag* when we meet people we know less. (NEG data, female, born 1937, Western Norway)

Instead of indicating vertical distance, *god dag* versus *hei* indicate horizontal distance, depending on the degree of intimacy. Further, the informants do not seem to always wish to be formal but to have the opportunity to be so in order to avoid being importunate or to show respect for seniority:

My most common greetings are *hei*, *morn*, *god morgen* and *god dag*, depending on how well I know someone. [...] I would like my greetings to be heartfelt but am afraid to be importunate. (NEG data, female, born 1937, Mid-Norway)

To elders I say *god dag* but to others *hei*. (NEG-data, female, born 1945, Northern Norway)

As mentioned in the introduction, most languages have large frameworks of greetings which allow both elaboration and reduction of forms depending on contextual and relational factors. In the NEG-informants' view, when the range of greetings becomes limited to informal ones alone, the opportunity to signal polite distance and respect, when one wishes to, is lost.

6.4 *Has less formality resulted in more intimacy?*

Lundeby (1995) claimed that the new greetings signal increased intimacy, which is linked to relational closeness, friendliness, warmth, involvement and informality (part 3). Thus, above we saw *hei* used to intimates and *god dag* to non-intimates. However, I am doubtful about Lundeby's claim that the new greetings are used to increase intimacy. Rather, I suspect *hei* to take over from *god dag* also among relative strangers without creating intimacy. That is, most of the NEG informants report on customarily greeting shop assistants and people they meet on outdoor hikes with *hei*. This is not in order to create a family-like intimacy with shop assistants or other hikers, but simply because *hei* is a short, quick, uncommitted, and context-free greeting, often reported to be accompanied by a short nod and a smile.

I say a quick *hei* when I don't want further contact. (NEG data, female, born 1933, Northern Norway)

Morphologically, informality tends to be signalled by shorter and less ceremonial greetings than formal ones (Duranti 2009: 192). In Dutch there is the greeting *Dag* (opening and closing). The same ellipsis of 'good day' is found as informal greetings in Danish (*dav*) and Icelandic (*daginn*). One might wonder if the Norwegian *god dag* 'good day' would have had a better chance of competing with *hei*, *hallo* and *morn* had it undergone a similar reduction into *dag* or *dagen*.

7 A comparison with a national corpus and ideas for future research

As mentioned before, a limitation so far is that we do not know whether the NEG-informants' claims are right. Thus, I decided to test them on the NoWaC corpus for the reasons given in part 4. The corpus was analysed by using its search engine to find the quantitative distribution of opening and closing greetings followed by a qualitative check of each token. Unfortunately, the corpus design does not make it easy to see the context or type of text where an item belongs, but I have done my best to determine whether the item functions as a greeting directed toward an addressee or whether it is used in other ways (see examples of *adjø* and *farvel* in table 1 below). The only function not included in "no. of tokens" is when the item is part of a set phrase or proper noun (see "details" in table 1).

The analysis finds that the clearly most common openings in the corpus are *hei*, *heisan* 'hi' (the latter predominantly written *heisann* adhering to Norwegian orthographic rules, Hagtvet et al. 2013) and the various regional, generational and sociolectal variants of *hallo* 'hello' (the most common variant after *hallo* being *halla*, a new greeting that is believed to originate in the capital area with influence from immigrant communities). The fact that *heisann*, a greeting hardly mentioned by the NEG informants, came second might be due to the wider age distribution but may also be a reflection of the online genres (e-mails and web forums) where it was found.

Since online communication such as e-mails and web forums tend to be informal, one might assume that reduced, informal greetings are more common than the unreduced, formal ones. However, the analysis finds

NORWEGIAN GREETINGS THE LAST HUNDRED YEARS

	Lexeme	No. of tokens	Relative frequencies in %	Details (no. of tokens in parentheses)	Examples of use
Reduced forms	Hei	197,708	84.18	<i>hei!</i> <i>hei, hei, hei:</i> <i>hei;</i> <i>hei!</i> <i>Hei!</i> <i>D, hei!</i> (104,734), <i>hei igjen</i> (4567), <i>hei hei!</i> (3643), <i>hei på deg</i> (1023), <i>hei du!</i> (463).	In addition to the examples of tokens under “details”, <i>hei</i> is often used with a first name: <i>Hei Helene!</i> or without any pause between greeting a message: <i>Hei belt enig</i> ‘Hi totally agree’. Because of the limitations of the NoWaC corpus design, it was very difficult to find clear tokens of <i>hei</i> used in closings, but I believe there were few.
	Heisan(n)	12,249	5.22	<i>Heisann</i> (10,940), <i>heisan</i> (1309).	Similarly to <i>hei</i> , <i>heisann</i> is often followed by emoticon, punctuation mark, first name, nickname and sometimes with no pause between greeting and text. Examples: <i>Heisann: I dag var heller ikke skolen spennende</i> ‘school wasn’t exiting today either’, <i>Heisann Eggon, [...]</i> , <i>Heisann sveisann!</i>
	Hallo	11,984	5.10	<i>Hallo</i> (9162), <i>halla</i> (1881), <i>halloen</i> (342), <i>hallois</i> (189), <i>hallais</i> (179), <i>hælle</i> (78), <i>halloi</i> (47), <i>hallaien</i> (42), <i>hallaisen</i> (41), <i>hallai</i> (23). Not counted 124 tokens of “ <i>Hallo i uken</i> ” (radio program title).	Similarly to <i>hei</i> and <i>heisann</i> , <i>hallo</i> and its variants are often followed by emoticon, punctuation mark, first name, nickname and sometimes with no pause between greeting and text. Examples: <i>Halla kjekken:</i> ‘hello handsome’, <i>Hallo igjen!</i> ‘hello again’, <i>Hallo, jeg er en gutt på 18 år [...]</i> ‘hello, I am an 18 year old boy’, <i>Halloen heter Espen E.</i> ‘hello (my) name is Espen E.’
	Morn, mornings	853	0.36	<i>Morn</i> (499), <i>mårn</i> (59) (16 of these from the same person), <i>mornings</i> (295). <i>Morning</i> only used in texts written in English. No tokens of <i>mørn</i> .	Common openings: <i>Morn!</i> <i>Morn morn!</i> <i>Morn du!</i> <i>Morn dø!</i> (dialect variation), <i>Morn folkens!</i> ‘morn people’ “MORNINGS. <i>Det er så utrolig hardt å stå opp om morran!</i> ‘Mornings. Getting up in the morning (dialect) is incredibly hard’.
	Morna	70	0.03	<i>Morna</i> (57), <i>morn’a</i> (13). Not counted 34 tokens of “ <i>morna Jens</i> ” related to an incident in the political debate.	Typical closings: <i>Morna!</i> <i>Morna, morna!</i> <i>Morna så lenge!</i> ‘bye for now’
	Ha det	1,000	0.42	<i>Hade</i> (498), <i>hadet</i> (422), <i>ha det</i> (80)	Because many tokens of <i>hade</i> were the verb ‘had’ in Swedish or a misspelling of <i>hadde</i> ‘had’ in Norwegian, I limited the search to: <i>Ha det/hade(t) + emoticon or punctuation mark</i> <i>Ha det/hade(t) da!</i> ‘bye then’ <i>Ha det/hade(t) og [...]</i> ‘bye and (e.g. good night)’ <i>Ha det/hade(t) så lenge/så lenge!</i> ‘bye for now’ <i>Ha det/hade(t) alle sammen</i> ‘bye to all of you’ <i>(si) ha det/hade(t) til [...]</i> ‘(say) bye to (e.g. him)’ Probably <i>ha det!</i> written in two words is used so little because it looks similar to constructions such as “ <i>må ha det</i> ” ‘must have it’ in written text.
Un-reduced forms	God morgen	1,385	0.59	<i>God morgen</i> (1268), <i>go morgen</i> (32), <i>godmorgen</i> (69), <i>gomorgen</i> (7), <i>go morn</i> (5), <i>go mårn</i> (4). Not counted 398 tokens of <i>God morgen Norge</i> (TV show title) and 37 tokens of use in other proper nouns.	Similar in use to <i>hei</i> . Typical openings: <i>God morgen!</i> <i>God morgen</i> ☺ <i>God morgen Maria!</i> <i>God morgen alle sammen!</i> ‘good morning all of you’.
	God dag	617	0.26	<i>God dag</i> (352), <i>goddag</i> (177), <i>go dag</i> (34), <i>godag</i> (29), <i>godagen</i> (15), <i>goddagen</i> (10). Not counted 26 tokens of the set phrase <i>god dag mann økseskaft/hostesaft</i> and 9 tokens of ‘it is a good day for...’	Usually used as an opening but there were 14 tokens of use in closings: <i>ha en god dag/ønsker deg en god dag</i> ‘wish you a good day’. As an opening, it is used with first names a couple of times such as “ <i>God dag til deg Gunn!</i> ” but more often with other nouns such as <i>god dag Iversen</i> (surname) ‘ <i>studenter</i> ’ ‘students’/ <i>soldater</i> ‘soldiers’/ <i>dragoner</i> ‘musketeers’/ <i>gentlemen</i> / <i>gamle ørn</i> ‘old chap’/ <i>karer</i> ‘guys’, which gives the impression that it is used more to or by men. It is also often used in what seems to be more formal requests starting with: “ <i>god dag, jeg heter Frank Iversen</i> ” ‘good day, my name is Frank Iversen’.
	God formiddag	84	0.03		Opening: <i>God formiddag!</i> 3 tokens of use in closings: (<i>ønsker alle</i>) <i>en riktig god formiddag</i> ‘wish you a good forenoon’

Table 1: Continued next page.

	God Ettermiddag	147	0.06	Nearly half of the tokens (67) belong to five individuals	Opening: <i>God ettermiddag!</i> 8 tokens of use in closings: <i>ønsker dere/ha en (riktig) god ettermiddag</i> 'wish you a good afternoon'.
	God kveld	764	0.33	Not counted 1585 tokens of " <i>God kveld Norge</i> " (TV program title)	Seldom used with a person's name. Sometimes used with nouns that give associations to old times: <i>God kveld godtfolk! God kveld i stua!</i> Other typical openings: <i>God kveld! God kveld dere! God kveld alle sammen! God kveld folkens!</i> 3 tokens of use in closings: <i>ønsker dere/ha en god kveld!</i> 'wish you a good evening'.
	Lev vel	21	0.01		Only two of these tokens were a personal greeting for leave-taking and seemed to come from old letters: " <i>Lev vel. Hilsen fra alle i Jøraandstad, din moder</i> ".
	Adjø	490	0.21	Not counted 32 tokens of " <i>Adjø solidaritet</i> " (film title)	Typically appears in public communication in phrases such as ' <i>adjø horrible world!</i> ', ' <i>adjø weed!</i> ', ' <i>adjø to a slim waste!</i> '. Also commonly used with the verbs to say, waive, kiss, bow, nod <i>adjø</i> . I found only 39 tokens when <i>adjø</i> is used as a personal greeting to an addressee and written in modern Norwegian: <i>Adjø så lenge! Adjø for denne gang!</i> 'Bye for now', <i>Jeg må gå, adjø</i> 'Have to go, bye', <i>Ikke interessert, adjø!</i> 'not interested, bye!'.
	Farvel	6,851	2.92	Not counted 36 tokens of " <i>Farvel Falkenberg</i> " (film title).	Typically appears in public communication in phrases denoting something or someone that is gone forever such as e.g., ' <i>farewell to cheap plumbers!</i> ', 'a tear dropping farewell with <i>Bramm</i> ' (football club), 'that means a farewell for the sitting government', or 'she takes farewell with her dying husband'. It also appears in the set phrase <i>takk og farvel</i> ['thank you and farewell']. Searching through the first half of tokens on <i>farvel</i> , I found only 8 used as a personal greeting to an addressee and written in modern Norwegian: <i>Farvel da! Farvel loosers!</i>
	Ha det bra/godt/ fint	648	0.28	<i>Ha det bra</i> (266), <i>hade(t) bra</i> (193), <i>ha det fint</i> ['have it nice'] (112), <i>hade(t) fint</i> (6), <i>ha det godt</i> (65), <i>hade(t) godt</i> (6)	Limited the search to the same criteria as with <i>hade(t)</i> above. Examples: <i>Ha det bra så lenge!</i> 'Good bye for now', <i>Ha det godt da og hilts familien!</i> 'Good bye then and say hello to the family', <i>Ha det fint til neste gang!</i> 'Good bye until next time'
	Total	234,871	100		

Table 1: Distribution of Norwegian greetings in the NoWaC corpus. Source: The NoWaC corpus, accessed January 2016

that the reductions *morn* (also written *mårn*) and *mornings* are not as common as the unreduced form *god morgen*, something that indicates that *god morgen* might not be on the verge of extinction after all. Also, the unreduced closing rituals *ha det bra/godt/fint* ['nice'] are not quite as uncommon as one might expect from the NEG-informants' claims. However, the most common closing ritual is the reduced form spelled *hade* in one word, something which weakens the connection to its origin *ha det bra* ['have it well'] even further. *Farvel* and *adjø* might have diminished as personal greetings but are frequently used with other functions in public communication (online newspapers and magazines, informational web pages, blog posts, etc.). See examples of use in table 1.

Some of the greetings that the NEG informants feared to be on the verge of extinction such as *god formiddag*, *god ettermiddag* and *lev vel* are also marginal in the NoWaC corpus. *God dag* and *god kveld* are clearly used much less than *hei* and *hallo*, but to what degree they are about to

be extinct is less clear. Thus, a natural follow-up of this study may be to use other measures such as metapragmatic surveys, interviews or conversation analysis among younger people and more men (the latter especially with regard to the greeting *god dag*, cf. examples of use in table 1) to investigate these further.

In this article, I have looked at changes in Norwegian greeting rituals the last hundred years and how these changes are perceived by their users, especially those born prior to 1960. With some exceptions, older greetings with a semantic content related to religious belief, situation, task or time of day are replaced by greetings that are similar to primary interjections in that they no longer carry descriptive meaning. They, therefore, function as short, quick and context-free greetings to anyone, even to strangers, something that makes it questionable to what degree they increase relational intimacy as claimed by Lundeby (1995). Those born before 1960 describe them as empty, superficial and informal because they lack the information, formality and tradition that the older greetings possess. Greetings such as *halla* and the written form *hade* are evidence that Norwegian greetings continue to change.

Bibliography

- Aasen, Ivar. 1958. "Helsinga." In: *Ivar Aasen: Brev og dagbøker* (vol. 2), ed. Reidar Djupedal, 293–94. Oslo: Samlaget. Retrieved from: http://www.aasentunet.no/iaa/no/ivar_aasen/brev_og_dagboker/nokre_skriftstykke_etter_ivar_aasen/Helsinga%2C+%5B1852-53%5D.b7C_xlfK3j.ips 15.03.2015.
- Akindele, Dele Femi. 2007. "Lumela/Lumela: A socio-pragmatic analysis of Sesotho greetings." *Nordic Journal of African Studies* 16 (1): 1–17.
- Ameka, Felix. 1992. "Interjections: The universal yet neglected part of speech." *Journal of Pragmatics* 18: 101–18.
- . 2006. "Interjections." In: *Encyclopedia of Language & Linguistics* (2nd edition), ed. K. Brown, 743–46. Oxford: Elsevier.
- Ameka, Felix K. and David P. Wilkins. 2006. "Interjections." In: *Handbook of Pragmatics*, ed. Jef Verschueren & Jan-Ola Östman, 1–22. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Bowe, Heather and Kylie Martin. 2007. *Communication Across Cultures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Braun, Friederike. 2014. "Terms of address." In: *Handbook of Pragmatics Online*. Retrieved from: <https://benjamins.com/online/hop/>, 12.06. 2014.
- Brown, Penelope and Stephen C. Levinson. 1987. *Politeness; Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coulmas, Florian (ed.) 1981. *Conversational Routine. Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. The Hague: Mouton Publishers.
- . 1994. "Formulaic Language." In: *Encyclopedia of Language and Linguistics*, ed. Ron E. Asher, 1292–93. Oxford: Pergamon.
- Coupland, Justine, Nikolas Coupland and Jeffrey D. Robinson. 1992. "How are you? Negotiating phatic communion." *Language in Society* 21 (2): 207–30.
- Duranti, Alessandro. 2009. "Universal and culture-specific properties of greetings." In: *Linguistic Anthropology: A Reader*, ed. Alessandro Duranti, 188–213. Malden, MA: Blackwell.
- Ferguson, Charles A. 1976. "The structure and use of politeness formulas." *Language in Society* 5 (2): 137–51.
- Firth, Raymond. 1972. "Verbal and bodily rituals of greeting and parting." In: *The Interpretation of Ritual*, ed. Jean S. La Fontaine, 1–38. London: The Tavistock Publications.
- Fretheim, Thorstein. 2005. "Politeness in Norway: How can you be polite and sincere?" In: *Politeness in Europe*, eds. Leo Hickey and Miranda Stewart, 145–58. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Gehweiler, Elke. 2008. "From proper name to primary interjections. The case of *gee!*" *Journal of Historical Pragmatics* 9 (1): 71–93.
- Goffman, Erving. 1971. *Relations in Public. Microstudies of the Public Order*. London: The Penguin Press
- . 1981. *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hagtvet, Bente E., Turid Helland and Solveig-Alma H. Lyster 2013. "Literacy Acquisition in Norwegian." In: *Handbook of Orthography and Literacy*, eds. R. Malatesha Joshi and P. G. Aaron, 15–30. London: Routledge.
- Haugen, Einar. 1978. "Norwegian forms of address." *Studia Linguistica* 32 (1–2): 91–96.

- Haumann, Silvia, Ursula Koch and Karl Sornig. 2005. "Politeness in Austria: Politeness and impoliteness." In: *Politeness in Europe*, eds. Leo Hickey and Miranda Stewart, 82–99. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Ide, Sachiko. 2007. "Aisatsu." In: *Handbook of Pragmatics online*. John Benjamins Publishing Company.
- Irvine, Judith T. 1974. "Strategies of Status Manipulation in the Wolof Greeting." In: *Explorations in the Ethnography of Speaking*, eds. Richard Bauman and Joel Sherzer, 167–91. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johannessen, Janne Bondi and Emiliano Raul Guevara. 2011. "What kind of corpus is a web corpus?" In: *NODALIDA 2011 Conference Proceedings*, eds. Bolette Sandford Pedersen, Gunta Nespore and Inguna Skadina, 122–29. Retrieved from: http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/handle/10062/17298/Johannessen_Guevara_72.pdf?sequence=1. 15.03.2015.
- Kádár, Daniel Z. 2013. *Relational Rituals and Communication*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kaplan, David. 2004. *The Meaning of Ouch and Oops*. Howison Lecture in Philosophy delivered at UC Berkeley, 1–18. Retrieved from: <http://eecoppock.info/PragmaticsSoSe2012/kaplan.pdf> 28.04.2015.
- Lakoff, Robin. 1973. "The logic of politeness; or, minding your P's and Q's." In: *Papers from the Ninth Regional Meeting Chicago Linguistic Society*, eds. Claudia Corum, T. Cedric Smith-Stark and Ann Weiser, 292–305. Chicago, IL: Chicago Linguistic Society.
- . 1990. *Talking Power. The Politics of Language*. New York: Basic Books.
- Leech, Geoffrey. 1983. *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Lundeby, Einar. 1995. "Intimisering og brutalisering. Noen nye trekk ved norsk språkbruk de siste halvhundre år." *Maal og Minne* 1–2: 35–44.
- Malinowski, Bronislaw. 1923. "The problem of meaning in primitive languages." In: *The Meaning of Meaning*, eds. Charles K. Ogden and Ivor A. Richards, 146–52. London: Routledge.
- McLeod, Hugh and Werner Ustorf (eds.) 2003. *The Decline of Christendom in Western Europe, 1750–2000*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Norrick, Neal R. 2012. "Interjections." In: *Pragmatics of Society*, eds. Karin Aijmer and Gisle Andersen, 243–92. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Ong, Walter J. 2002. *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. London: Routledge.
- Rababa'h, Mahmoud Ali and Nibal Abd Alkareem Malkawi. 2012. "The linguistic etiquette of greeting and leave-taking in Jordanian Arabic." *European Scientific Journal* 8 (18): 14–28.
- Rash, Felicity. 2004. "Linguistic politeness and greeting rituals in German-speaking Switzerland." *Linguistik Online* 20 (3). Retrieved from: www.linguistik-online.de/20_04/rash.html 01.12.2015.
- Rygg, Kristin. 2012. "(In)directness – Distance or proximity?" *Synaps* 27: 54–65. Retrieved from: https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2393870/Rygg_27.pdf?sequence=1&isAllowed=y 11.08.2016.
- . 2016. "Was Malinowski Norwegian? Perceptions of Phatic Talk in a Norwegian Corpus." *Journal of Intercultural Communication*, issue 40 (April 2016). Retrieved from: <http://www.immi.se/intercultural/nr40/rygg.html> 11.08.2016.
- Saberi, Kourosh. 2012. *Routine politeness formulae in Persian: a socio-lexical analysis of greetings, leave-taking, apologizing, thanking and requesting*. PhD thesis, University of Canterbury, Christchurch, New Zealand. Retrieved from: <http://ir.canterbury.ac.nz/handle/10092/7887> 11.01.2016.
- Sauciuc, Gabriela. 2006. "Borrowings – A source of innovation in the class of interjections." *Revue Roumaine de Linguistique* LI (2), 267–300. Bucurest: Editura Academiei Romane. Retrieved from: <http://www.lingv.ro/RRL%202%202006%20Sauciuc.pdf> 15.03.2015.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction. A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scollon, Ron and Susan W. Scollon. 2012. *Intercultural Communication. A Discourse Approach*. West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.
- Sifianou, Maria. 1992. *Politeness Phenomena in England and Greece. A Cross-Cultural Perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- Skjelbred, Ann Helene Bolstad. 2009. "Folkeskikk, hva er nå det? NEG har noen svar." *Museumsbulletinen* 2, 21–23.

- Spencer-Oatey, Helen (ed.) 2008. *Culturally Speaking. Culture, Communication and Politeness Theory*. London: Continuum.
- Svennevig, Jan. 2012. "Og jeg bare *hallo* liksom. *Hallo* som diskursmarkør i samtale." In: *Språk och interaktion* 3: 157–74, eds. Jan Lindström and Sofie Henricson. Helsingfors universitet: Nordica.
- Takekuro, Makiko. 2005. "Yoroshiku onegaishimasu: Routine practice of the routine formula in Japanese." In: *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*, eds. Robin T. Lakoff and Sachiko Ide, 87–97. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tannen, Deborah. 2005. *Conversational Style. Analyzing Talk among Friends*. Oxford: Oxford University Press.
- Terkourafi, Marina and Dániel Z. Kádár. Forthcoming. "Convention and ritual." In: *The Palgrave Handbook of Linguistic Politeness*, eds. Jonathan Culpeper, Michael Haugh and Dániel Z. Kádár. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ward, Nigel. 2006. "Non-lexical conversational sounds in American English." *Pragmatics and Cognition* 14 (1): 129–82.
- Watts, Richard J. 2003. *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wharton, Tim. 2003. "Interjections, language and the 'showing'/'saying' continuum." *Pragmatics & Cognition* 11 (1): 39–91.
- Wierzbicka, Anna. 1992. "The semantics of interjection." *Journal of Pragmatics* 18 (2–3): 159–92.
- Wilkins, David P. 1992. "Interjections as deictics." *Journal of Pragmatics* 18 (2–3): 119–58.
- Yli-Vakkuri, Valma. 2005. "Politeness in Finland: Evasion at all costs." In: *Politeness in Europe*, eds. Leo Hickey and Miranda Stewart, 189–202. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.

Samandrag

Denne artikkelen tar for seg endringar i norske helseformer dei siste hundre åra sett frå to synsvinklar: Fyrst ein artikkel frå *Maal og Minne* (Lundeby 1995) opp mot eit korpus med metapragmatiske kommentarar om helseformer frå ei spørjeundersøking utsend av *Norsk Etnologisk Gransking* (NEG) i 2008. Deretter er påstandane frå NEG-undersøkinga testa mot eit moderne tekstkorpus med ei større aldersspreiing. Ved bruk

KRISTIN RYGG

av lingvistisk teori frå semantikk og pragmatikk finn studien at, med nokon unntak, er helsingar med innhald knytt til tru, oppgåve, situasjon og tid bytta ut med helsingar som liknar på primære interjeksjonar i at dei ikkje lenger har semantisk innhald. Derfor fungerer dei som korte, raske og kontekstfrie helsingar til alle, sjølv til ukjende, noko som set spørsmålsteikn ved Lundebys påstand om at dei nye helsemåtene har ført til meir intimitet blant språkbrukarane. Dei nye helsingane blir skildra som tomme, lettvinne og uformelle av informantane i NEG-undersøkinga, og grunnen er truleg at dei manglar innhald, tradisjon og formalitet som eldre helsingar har.

Kristin Rygg
NHH Norges Handelshøyskole
Institutt for fagspråk og interkulturell kommunikasjon
Helleveien 30
NO-5045 Bergen
kristin.rygg@nhh.no

Anna Catharina Horn: *Lov og tekst i middelalderen. Produksjon og resepsjon av Magnus Lagabøtes landslov*. Göteborgsstudier i nordisk språkvitenskap, 26. Göteborg: Göteborgs universitet, 2015. 377 sider. ISBN: 978-91-87850-61-5.

Meldt av Lena Rohrbach

Vi har i de siste årene sett et stort antall av materialfilologiske studier innenfor norrøn filologi. Denne studien inngår i denne tradisjonen, men knytter samtidig tydelig an til tradisjonell tekstkritisk metode. Anna Catharina Horn skriver flere ganger i boka at hun ved å kombinere disse metodene vil studere det hun gjennomgående kaller “kontaminerte tekster”, det vil si tekster som ikke kan innordnes i et lineært stemma, men bygger på flere forelegg. Struktureenheten som hun retter oppmerksomheten mot, er kapitteinndelingen. Undersøkelsens korpus består av femten håndskrifter av Magnus Lagabøtes landslov med en felles kapittelstruktur som skiller seg fra de øvrige 24 middelalderhåndskriftene av Landsloven. Denne gruppen tar Horn som utgangspunkt for en detaljert studie av tekststrukturen i Landsloven. Undersøkelsen har et dobbelt siktemål, én teksthistorisk og én metodologisk: For det første vil Horn etablere ny kunnskap om relasjonen mellom de overleverte håndskriftene, for det andre tar hun til orde for å kombinere en tradisjonell og en nyfilologisk tilnærming til tekster.

Boka består av seks kapitler som dekker 291 sider, 68 sider vedlegg og 12 sider bibliografi, hvorav 4 sider primærkilder (med hver enkelt retterbot listet separat). Vedleggene er nummerert etter tekstkapitlene og inneholder oversettelser av enkelte kapitler til moderne norsk og paralleltekster fra forskjellige håndskrifter. Vedlegg 10 er en synoptisk fremstilling av innholdsfortegnelse i fem håndskrifter, og vedlegg 11 gir en nyttig oversikt over tekststrukturen i de femten håndskriftene i korpus. Tekstdelen inkluderer 51 tabeller, 21 figurer (først og fremst rissmønstre) og 23 fine fargefotografier av representative håndskriftsider. Tabellene opererer med en fargekode for forskjellige typer omstruktureringer som også gjenfinnes i kapitteloverskriftene i tekstdelen.

I innledningen (kap. 1) presenteres studiens mål, opplysninger om overleveringen av Landsloven, et forskningsoversyn og diskusjon av viktige grunnbegreper som tekst, tekststruktur og tekstkultur. Horn formulerer innledningsvis hypotesen om at de femten håndskriftene i

korpuset har et felles utgangspunkt enten i form av “et bestemt forelegg eller et bestemt skriftmiljø, eller begge deler” (2). Samtidig klargjør hun at formålet ikke er å identifisere konkrete skriptorier, men å belyse produksjonen av håndskriftene på et mer abstrakt nivå. Horn følger Keyzers og Munchs inndeling av Landslov-håndskriftene etter lagdømme og bruker siglene som er kjent fra *Norges gamle Love*. Hun støtter seg på Bo A. Wendts tredelte tekstbegrep som skiller mellom tekstverk, -vitne og -bærer (9–12). I noen av definisjonene refererer forfatteren til litt perifer litteratur som f.eks. til Renate Bartschs *Norms of Language* (1987) og Andreas Chestermans *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory* (2000) i diskusjonen av normbegrepet. Den følgende diskusjonen om begrepene norm og konvensjon i sammenheng med middelalderlig håndskriftproduksjon er imidlertid innsiktsfull, og Horn utvikler allerede her forholdet mellom norm/konvensjon og variabler som kriterium for studier av skrivemiljøer, noe som hun tar opp senere i den første hoveddelen av analysen. Generelt er begrepsdiskusjonen en god gjennomgang av gjengse definisjoner av sentrale konsepter innenfor nyere filologisk forskning. Den og forskningsoversikten viser samtidig tydelig at undersøkelsen hviler tungt på tidligere filologiske tilnærminger til den norrøne tradisjonen. Studier av pragmatisk litteratur fra andre europeiske regioner som har beskjeftiget seg med lignende spørsmål, f.eks. innenfor Sachsenspiegel-forskningen, blir ikke tatt opp; det samme gjelder norske bidrag fra historikere innenfor samme forskningstradisjon. På 20 sider rekapitulerer Horn i det følgende kapitlet (*Bakgrunn*) den rettshistoriske bakgrunnen, Landslovens innhold og struktur, forskjellige skrivermiljøer og informasjon om produksjonen av Landslov-håndskriftene. Dette kapittel bygger i høy grad på tidligere forskning.

Kapittel 3 (*Metode og materiale*) angir nærmere rasjonale bak avgrensningen av korpuset. De femten håndskriftene har det til felles at kapittel 22 i Mannhelgebolken og kapittel 37 i Landsleiebolken er samordnet, om enn på litt forskjellige måter. Horn går ut fra at denne samordningen har et felles utgangspunkt og karakteriserer de femten håndskriftene som en egen ‘tekstvitnetype’(44). I denne første delen av boka forblir det uklart hvorfor nettopp denne strukturvarianten ble valgt som kriterium, og om det finnes strukturvarianter av lignende omfang som går på tvers av denne grupperingen. Etter tekstanalysen i kapittel 5 blir det tydelig at den utvalgte samordningen er den mest omfattende og

at ingen annen strukturvariant i tekstoverleveringen forener på langt nær så mange håndskrifter i én gruppe som denne (190), men denne forklaringen kunne leseren ha ønsket seg i den innledende diskusjonen. Videre lurer leseren på om hypotesen fungerer hvis man går ut fra en overleveringssituasjon som forfatteren i tråd med tradisjonell filologisk tenkning kaller kontaminert. Horn påpeker selv at det finnes en alternativ terminologi for fenomenet som David d'Arrays 'horizontal transmission' (46), men foretrekker å bibeholde kontaminasjonsbegrepet.

Metodekapitlet inneholder i tillegg til en detaljert presentasjon av den tekskritiske metoden og materialfilologien også en nærmere drøfting av Wendts tre tekstnivåer (48–51). Det gir en fin beskrivelse av overlappingen av tekstbærer- og tekstvitnenivået og viser tydelig hvordan tekststrukturen i form av kapitteinndelingen realiseres på begge nivåer – grafisk og tekstuelt. Avslutningsvis presenterer kapitlet også fremgangsmåten i de følgende kapitlene og redegjør for valg av AM 62 4to som referansetekst for strukturanalysen. I det hele tatt er kapittel 1 og 3 nokså redundante, og en del nøkkelord (ikke minst 'kontaminasjon') gjentas nesten som mantra i denne innledende delen av studien.

Kapittel 4 (*Tekstbærerne*) dreier seg om de femten håndskriftene. Kapitlet følger samme struktur for alle håndskriftene og analyserer dem i henhold til kodikologi, utforming og skrift. Under overskriften kodikologi undersøkes leggstruktur, rissmønster (markering av tekstfelt) og leggmerking. Utformingen omfatter tekstorganisering ved hjelp av paratekster som innholdsfortegnelser, initialer og kapitteloverskrifter og en adskilt diskusjon av initialenes form og stil. Den paleografiske undersøkelsen støtter seg på Albert Derolez' klassifikasjon av skrifttyper og legger også frem nye forslag angående antall skriverhender i noen av håndskriftene (f.eks. i GKS 3261 4to, Holm Isl. Perg. fol. nr. 11, NKS 1640 4to og AM 69 4to). Disse kan noen steder virke litt spekulative, som for eksempel når skifte i skrift tolkes som opphold under arbeidet som "peker på at skriveren har hatt andre oppgaver som har vært prioritert foran Landsloven, som dermed har måttet vente" (89). Generelt byr den omfattende, parallelt strukturerte gjennomgangen av de femten tekstbærerne og særlig den oppsummerende felles diskusjonen på noen spennende nye detaljinnsikter. Et ledende spørsmål i dette kapitlet er hvor konsekvent de forskjellige trekkene er gjennomført i de enkelte håndskriftene, blant annet når det gjelder antall blad per legg, linjer per side og plasseringen av øverste linje over eller under risslinjen. Horn

tolker konsekvens i denne sammenhengen som tegn på produksjon “i et miljø med store ressurser og profesjonalitet knyttet til utforming og layout” (162). Basert på forskjellene mellom håndskriftene deler hun dem inn i tre nivå fra mer til mindre konsekvent (165). Horn påpeker at håndskriftene fra den mest konsekvente gruppen er eldst (1300–25), mens de minst konsekvente håndskriftene daterer fra omkring 1350. Horn innrømmer at dateringen av håndskriftene er problematisk, men ikke desto mindre holder hun fast ved den tradisjonelle dateringen av håndskriftene som alle er datert innenfor et kort tidsrom i perioden mellom 1280 og 1350. Det synes vanskelig å underbygge et diakront perspektiv basert på disse dateringer.

Kapittel 5, *Tekstvitnene*, utgjør den andre hoveddelen av undersøkelsen og består av tre underkapitler. Underkapitlet “Strukturanalyse” legger frem fem forskjellige strukturvarianter som diskuteres i en gjennomgang av alle bolker i Landsloven. De fem typene betegnes ‘grafisk avgrensning’, ‘omposisjonering’, ‘samordning’, ‘interpolasjon’ og ‘mangel’. I dette kapitlet trekker Horn ved siden av korpuset (gruppe A) også inn de øvrige 24 håndskriftene (gruppe B) i diskusjonen for å støtte hypotesen om at de femten håndskriftene i hennes korpus danner en særskilt gruppe. Gjennomgangen av alle strukturvariantene viser en stor tekststrukturell variasjon. I nesten alle tilfeller finnes det et flertall av individuelle variasjoner, men noen få strukturvarianter gjenfinnes i flere håndskrifter – i de fleste tilfellene innenfor gruppe A. Den mest gjengse strukturvarianten er grafisk avgrensning som innebærer en ny kapittel-inndeling med uforandret hovedtekst. Samtidig finnes denne varianten gjentatte ganger i bare ett håndskrift. Dette leder Horn til den slutning at denne strukturvarianten oppstår “tilfeldig eller ubevisst” (188) og hun klassifiserer den derfor som mindre relevant. De andre typene av strukturvariasjon med aktiv omposisjonering, innføring eller sletting av kapitler er mye sjeldnere. Det er disse aktive forandringer av tekstforløpet som Horn retter sin oppmerksomhet mot i det følgende. Underkapitlet “Variantanalyse” diskuterer et utvalg av de aktive variasjonene med henhold til innhold og plassering, opprinnelse og fordeling blant tekstvitnene. Denne delen av boka er i flere henseende overbevisende. Særlig vellykket er diskusjonen av undersøkelsens utgangspunkt – samordning av de to kapitlene i Mannhelge- og Landsleigebolken. Diskusjonen av materialiteten av disse kapitlene i de forskjellige håndskriftene med notater i marginen o.l. viser prosessualiteten og skriivernes aktive be-

handling av teksten (196–98). Dessuten drøfter Horn i dette kapitlet om det finnes tilsvarende tekststrukturer i andre lovtekster som de eldre landskapslovene, Byloven, Járnsíða og Jónsbók. Denne sammenligningen viser en del overensstemmelser mellom strukturvarianter i Landslov-håndskrifter og de andre lovtekstene. Det nokså heterogene siste underkapittelet “Kontekst” tar opp andre karakteristika i de undersøkte håndskriftene som innholdsfortegnelser, lagtingsreferanser og sammenstilling med andre tekster. Igjen fører analysene i dette kapitlet ikke til entydige, nye innsyn vedrørende håndskriftundergrupper, tendenser avkrettes igjen når flere eksempler trekkes inn i diskusjonen. Dette viser at vi har å gjøre med et komplekst materiale med komplekse produktjonsbetingelser som ikke tillater enkle klassifikasjoner, hverken i form av et stemma eller i form av etablering av undergrupper.

I den sammenfattende diskusjonen (kapittel 6) fremhever Horn at strukturvariasjon i Landslov-håndskriftene i høy grad synes å bygge på Byloven og de eldre Landskapslovene. Dette leder henne til å lokalisere omstruktureringsprosesser til større skriptorier med tilgang til flere lovtekster, imidlertid uten å nevne noen konkrete sentre. Videre foreslår Horn at de reviderte norske landskapslovene fra 1260-årene og selve Landsloven ikke ble oppfattet som forskjellige lovverk og at skriverne derfor brukte tekster fra begge i produksjonen av nye tekstvitner (283). Dette er en spennende og viktig iakttagelse som gir ny innsikt i lov-kulturen i middelalderens Norge.

Anna Catharina Horn konkluderer selv med at “studiet av tekststrukturer og strukturvariasjon er [...] velegnet for avgrensning av store håndskriftresensjoner” (282). Dette er jeg i og for seg enig i. Studiens verdi kan imidlertid noen ganger synes vurdert i høyeste laget, som for eksempel når hun skriver at hun har “utviklet en ny metode der grafiske elementer som initialer og eventuelle kapitteltitler avgrenser hvert enkelt kapittel” (167). Undersøkelsen er ikke desto mindre et verdifullt bidrag til en materialfilologisk tilnærming til manuskriptkulturen og skriver seg samtidig inn i den økende interessen for den del av det norrøne tekst-materialet som ikke tilhører skjønnlitteraturen. De juridiske tekstene utgjør størsteparten av alle overleverte håndskrifter ikke bare i Norge, men også ellers i Norden, og studiet av disse håndskriftene gir innsikt både i oppfatningen av lovene som tekster og i den norrøne skriftkulturen allment. Noen kanskje litt uheldige valg av termer og litt snever forsknings-historisk basering til tross, er undersøkelsen tett og detaljrik og inspirerer

BOKMELDING

til ettertanke og oppfølgende studier for dem som interesserer seg for materialfilologi eller middelalderens overlevering av lover.

Lena Rohrbach
Humboldt-Universität zu Berlin
Nordeuropa-Institut
Unter den Linden 6
DE-10099 Berlin
lena.rohrbach@hu-berlin.de

Mottatt litteratur

- Edlund, Lars-Erik och Elżbieta Strzelecka (red.). 2017. *Mellannorrland i centrum. Språkliga och historiska studier tillägnade professor Eva Nyman*. Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar 77, Nordsvenska 26. Umeå: KSSH.
- Enger, Hans-Olav m.fl. (red.). 2016. *Helt fabelaktig. Festskrift til Hanne Gram Simonsen på 70-årsdagen*. Oslo: Novus.
- Jahr, Ernst Håkon, Gudlaug Nedreid og Marit Aamodt Nielsen. 2016. *Språkhistorieskriving og språkideologi: Eit utval norske språkhistorikarar*. Oslo: Novus.
- Jón Karl Helgason. 2017. *Echoes of Valhalla. The Afterlife of the Eddas and Sagas*. London: Reaction Books.
- Kruken, Kristoffer (red.). 2016. *Personnamnarbeid av P.A. Munch*. Oslo: Novus.
- Rekdal, Jan Erik and Charles Doherty (Eds.). 2016. *Kings and Warriors in Early North-West Europe*. Dublin: Four Courts Press.
- Riksem, Brita Ramsevick. 2016. *Grammatikk og rettskriving: Nye rammer for språknormering*. Oslo: Novus.
- Thøgersen, Jacob et al. (eds). 2016. *Style, Media and Language Ideologies*. Oslo: Novus.

Referat fra årsmøte i Bymålslaget tirsdag 7. februar 2017

Til stede: Arne Torp, Hans-Olav Enger, Jon Gunnar Jørgensen, Lars Vikør, Vilde Reichelt, Kjersti Wictorsen Kola, Klaus Johan Myrvoll og Andreas D. Haraldsrud.

Møtet blei leda av Andreas D. Haraldsrud

Sak 1. *Godkjenning av innkalling og dagsorden*

Haraldsrud leste opp innkallinga. Den blei godkjent uten merknader.

Sak 2. *Årsrapport for 2016*

Haraldsrud leste opp og kommenterte årsrapporten, som blei godkjent.

Sak 3. *Regnskap for 2016*

Haraldsrud leste opp og kommenterte regnskapet. Økonomien i laget er stabil. Regnskapet blei godkjent.

Sak 4. *Rapport fra redaksjonen i Maal og Minne*

Jørgensen og Enger gjorde rede for arbeidet med Maal og Minne i år. Redaktørene for de to numrene i 2016 har vært Jon Gunnar Jørgensen og Hans-Olav Enger. Torodd Kinn har dessuten stått for mye av det redaksjonelle arbeidet. Det er god tilgang til stoff på et høyt faglig nivå. Enger påpekte at det er viktig å få bidrag fra både ut- og innland for at tidsskriftet skal holde seg på nivå II. På grunn av overgangen til Open Access i 2017 vil tidsskriftet få noe mindre tilskudd fra Forskningsrådet enn tidligere. Novus har derimot et godt overskudd fra tidligere år som de kan bruke på å utgi Maal og Minne på papir også i år. Rapporten blei godkjent av årsmøtet.

Sak 5. *Innkomne saker*

Det var ingen innkomne saker.

Sak 6. *Drøfting av virksomheten i tida framover*

Nettside

Vi blei enige om at det er lurt å ha ei nettside for å promotere Maal og Minne og presentere lagets historie. Årsmøtet er enige i at utgivelse og promotering av Maal og Minne bør være hovedaktiviteten til laget. Formannen skal prøve å ferdigstille nettsida i løpet av året.

Boklageret

Vi har en del bøker på lager i kjelleren under P. A. Munchs hus. Døra til lageret er tatt bort etter at alt fra leksikografiseksjonen blei kjørt til Bergen. Vi bør finne et alternativ til dette lageret i løpet av året.

Styresammensetning

Haraldsrud leste opp fra vedtektene til Bymålslaget, der det står at styret skal ha fem medlemmer og fire varamedlemmer. Han foreslo å fjerne varamedlemmene til neste år. Årsmøtet var enig, og saken tas opp på årsmøtet i 2018. Formannen skal også undersøke om vi har behov for revisor nå som vi ikke har ansvar for en stiftelse lenger.

Valg

Haraldsrud la fram valgkomiteens forslag til styre for 2017. Årsmøtet godkjente forslaget enstemmig. Disse blei dermed valgt:

Formann og kasserer: Andreas Drolsum Haraldsrud

Nestformann: Arne Torp

Styremedlemmer: Eskil Hanssen, Vilde Reichelt og Kjersti

Wictorsen Kola

Varamedlemmer: Frøydis Hertzberg

Revisorer: Botolv Helleland

Valgkomite: Styret

Referent: Andreas Drolsum Haraldsrud